

Prof. dr Nevena Petrušić
Prof. dr Slobodanka Konstantinović Vilić

PORODIČNOPRAVNA ZAŠTITA OD NASILJA U PORODICI U PRAVOSUDNOJ PRAKSI SRBIJE

Beograd, 2010.

Prof. dr Nevena Petrušić

Prof. dr Slobodanka Konstantinović Vilić

PORODIČNOPRAVNA ZAŠTITA OD NASILJA U PORODICI U PRAVOSUDNOJ PRAKSI SRBIJE

Beograd, 2010.

Prof. dr Nevena Petrušić
Prof. dr Slobodanka Konstantinović Vilić

PORODIČNOPRAVNA ZAŠTITA OD NASILJA U PORODICI
U PRAVOSUDNOJ PRAKSI SRBIJE

Izdavači:

Autonomni ženski centar
Beograd

Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju
Niš

Dizajn
Bobana Macanović

Priprema za štampu
Darko Kolesar

Štampa
Tuli, Vršac

Tiraž: 500 komada

CIP - Каталогизacija y publikaciji
Народна библиотека Србије, Београд

343.211.6(497.11)
343.851:343.62(497.11)
343.851:343.54/.55(497.11)

ПЕТРУШИЋ, Невена, 1958- Porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici u pravosudnoj praksi Srbije / Nevena Petrušić, Slobodanka Konstantinović Vilić. - Beograd : Autonomni ženski centar, Program razvoja dobrih praksi u oblasti nasilja u porodici ; Niš : Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, 2010 (Vršac : Tuli). - 128 str. : graf. prikazi ; 26 cm

Tiraž 500. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 123-128.

ISBN 978-86-87505-04-9 (AŽC)

1. Константиновић Вилић, Слободанка, 1948- [аутор]

a) Породично насиље - Сузбијање - Србија

b) Жртве насиља - Правна заштита - Србија

COBISS.SR-ID 177428492

Ovo istraživanje realizovano je u okviru projekta Autonomnog ženskog centra
„Nasilje u porodici – ka evropskim rešenjima” i finansijski je podržano od

Sadržaj:

Predgovor	5
Prvi deo - teorijski i normativni okvir istraživanja	7
I. Nasilje u porodici – teorijski okvir	7
1. Osnovne karakteristike nasilja u porodici.	7
2. Nasilje u porodici na teritoriji Srbije.	10
3. Teorijske koncepcije o nasilju u porodici	12
II. Nasilje u porodici – normativni okvir.	15
1. Pregled međunarodnih dokumenata o nasilju u porodici	15
2. Retrospektiva izgradnje sistema pravne zaštite od nasilja u porodici u Srbiji.	17
3. Porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici.	20
3.1. Operacionalna definicija nasilja u porodici	20
3.2. Titulari prava na porodičnopravnu zaštitu od nasilja	22
u porodici	
3.3. Mere porodičnopravne zaštite	23
3.4. Trajanje i produženje mere zaštite od nasilja u porodici	28
3.5. Postupak u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici	29
3.5.1. Nadležnost i sastav suda	30
3.5.2. Načela postupka	30
3.5.3. Pokretanje postupka.	31
3.5.4. Sadržina i pravna priroda tužbe	32
3.5.5. Uloga organa starateljstva	33
3.5.6. Zastupanje deteta	33
3.5.7. Formiranje i izražavanje mišljenja deteta	34
3.5.8. Pravni lekovi.	36
3.5.9. Troškovi postupka, dostavljanje odluke.	36
i evidencija o nasilju	
III. Predmet istraživanja	36

IV. Ciljevi istraživanja	38
V. Opis istraživanja	38
Drugi deo INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA	40
I. Opšti podaci o predmetima	40
II. Profil tužilja/tužilaca (žrtava) i tuženih (učinilaca)	41
1. Profil žrtava nasilja u porodici	41
2. Profil izvršilaca nasilja	48
III. Priroda odnosa između tužilje/tužioca i tuženog/tužene	53
IV. Odnos tužilje/tužioca i tuženog/tužene pre podizanja tužbe	55
i reagovanje na ranije akte nasilja	
V. Karakteristike izvršenog nasilja	59
VI. Postupak u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici	70
1. Pokretanje postupka	70
2. Zastupanje stranaka	72
3. Prethodno ispitivanje tužbe	72
4. Oslobođenje od prethodnog plaćanja troškova postupka.	73
5. Postavljanje besplatnog zakonskog zastupnika tužilji/tužiocu	75
6. Zahtev za određivanje privremenih mera	75
7. Ročišta	77
8. Preinačenje tužbe	79
9. Povlačenje tužbe	79
10. Izviđanje i dokazivanje	80
11. Privremeni zastupnik	86
12. Ostvarivanje prava deteta na slobodno izražavanje	86
mišljenja	
13. Prekid postupka	87
14. Odluke	87
15. Uračunavanje vremena provedenog u pritvoru i zatvoru	97
16. Troškovi postupka	97
17. Žalba	98
18. Trajanje postupka	99
19. Dostavljanje presude centru za socijalni rad	100
Treći deo ZAKLJUČCI I PREDLOZI	101
Predlozi:	109
Upitnik za prikupljanje podataka iz sudskih predmeta:	112
Širi spisak literature:	123

Predgovor

Studija **„Porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici u pravosudnoj praksi Srbije“** rezultat je istoimenog naučno-istraživačkog projekta koji je realizovan sa ciljem da se, na osnovu prikupljenih podataka iz sudskih spisa, kritički analizira i evaluiira sudska praksa nastala primenom mera porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici, ustanovljenih Porodičnim zakonom Republike Srbije od 2005. godine (“Sl. glasnik RS”, br. 18/2005). Istraživanje je deo aktivnosti u okviru projekta **„Nasilje u porodici – ka evropskim rešenjima“**, koji realizuje Autonomni ženski centar iz Beograda, u saradnji sa Ženskim istraživačkim centrom iz Niša.

Sprovedeno istraživanje **„Porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici u pravosudnoj praksi Srbije“**, prvo ovakve vrste u Srbiji, omogućilo je da se sagleda parnična delatnost procesnih subjekata i ispita kako se u sudskoj praksi primenjuju zakonski propisi o porodičnopravnoj zaštiti od nasilja u porodici. Pored toga, istraživanje je omogućilo da se identifikuju ključni problemi i slabosti koje se javljaju u sprovođenju postupka za zaštitu od nasilja u porodici i stekne uvid u fenomenologiju nasilja u porodici, koje je uzrok i povod za određivanje mera porodičnopravne zaštite. Rezultati sprovedenog istraživanja obezbedili su podlogu za ocenu efikasnosti i delotvornosti mehanizma porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici.

Studiju čine tri celine. U prvom delu izloženi su teorijski i normativni okvir zaštite od nasilja u porodici, kao i predmet, cilj i opis istraživanja. Drugi deo sadrži prikaz, interpretaciju i kritičku analizu prikupljenih podataka, dok treći, poslednji deo studije sadrži sintetizovane zaključke o pojavama uočenim u sudskoj praksi, kao i preporuke za unapređenje pravosudne prakse i normativnog okvira porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici. U okviru ovog dela štampan je i integralni tekst upitnika za istraživanje i širi spisak korišćene literature.

Nadamo se da će studija podstaći kritičko preispitivanje načina postupanja u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici i inicirati stručnu raspravu o spornim materijalnopравnim i procesnim pitanjima koja su se ispoljila u pravnoj praksi. U tom smislu, studija je u funkciji unapređenja pravne prakse i poboljšanja samog mehanizma porodičnogpravne zaštite kako bi svakoj osobi koja je preživela nasilje u porodici bilo obezbeđeno pružanje pravovremene i efikasne pravne zaštite, u skladu sa međunarodnim i evropskim pravozaštitnim standardima.

U prikupljanju podataka iz spisa parničnih predmeta učestvovalе su Nataša Jovanović, Vanja Macanović, Jelena Nikolić, i Anđelija Adamović, Ljiljana Aksentijević, Jasmina Beljić, Gordana Matić-Živković, Gordana Pešić, Milena Bošković i Danijela Ćirković, koje su dosledno sledile sva uputstva za rad i visoko profesionalno obavile najvažniji deo posla u istraživanju.

Za prevazilaženje teškoća u istraživanju od neprocenjivog značaja bili su podrška, ohrabrenje i razumevanje naših prijateljica Tanje Ignjatović, Bobane Macanović i Vanje Macanović iz Autonomnog ženskog centra u Beogradu, kojima izražavamo iskrenu zahvalnost.

Poslove statističke obrade podataka obavili su, stručno i pedantno, Vladimir Blagojević i Sonja Lalić, kojima najtoplije zahvaljujemo na uloženom trudu.

Reči zahvalnosti upućujemo i rukovodstvu i osoblju opštinskih sudova u kojima je istraživanje sprovedeno, koji su razumeli važnost istraživanja i spise predmeta učinili dostupnim.

Sprovođenje istraživanja finansijski je podržala organizacija ***Irish Aid***, čija je pomoć dragocena u realizaciji svih aktivnosti na projektu „***Nasilje u porodici – ka evropskim rešenjima***“.

AUTORKE

Prvi deo

TEORIJSKI I NORMATIVNI OKVIR ISTRAŽIVANJA

I. Nasilje u porodici – teorijski okvir

1. Osnovne karakteristike nasilja u porodici

Nasilje u porodici u fenomenološkom i etiološkom smislu predstavlja izuzetno kompleksno devijantno ponašanje zbog čega privlači pažnju stručnjakinja/stručnjaka iz oblasti sociologije, kriminologije, prava, psihologije i drugih naučnih disciplina.¹ Iako još uvek ne postoji univerzalno prihvaćena definicija nasilja u porodici, u savremenoj literaturi obično se navodi da je nasilje u porodici svaki vid fizičkog, seksualnog, psihičkog ili ekonomskog zlostavljanja, koje vrši jedan član porodice prema drugom članu porodice, bez obzira na to da li takvo ponašanje pravni propisi inkriminišu i da li je izvršilac nasilja prijavljen organima gonjenja.² U sagledavanju fenomena nasilja u porodici u prvi plan ističu se dva njegova bitna obeležja: da nasilje u porodici ugrožava domen sigurnosti i odnos poverenja među članovima porodice i da je nasilje oblik kontrole i manifestacija moći nad članovima porodice.³

¹ Istraživanja nasilja u porodici započela su tek pre nešto više od tri decenije, u okviru sociologije porodice i feminističke teorije, što je i razumljivo ako se ima u vidu je nasilje u porodici sve do skora smatrano prihvatljivom metodom "disciplinovanja" neposlušnih članova porodice. (Armatta, J.: *Getting Beyond the Law's Complicity in Intimate Violence against Women*, Willamete Law Review, 4/1996, p. 20). Poslednjih desetak godina istraživanje ove pojave, njenih uzroka, posledica i načina institucionalne reakcije, postalo je veoma intenzivno, o čemu svedoči obilje raznovrsne literature koja je u međuvremenu nastala.

² O pojmovnom određenju nasilja u porodici, videti: Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V., *Kriminologija*, SKC, 1998, str. 122; Konstantinović, V., *Pravna zaštita od nasilja*. Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 1999, str. 7. Lukić M., *Kriminološka analiza nasilja u porodici*, magistarska teza, Niš, 2003.

³ Schechter, S., *Women and Male Violence: The Vision and Struggles of the Battered Women's Movement*, Boston: South and Press, p. 219, navedeno prema Čopić, S., *Porodično nasilje u*

Nasilje u porodici je univerzalna pojava, koja prožima sva društva, sve kulture i sve regione sveta.⁴ Ono spada u red najtežih oblika nasilja jer se njegovim ispoljavanjem krše osnovna ljudska prava i slobode članova porodice, kao što je pravo na život, pravo na slobodu i bezbednost, pravo na fizički, psihički i seksualni integritet i dr. Ova globalna patološka pojava, izaziva nesagledive posledice i na individualnom i na društvenom planu. Povećanje kriminaliteta u društvu, maloletnička delinkvencija, nasilno ponašanje ljudi u svakodnevnim životnim odnosima, visoki ekonomski troškovi koje društvo plaća za saniranje posledica nasilja u porodici,⁵ samo su deo negativnih posledica koje ova pojava izaziva.

Na osnovu dosadašnjih istraživanja o nasilju u porodici nesumnjivo je utvrđeno: da nasilje u porodici predstavlja model ponašanja, a ne izolovani incident,⁶ da je porast nasilja u društvu direktno povezan sa porastom nasilja u porodici; da osoba može biti izložena nasilju u porodici tokom celog svog života od detinjstva do duboke starosti; da su najčešće žrtve nasilja u porodici žene, deca i stare osobe; da su posledice izloženosti nasilju brojne i bitno utiču na mentalno zdravlje onih prema kojima se ispoljava, kao i onih koji su posredno njegove žrtve.⁷

zemljama bivše Jugoslavije: pregled najvažnijih istraživanja, „Temida, časopis o viktimizaciji, ljudskim pravima i rodu“, br. 2/2003, str. 17. U pokušaju da se objasne uzroci nasilja u porodici, posebno partnerskog nasilja, nastale su brojne teorije: teorija o mentalnoj bolesti, teorija međugeneracijskog prenosa nasilja, teorija o ciklusima nasilja, teorija besa, teorija moći i kontrole i dr. (Videti: *Razumevanje nasilja prema ženama, istraživanja, programi delovanja i uloga institucija*, (ur. Tanja Ignjatović), Autonomni ženski centar, Beograd, 2002. i tamo navedenu literaturu).

⁴ To je potvrdilo i jedno od najsveobuhvatnijih antropoloških istraživanja, sprovedeno u 14 država Saharske Afrike, u 10 država Srednjeg Istoka, u 7 država iz Evrope, u 17 iz Severne Amerike i 16 iz Južne Amerike, u 13 iz Okeanije i 13 iz Azije. Ovo metodološki zanimljivo istraživanje, koje je sprovedeno tako što su antropolozi živeli u porodicama i neposrednim posmatranjem pratili dinamiku porodičnog života, istovremeno je pružilo uvid i u rasprostranjenost nasilja, njegova obeležja i najčešće oblike ispoljavanja, koja su u većini društava istovetna. (Videti: Levinson, D., *Family Violence in Cross-Cultural Perspective*, Newbury Park, Calif: Sage, 1989, navedeno prema Žegarac, N., Brkić, M., *Nasilje u porodici – mogućnosti zaštite i prevencija*, u „Nasilje nad decom“, redaktor Milosav Milosavljević, Fakultet političkih nauka, Beograd, 1998, str. 93-94).

⁵ Istraživanja pokazuju da su troškovi koje plaćaju država i žrtve nasilja u porodici enormno visoki. Tako, npr. na osnovu rezultata istraživanja, Sylvia Walby procenjuje da u Engleskoj i Velsu troškovi premašuju 23 milijarde funti godišnje. (Walby, S., *The Cost of Domestic Violence*, September 2004, <http://www.womenandequalityunit.gov.uk>). Prema podacima Ekonomskog saveta za žene u Tenesiju, koji je razradio specifičan model kvantitativnog merenja troškova nasilja u porodici, procenjuje se da se samo za pokriće troškova zdravstvene zaštite žrtava nasilja godišnje potroši preko 32 miliona dolara, a da za potrebe procesuiranja dela nasilja u porodici u pravosudnim institucijama država godišnje izdvaja 49,9 miliona dolara. (Videti: *The Impact of Domestic Violence on the Tennessee Economy*, Report to the Tennessee General Assembly Presented by Tennessee Economic Council on Women, Nashville, Tennessee, January, 2006, (http://www.state.tn.us/sos/ecw/domestic_violence_report.pdf., pristup 22. 11. 2009). Podaci o troškovima služe kao snažan argument u lobiranju za uvođenje preventivnih mera zaštite od nasilja u porodici.

⁶ Markus, I., *Tamne brojke: istraživanje o kućnom nasilju u centralnoj i Istočnoj Evropi*, u: „Ženska prava i društvena tranzicija“, Centar za ženske studije, istraživanja i komunikaciju, Beograd, 1997., str. 101.

⁷ Ajduković, M., *Određenje i oblici nasilja u obitelji*, Nasilje nad ženom u obitelji, Društvo za psihološku pomoć, Zagreb, 2000, str. 11. Istraživanja su pokazala da deca zlostavljanih majki imaju šest puta veću mogućnost da izvrše samoubistvo i pet puta veću mogućnost da koriste alkohol od dece čije majke nisu zlostavljane. (O negativnim efektima nasilja u porodici na

Nasilje u porodici javlja se u više oblika: nasilje u braku, partnersko nasilje, nasilje prema članovima zajedničkog domaćinstva, nasilje prema deci. Svaki od ovih oblika ukazuje na povređivanje i ugrožavanje domena sigurnosti i odnosa poverenja, a manifestuje moć i kontrolu nad žrtvom. Ispoljava se kroz kontinuiranu primenu fizičke i psihičke sile, dugotrajno je i pogađa veoma bliske članove porodice među kojima bi trebalo da postoji slaganje, privrženost, iskrenost, emotivna povezanost.

Pod nasiljem u braku podrazumeva se fizičko, seksualno, psihičko i ekonomsko zlostavljanje koje vrši muž nad ženom, nezavisno od toga da li je ono prijavljeno i da li je bilo predmet krivičnog ili prekršajnog gonjenja ili presuđenja.⁸ Nasilje u braku je fenomen koji se može multidisciplinarno analizirati jer je o reč o kompleksnoj društvenoj i pojedinačnoj pojavi, koja ima različite uzroke i posledice. S medicinskog aspekta, nasilje u braku sagledava se u sklopu kvalifikacije povreda prouzrokovanih nasiljem. Pravni aspekt nasilja u braku veoma je slojevit jer je nasilje povod za vođenje raznovrsnih postupaka na građanskopravnom i krivičnopravnom terenu. Na individualnom planu, u velikom broju slučajeva nasilje u braku dovodi do pojave niza trajnih psihičkih trauma kod žrtve, što podrazumeva nužnost sagledavanja nasilja u braku i sa psihološkog aspekta. Konačno, nasilje u braku, njegovi društveni koreni, oblici društvene reakcije i sl., jesu prvorazredna politička pitanja jer je ovaj vid nasilja manifestacija ispoljavanja dominacije, kontrole i moći muškarca nad ženom.

Nasilje je veoma rašireno u svim regionima sveta i njegove najšćešće žrtve su žene, deca i stare i nemoćne osobe. Prema podacima UN, 17-38% svih žena sveta pretrpelo je fizičko nasilje u svom životu od strane bliskih muškaraca, a u 60% svih slučajeva seksualnog nasilja, učinilac je muška osoba iz neposredne blizine žrtve. Nacionalna anketa o nasilju nad ženama sprovedena 1998. godine u SAD, pokazala je da je 25% žena i 8% muškaraca fizički i psihički zlostavljano od strane supruge, vanbračnog partnera ili mladića, odnosno devojke, odn. ukupno 1,5 milion žena i 834.700 muškaraca godišnje je silovano i/ili fizički zlostavljano od strane partnera/partnerke. U Velikoj Britaniji dešava se najmanje pola miliona slučajeva nasilja u porodici godišnje, a u 80% tih slučajeva radi se o ženama žrtvama.⁹ 21% žena bar jednom u životu bile su žrtve fizičkog nasilja ili pretnji.¹⁰ Prema statističkim podacima vezanim za ubistvo žena u Engleskoj i Velsu za period 1986 - 1996. god., u većini slučajeva ubistava žena, ubica je bio u porodičnoj vezi

decu, detaljno: Sarter, L.S., Weithorn, L. A., Behrman, R. E., *Domestic violence and children: Analysis and recommendations*, „Domestic Violence and children“, Vol. 9, No. 3, 1999, pp. 4-20; Fantuzzo, J. W., Mohr, W. K., *Prevalence and Effects of child exposure to domestic violence*, Domestic Violence and children, Vol. 9, No. 3, 1999, pp. 33-49). Galles, R.J., *Intimate Violence in Families*, Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publication, pp. 24.

⁸ Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V., *Kriminologija*, SKC, 1998, str. 122.

⁹ Videti: *Inter-Balkan Conference on Legal Strategies to Combat Domestic Violence*, Sofia, Bulgaria, 1997.

¹⁰ Videti: Logar, R., *Austrijski model intervencije u slučajevima nasilja u porodici*, Evropska mreža protiv nasilja nad ženama, srpski prevod, Autonomni ženski centar, Beograd, 2005, str. 3.

sa žrtvom., a u svega 15,5% ubistava, ubica i žrtva nisu bili ni u kakvoj vezi.¹¹ U Nemačkoj svaka četvrta žena trpi fizičko ili seksualno nasilje od strane partnera.¹² Deca su žrtve nasilja u porodici i kad nasilje nije prema njima neposredno ispoljeno, već i kada su, kao svedoci, izložena nasilju u porodici.¹³ Imajući u vidu učestalost nasilja u porodici, u literaturi se navodi da je porodica, ako se izuzmu policija i vojska, najnasilnija grupa u društvu i da osoba ima više šansi da bude ubijena i povređena u porodici, nego u bilo kojoj drugoj društvenoj sredini.¹⁴

Sve do kraja šezdesetih godina XX veka, nasilje u porodici nije izazivalo pažnju društva. Dominiralo je shvatanje da je „dom čovekova tvrđava“, da je nasilje u okviru porodice privatna stvar i da konflikte, ukoliko se ne radi o nanošenju težih povreda ili o lišenju života, treba da rešavaju sami članovi porodice. Smatralo se da pravo na privatnost, kao jedno od univerzalnih ljudskih prava, isključuje spoljnu intervenciju državnih organa i institucija u slučajevima svih oblika nasilja izvršenih u okviru porodice. Istovremeno, vladao je opšteprihvaćen stav da je nasilje u porodici retka pojava i neuobičajeno ponašanje.¹⁵ Do preokreta u odnosu društva prema nasilju u porodici došlo je tek sedamdesetih godina XX veka, pod uticajem snažnog feminističkog pokreta.¹⁶ Zahvaljujući zalaganju za prava žrtava nasilja u porodici i lobiranju za uvođenje efikasnog mehanizma zaštite od nasilja u porodici, polako je sazrevao stav da je nasilje u porodici kriminalitet, da činjenica što se ono „odigrava“ kod kuće ne umanjuje društvenu opasnost ove kriminalne pojave i da porodica u kojoj postoji nasilje ne sme da bude zaštićena domenom privatnosti.

2. Nasilje u porodici na teritoriji Srbije

Nasilje u porodici na teritoriji Srbije, sve do nedavno, nije bilo predmet šireg istraživanja i proučavanja tako da se nije znao njegov stvarni obim, struktura i dinamika, njegove karakteristike i oblici

¹¹ Nikolić-Ristanović, V., *Od žrtve do zatvorenice*, Viktimološko društvo Srbije, Beograd, 2000, str. 17.

¹² Logar, R., ibidem.

¹³ O negativnim efektima nasilja u porodici na decu, detaljno: Sarter, L.S., Weithorn, L. A., Behrman, R. E., *Domestic violence and children: Analysis and recommendations*, „Domestic Violence and children“, Vol. 9, No. 3, 1999, pp. 4-20; Fantuzzo, J. W., Mohr, W. K., *Prevalence and Effects of child exposure to domestic violence*, Domestic Violence and children, Vol. 9, No. 3, 1999, pp. 33-49

¹⁴ Galles, R.J., *Intimate Violence in Families*, Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publication, pp. 124.

¹⁵ Da nasilje nije velikog obima, samo je jedna od predrasuda u pogledu ovog fenomena. O predrasudama i stereotipnim shvatanjima koje se tiču nasilja u porodici, izvršioca nasilja i žrtava nasilja, videti detaljno. Ajduković, M., *Mitovi i činjenice o nasilju nad ženom*, u „Nasilje nad ženom u obitelji“, Društvo za psihološku pomoć, Zagreb, 2000; Konstantinović-Vilić, S., *Predrasude i stereotipi o nasilju u porodici*, u: *Pravom protiv nasilja u porodici*, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 2002., str. 25-35.

¹⁶ O tome, detaljno: Mršević, Z., *Pravni aspekti strukturalnih uzroka nasilja*, u: *Pravom protiv nasilja u porodici* (ur. Konstantinović Vilić, S., Petrušić, N., Žunić, N.), Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 2002, str. 38-42.

ispoljavanja.¹⁷ Dosadašnja empirijska istraživanja fenomena porodičnog nasilja na teritoriji Srbije, mada retka i parcijalna, pokazala su: da je ovaj oblik nasilja u porastu, čemu su, verovatno, doprineli teška ekonomska situacija, izbeglištvo, raseljavanje, rat, ratno okruženje i drugi faktori zbog kojih je čitavo društvo godinama bilo pod hroničnim stresom, da su žrtve porodičnog nasilja najčešće žene i deca, da su porodice u kojima se nasilje ispoljava mesto u kome se ugrožavaju i krše elementarna ljudska prava,¹⁸ da su najčešći izvršioci nasilja braćni, odnosno vanbraćni partneri, te da žrtve nasilja u porodici još uvek retko prijavljuju nasilje.

Prema rezultatima istraživanja porodičnog nasilja u Srbiji, koje je obavljeno na uzorku od 700 anketiranih žena starijih od 18 godina,¹⁹ skoro svaka druga ispitana žena (46,1%) doživljava neki oblik psihičkog nasilja u porodici, svaka treća žena (30,6%) doživi fizički napad od nekog člana porodice, dok se svakoj četvrtoj (26,3%) pretili nasiljem.

Istraživanje procesuiranih slučajeva nasilja prema članovima porodice, koje je izvršeno u pet gradova u Srbiji,²⁰ pokazalo je da su u preko 92% slučajeva izvršioci krivičnog dela nasilja u porodici muškarci i da je najrasprostranjenije braćno nasilje, i to nasilje izvršeno prema supruzi sa kojom nasilnik jeste ili je bio u braku.

Nasilje u porodici karakteriše kontinuitet u ispoljavanju. U najvećem broju slučajeva porodičnog nasilja žrtve su pre prvog prijavljivanja dela bile izložene kontinuiranom nasilju. Prema podacima prikupljenim tokom istraživanja procesuiranih dela nasilja u porodici²¹, 57,16% žrtava bile su kontinuirano fizički i psihički zlostavljane, dok je 21,42% žrtava povremeno bilo izloženo nasilju.

Žrtve nasilja u porodici retko se obraćaju za pomoć bilo kojoj državnoj instituciji, javnoj službi ili nevladinoj organizaciji. To potvrđuju istraživanja procesuiranih dela nasilja u porodici:²² u nešto manje od 8% slučajeva žrtve su pre pokretanja krivičnog postupka tražile pomoć

¹⁷ Krajem 2001. god. okončano je prvo istraživanje ove pojave na teritoriji Republike Srbije. Rezultati istraživanja publikovani su u: Nikolić Ristanović, V., *Porodično nasilje u Srbiji*, Viktimološko društvo Srbije, Prometej, 2002, Beograd. Iste godine objavljeni su i rezultati istraživanja prakse pravosudnih organa. Videti: Lukić, M., Jovanović, S., *Drugo je porodično nasilje u porodici – nasilje u prisustvu vlasti*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2001.

¹⁸ U svim međunarodnim aktima posvećenim društvenom položaju i pravima žena, nasilje u porodici apostrofirano je kao kršenje osnovnih ljudskih prava na život i zdravlje. Pregled međunarodne regulative u oblasti zaštite i unapređenja ženskih ljudskih prava, videti u: Mršević, Z., *Ženska prava u međunarodnom pravu*, III izmenjeno i dopunjeno izdanje, Haški parlament građana, Udružene žene, Banja Luka, 2000.

¹⁹ Nikolić Ristanović, V., *Porodično nasilje u Srbiji*, op. cit., str. 13. Istraživanje je sprovedeno u gradovima Beograd, Subotica, Novi Sad, Niš, Užice, Vrnjačka Banja i Zaječar.

²⁰ Predmet istraživanja činili su svi policijski, javnotužilački i sudski predmeti formirani prilikom procesuiranja dela sa elementom nasilja izvršenim prema članovima porodice u gradovima Subotica, Novi Sad, Beograd, Niš i Leskovac u periodu od 9. marta 2002. god. do 30. decembra 2003. god. Rezultati ovog istraživanja objavljeni su u knjizi: Kontantinović Vilić, S., Petrušić, N., *Krivično delo nasilja u porodici – pravna praksa u Republici Srbiji*, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 2004.

²¹ Ibid.

²² Ibidem.

nadležnih institucija, lekara, centra za socijalni rad, savetovališta za brak i porodicu i dr.

3. Teorijske koncepcije o nasilju u porodici

Teorijska objašnjenja nasilja u porodici su mnogobrojna i različita i mogu se podeliti u dve grupe. U prvoj grupi su objašnjenja po kojima se nasilje u porodici može objasniti individualnim faktorima vezanim za ličnost nasilnika (psihološke teorije, psihoanalitički pristup, psihijatrijske i sociopsihološke teorije), a u drugoj grupi su teorijska objašnjenja koja polaze od toga da je nasilje u porodici prouzrokovano društvenim faktorima i uticajima (sociološke, ekonomske i feminističke teorije).

Psihološke teorije posmatraju nasilje kao izraz slabe kontrole impulsa, nerazvijenog ega i frustracija u detinjstvu. Psihijatrijske teorije polaze od individualne patologije psihe muškarca ili žene. Nasilnici su, prema ovoj teoriji, ili mentalno bolesni ili psihopate sa slabom kontrolom impulsa, nerazvijenim egom i frustracijama u detinjstvu (Morgan, 1982; Pizzey, 1974, Faulk, 1974, Gayford, 1975)²³. Postoji i teorija koja je povezana sa psihičkim stanjem muškarca, to je teorija "kontrole besa". Prema ovoj teoriji, osnovni impuls koji podstiče muškarca da gubi kontrolu i ispolji nasilje prema ženi je bes za koji je jedini krivac – žena.

Psihološka i psihijatrijska objašnjenja nasilja polaze i od patologije žene-žrtve, koja se ogleda u njenom odstupanju od "normalnog ženskog ponašanja", u njenoj agresivnosti ili u ženskom mazohizmu, koji proističe iz dubokih unutrašnjih konflikata. U osnovi ovakvih shvatanja su Frojdove postavke o prirodnoj predodređenosti žena da budu mazohistkinje koji su kasnije bili široko prihvaćeni od strane Helen Deutsch u njenoj poznatoj knjizi "Psihologija žene".²⁴

U okviru psihoanalitičkih teorijskih koncepcija o nasilju u porodici opisuju se roditelji, koji su u primarnoj porodici bili zlostavljani i koji se identifikuju sa agresorom u porodici koju su sami zasnovali.

Socio-psihološki pristup ima teorija socijalnog učenja koju je postavio 1969. godine Albert Bandura u knjizi "Principi promene ponašanja". U okviru teorije socijalnog učenja, posmatra se nekoliko međusobno povezanih faktora: nasilje u primarnoj porodici supružnika, agresija kao stil ponašanja ličnosti, stres, upotreba i zloupotreba alkohola i nezadovoljstvo bračnom vezom.²⁵

Pristalice ekonomske teorije smatraju da je glavni razlog nasilja u porodici loše materijalno stanje - niska plata, nezaposlenost ili delimična zaposlenost, loši stambeni uslovi, veliki broj dece ili

²³ Smith, L., *Domestic Violence: An Overview of the Literature*, Home office research and planning unit report, London, 1989, str. 23., cit. prema: Konstantinović-Vilić, S., Nikolić Ristanović, V., *Kriminologija*, str. 126.

²⁴ Deutch, H., *La psychologie des femmes*, Presses Universitaire de France, Paris, 1959. cit. prema: Konstantinović Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V., *Kriminologija*, SKC, 1998, Niš, str. 126.

²⁵ Žegarac, N., Brkić, M., *Nasilje u porodici - mogućnosti zaštite i prevencija*, Nasilje nad decom, Fakultet političkih nauka, Beograd, 1998., str. 84.

pripadnost nacionalnoj manjini. Iako su empirijska istraživanja uglavnom potvrdila postavke ove teorije, istraživanja tamne brojke (neotkrivenog kriminaliteta) ukazuju da nasilje nije retkost ni u partnerskim odnosima bogatijih.²⁶

Sociološka objašnjenja nasilja u porodici obuhvataju kako teorijska proučavanja interpersonalnih odnosa i socijalnih grupa, tako i socijalnu strukturu društva i različite kulture. Ove teorije se javljaju kao: **teorija resursa**, koja razmatra blisku vezu između moći i reursa u porodici; **teorija razmene i socijalne kontrole**, koja polazi od toga da se ljudi ponašaju na određen način da bi zadobili poštovanje ili izbegli kaznu; **teorija subkultura**, koja razmatra nasilje kao mogući normativni standard određenih subkultura koje postoje paralelno sa dominantnom kulturom u društvu; **teorija konflikta**, koja razmatra konflikt kao jednu od univerzalnih formi socijalne interakcije; **patrijarhalna perspektiva**, koja razmatra nasilje u porodici kao pitanje moći, s tim što je autoritet osnovni izvor moći u patrijarhalnim odnosima.²⁷

Prema opštoj sistemskoj teoriji, nasilje u porodici je sistematski, kontinuirani elemenat društvene interakcije. Straus²⁸ smatra da uzroke nasilja nad ženom u braku treba tražiti u samoj strukturi društva i njegovog porodičnog sistema. Od faktora koji najsnažnije deluju pominju se: porodica kao društvena grupa sa visokim nivoom konflikata, visok nivo nasilja u društvu, porodična socijalizacija, odnosno vaspitavanje dece uz pomoć nasilja, kulturne norme i seksistička organizacija društva. Osim toga, kulturne norme dozvoljavaju i opravdavaju upotrebu nasilja od strane muža, a seksistička organizacija društva i njegovog porodičnog sistema značajno utiču na visok nivo nasilja prema ženama u braku.

Feminističke teorije najpotpunije objašnjavaju nasilje prema ženama i, za razliku od prethodnih, koje nisu imale posebnu praktičnu vrednost i primenu, jedine su uticale na promenu prakse u institucijama. U mnogim zemljama u svetu (SAD, Austrija, Švedska, Velika Britanija, Kanada, Australija i dr.) na osnovu feminističke teorije i prakse, promenjene su zakonske odredbe i uvedeni standardi i protokoli za postupanje u slučajevima nasilja u porodici.

Feminističke teorije se zasnivaju na konkretnim akcionim istraživanjima i iskustvima žrtava porodičnog nasilja. One polaze od toga da je odnos moći u društvu uvek u korist muškarca i da je taj odnos moći u društvu reflektovan u porodici, odnosno braku. U patrijarhalno organizovanom društvu gleda se blagonaklono na muško nasilje u braku i sprečava efikasna reakcija institucija kreiranih pod okriljem patrijarhalnog društvenog sistema. Zbog toga je neophodno

²⁶ Dobash, R. E., Dobash, R. P., *Women, Violence and Social Change*, Routledge: London-New York, 1992, str. 5. cit. prema: Konstantinović-Vilić, S., Nikolić Ristanović, V., *Kriminologija*, SKC, Niš, 1998, str. 127.

²⁷ Žegarac, N., Brkić, M., op. cit., str. 91.

²⁸ Straus, M., Wife Beating: *How Common and Why*, Victimology, 3-4, 1978-79., cit. prema: Konstantinović-Vilić, S., Nikolić Ristanović, V., *Kriminologija*, Niš, SKC, 1998, str. 128.

da se problemima pretučenih žena bave alternativne, na feminističkim principima organizovane, grupe i organizacija (S.O.S. telefoni za žene i decu žrtve nasilja, skloništa i sigurne kuće za pretučene žene i sl.). Ove grupe daju ženama podršku i pomoć koju institucije ne mogu da pruže i svojim shvatanjima i radom utiču na menjanje postojeće seksističke organizacije društva, patrijarhalnog morala i ideologije koja opravdava nasilje u braku.²⁹

U savremenoj literaturi u sagledavanju nasilja u porodici polazi se od stava da među uzrocima ove pojave ključnu ulogu ima patrijarhalni model porodičnih odnosa, u kome je nasilje prihvatljiv, uobičajen, pa i poželjan oblik disciplinovanja neposlušnih članova porodice, i da na pojavu nasilja utiču i drugi društveni, posebno ekonomski faktori, kao i međugeneracijska transmisija nasilja. Radi potpunog razumevanja uzroka nasilja u porodici u određenom društvu, primenjuje se multivarijantni model, čija primena omogućava da se uzme u obzir delovanje niza faktora, određenih predispozicija i neposrednih povoda za vršenje nasilja. Saglasno tome, ukazuje se da na pojavu nasilja u porodici utiču socio-ekonomski, društveni, kulturološki, psihički i drugi faktori, pri čemu u postratnim društvima i društvima pod stresom, poput Srbije, tranzicija i rat predstavljaju dodatne veoma snažne generatore nasilja u porodici.³⁰

Savremeni pristup partnerskom nasilju, kao najrasprostranjenijem obliku porodičnog nasilja, zasniva se na stavu da nasilje u porodici nije isključivo lični problem i individualna patologija, već društveni problem i socijalna patologija i da partnersko nasilje ima duboke korene u patrijarhalnoj strukturi društva i u tradicionalnom rodnom identitetu, koji podrazumeva podređenost žene muškarcu.³¹ Podaci o tome ko su dominantne žrtve nasilja u porodici potvrđuju stav da je fenomen nasilja u porodici omogućen diskriminacijom i nedostatkom društvene odgovornosti za nasilje nad onima koji nemaju moć,³² niti sposobnost da mu se odupru.³³ Zbog toga se nasilje u porodici u međunarodnim dokumentima sagledava kao nasilje zasnovano na rodnoj određenosti, a

²⁹ Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V., *Kriminologija*, SKC, Niš, 1998.

³⁰ Detaljno: Nikolić Ristanović, V., *Nasilje nad ženama u uslovima rata i ekonomske krize*, Sociološki pregled, 3/1995., str. 409; Nikolić Ristanović, V., *Ka objašnjenju i prevenciji nasilja u porodici u Srbiji: multivarijantni pristup*, u: *Pravom protiv nasilja u porodici*, (ur. Konstantinović Vulić, S., Petrušić, N., Žunić, N.), Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 2002, str. 9-15 i tamo navedena literatura).

³¹ Konstantinović Vilić, S., Petrušić, N., *Stavovi o nasilju u porodici*, u: *Društvena svest, ljudska prava i aktivizam građana u Južnoj i Istočnoj Srbiji*, Odbor za građansku inicijativu, Niš, 2005, str. 135- 141.

³² U svim društvima nasilje gravitira ka partneru sa najvećom moći i događa se u odnosima u kojima među subjektima postoji najveća razlika u moći. (Videti: Finkelhor, 1983, citat u Cahn, D.D., *Family Violence From a Communication Perspective*, Cahn, D.D., Loyd, S. A., *Family Violence from a Communication Perspective*, Thousand Oaks: Sage, 1996, p.11, navedeno prema: Nikolić Ristanović, V., *Ka objašnjenju i prevenciji nasilja u porodici u Srbiji: multivarijantni pristup*, u: *Pravom protiv nasilja u porodici*, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 2002., str. 7).

³³ Lukić, M., *Model zaštite od nasilja u porodici, Neka pozitivnopravna rešenja u svetu i kontraverze u njihovoj primeni*, „Temida, časopis o viktimizaciji, ljudskim pravima i rodu“, br. 2/99, str. 9.

argumenti kojima se traži njegovo sprečavanje temelje se na postulatima u domenu ljudskih prava i principu zabrane diskriminacije.

II. Nasilje u porodici – normativni okvir

1. Pregled međunarodnih dokumenata o nasilju u porodici

Na međunarodnom planu nasilje u porodici je prepoznato kao specifičan oblik rodno zasnovanog nasilja koji u nesrazmernoj meri pogađa žene i kojim se krše osnovna ljudska prava i slobode žena i vrši njihova diskriminacija.

Za oblast zaštite od nasilja u porodici od važnosti su opšti i univerzalni međunarodni dokumenti o ljudskim pravima. Pomenućemo nekoliko najvažnijih. **Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima** od 1948. god.³⁴ svim ljudima zajemčena je sloboda i jednakost u dostojanstvu i pravima (čl. 1. i 2.) i predviđeno je, pored ostalog, da svako ima pravo na život, slobodu i bezbednost (čl. 3). **Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima** od 1966. god.³⁵ garantuje čitav set prava, među kojima su pravo na život (čl. 6.), zabranu mučenja, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (čl. 7.), kao i pravo na slobodu i bezbednost ličnosti (čl. 9.). **Konvencija UN protiv mučenja i drugih svirepih, nečovečnih ili ponižavajućih kazni i postupaka** od 1984. god.³⁶ predviđa obavezu država da spreče sve pojave mučenja³⁷ na teritoriji pod njihovom nadležnošću. Države članice obavezne su da preduzmu sve zakonske, administrativne, sudske i druge mere kako bi sprečile mučenje lica koja se nalaze pod njenom jurisdikcijom. Pri tome su države dužne da spreče ne samo mučenje kome pribegavaju organi nadležni za održavanje javnog reda i mira, već i mučenje i drugo slično postupanje kome pribegavaju privatne grupe ili pojedinci protiv lica koje su pod njihovom kontrolom.³⁸

³⁴ Usvojena i proglašena Rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 217 (III) od 10. decembra 1948. godine.

³⁵ Usvojen Rezolucijom 2200A (XXI) Generalne skupštine 16. decembra 1966. godine Stupio na snagu 23. marta 1976. godine, „Sl. list SFRJ - Međunarodni ugovori“, 7/71.

³⁶ Usvojena i otvorena za potpis, ratifikaciju i pristupanje Rezolucijom Generalne skupštine UN br. 39/46 od 10. decembra 1984. godine. Stupila na snagu 26. juna 1987. godine. („Sl. List SFRJ - Međunarodni ugovori, br. 9/1991).

³⁷ U čl. 1. Konvencija data je veoma široka definicija mučenja, u koju su uključene sve radnje kojima se nekom licu nanose velike fizičke ili duševne patnje. Države potpisnice su obavezane da svojim propisima sankcionišu dela mučenja, pokušaj sprovođenja mučenja, saučesništvo ili sudelovanje u mučenju.

³⁸ U praksi međunarodnih pravosudnih institucija vlada nepodeljeno mišljenje da su države odgovorne za zaštitu prava svakog lica pod njihovom jurisdikcijom i mogu biti pozvane na odgovornost i zbog akata privatnih lica, ukoliko ih države podržavaju ili tolerišu ili na neki drugi način propuste da spreče akte mučenja, nečovečnih i ponižavajućih postupaka. Videti npr. obrazloženje odluke u predmetu *D. v. United Kingdom*, 146/1996/767/964, Council of Europe: European Court of Human Rights od 2. maja 1997. godine <http://www.unhcr.org/refworld/docid/46deb3452.html>.

Počev od sedamdesetih godina, usvojeno je i nekoliko posebnih međunarodnih dokumenata posvećenih zaštiti žena,³⁹ kojima se nasilje u porodici osuđuje i ustanovljavaju mehanizmi i standardi u sprečavanju ove pojave. Ratifikacijom međunarodnih dokumenata, države su preuzele obavezu da izgrade adekvatne mehanizme za prevenciju nasilja u porodici i da svojim nacionalnim planovima akcija izgrade adekvatne strategije delovanja u cilju njegovog eliminisanja.

Među posebnim međunarodnim dokumentima, kao naročito značajni, izdvajaju se dokumenti UN i Saveta Evrope.

Konvencija UN o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) od 1979. god.,⁴⁰ zahteva preduzimanje svih neophodnih mera radi eliminisanja diskriminacije prema ženama i suzbijanja nasilja u porodici, uključujući usvajanje specifične legislative o nasilju u porodici, krivične sankcije za učinioce nasilja, građanske pravne lekove, preventivne i zaštitne mere. U **Opštoj preporuci** br. 19 od 1992, god., **Komitet za eliminaciju diskriminacije žena**,⁴¹ naglasio je da je nasilje nad ženama, kao „najpodmukliji vid rodno zasnovanog nasilja, jedan od oblika diskriminacije, koji ozbiljno umanjuje mogućnosti da žene koriste prava i slobode na osnovu ravnopravnosti sa muškarcima.⁴² Naglašeno je, takođe, da ovaj oblik diskriminacije obuhvata svaki vid nasilja nad ženama, nezavisno od toga ko je njegov izvršilac, te da je država odgovorna i za nasilje koje su prema ženama izvršili pojedinci, ukoliko ne deluju s dužnom revnošću u sprečavanju nasilja, kažnjavanju počinitelaca nasilja i obezbeđivanju odgovarajuće nadoknade ženama koje su preživele nasilje.⁴³

U **Deklaraciji UN o eliminaciji nasilja prema ženama** od 1993. god.,⁴⁴ definisano je nasilje prema ženama,⁴⁵ a države su obavezane da

³⁹ Prevod najvažnijih međunarodnih dokumenata koji se odnose na nasilje u porodici objavljen je u knjizi: *Nasilje nad ženama – prepreka razvoju, Međunarodni dokumenti*, Autonomni ženski centar, Beograd, 2005. Detaljno o međunarodnim standardima u domenu zaštite od nasilja u porodici, videti: Mršević, Z., *Ženska prava u međunarodnom pravu*, III izmenjeno i dopunjeno izdanje, Helsinški parlament građana, Udružene žene, Banja Luka, 2000.

⁴⁰ *Convention on the Elimination of All forms of Discrimination against Women (CEDAW)*, usvojena od strane Ujedinjenih nacija Rezolucijom 34/180 od 18. 12. 1979. god., stupila na snagu 3. 09. 1981. god. („Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori“, 11/81).

⁴¹ Komitet za eliminisanje diskriminacije žena jedan je od nadzornih organa u sistemu UN, ustanovljen 1982. godine, na osnovu čl. 17. CEDAW, koji prati napredak ostvaren u primeni CEDAW i svojim radom doprinosi njenom pravilnom tumačenju i implementaciji. Pravila o sastavu Komiteta, delokrugu i načinu rada i odlučivanja, kao i o pravima i dužnostima članica/ članova Komiteta i njegovih organa, regulisani su CEDAW, a detaljno razrađeni u *Pravilima procedure Komiteta za eliminisanje diskriminacije žena*. Detaljno, Petrušić, N., *Praćenje primene konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)*, u: *Pravne studije roda*, zbirka radova, Niš, Pravni fakultet, 2007. str. 67-79.

⁴² Ova Preporuka je značajna po tome što je u njoj sadržana prva službena interpretacija jednog međunarodnog dokumenta koja govori u prilog izričitog zabrani nasilja nad ženama (Videti: Nikolić, Ristanović, V., Dokmanović, M., *Međunarodni standardi i nasilje u porodici*, „Temida, časopis o viktimizaciji, ljudskim pravima i rodu“, 2/2005, str. 15).

⁴³ Videti: *Ocenjivanje položaja žena, Uputstvo za pisanje izveštaja prema Konvenciji o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena*, Ujedinjene nacije, 2003. str. 62/63.

⁴⁴ *Declaration on the Elimination of Violence against Women*, Rezolucija Generalne skupštine UN 48/104 od 20. decembra 1993. god.

⁴⁵ Prema ovoj Deklaraciji, „Nasilje nad ženama (...) je ispoljavanje istorijski nejednakog odnosa

unaprede kaznene, građanske i administrativne sankcije radi zaštite žena od nasilja.

Veliki značaj imaju **Pekinška deklaracija** i **Platforma za akciju** od 1995. god.,⁴⁶ koje sadrže odredbe o strateškim ciljevima delovanja kako bi se iskorenio nasilje prema ženama, koje se sagledava kao prepreka postizanju ciljeva jednakosti, razvoja i mira i kao akti kojima se krši, ugrožava i poništava uživanje ljudskih prava i osnovnih sloboda žena. (Poglavlje IV - D, pod naslovom „Nasilje nad ženama“).

Od značaja je i **Deklaracija o politici suprotstavljanja nasilju prema ženama u demokratskoj Evropi** od 1993.⁴⁷ god., u kojoj se potvrđuje da primena fizičkog, seksualnog i psihičkog nasilja muškaraca nad maloletnim ili punoletnim ženama vodi kršenju prava na život, sigurnost, slobodu, dostojanstvo i integritet žrtve i predstavlja smetnju za funkcionisanje demokratskog društva baziranog na vladavini prava, uz naglašavanje da nasilje nad ženama u porodici mora biti tretirano podjednako ozbiljno kao nasilje van porodice⁴⁸, te da je neophodno obezbediti besplatnu pravnu pomoć žrtvama. Za izgradnju adekvatnog sistema zaštite od nasilja u porodici naročiti značaj ima **Preporuka Saveta Evrope 1582 Nasilje nad ženama u porodici** od 2002. god.⁴⁹, koja potvrđuje da je nasilje prema ženama rezultat nejednake moći muškaraca i žena, da dovodi do diskriminacije žena i kršenja njihovih ljudskih prava i osnovnih sloboda, što je u suprotnosti sa nastojanjem da se stvari jednakost i mir u demokratskoj Evropi.

2. Retrospektiva izgradnje sistema pravne zaštite od nasilja u porodici u Srbiji

Nasilje u porodici jedna je od onih socijalno-patoloških pojava koja je sve do nedavno bila na marginama društvenog interesovanja i

snaga između žena i muškaraca, koji je doveo do muške dominacije nad ženama i do njihove diskriminacije od strane muškaraca, što kao ishod ima sprečavanje potpunog napredovanja žena i činjenicu da je nasilje nad ženama jedan od presudnih mehanizama putem kojeg se žene prisiljavaju na prihvatanje položaja podređenosti u odnosu na muškarce“.

⁴⁶ **Beijing Declaration and Platform for Action**, usvojena na IV svetskoj konferenciji o ženama u Pekingu, 15. decembra 1995. god.

⁴⁷ **Declaration on policies for combating violence against Women in a democratic Europe**“, usvojena na Trećoj Evropskoj ministarskoj konferenciji o jednakosti muškaraca i žena, održanoj u Rimu 21-22. oktobra 1993. god. Deklaracijom je utvrđena neposredna odgovornost države samo za nasilne radnje izvršene od strane državnih službenika, dok je njena odgovornost za radnje nasilja privatnih lica ostavljena samo kao otvorena "moгуćnost" za slučaj da ne preduzme, s dovoljno marljivosti, aktivnosti na planu prevencije kršenja prava ili ne istraži akte nasilja, ne sankcioniše ih ili ne obezbedi pomoć žrtvi (tač. 18. Deklaracije). O sadržini Deklaracije, detaljno: Konstantinović Vilić, S., Petrušić, N., Žunić, N.: **Evropski standardi o eliminaciji nasilja nad ženama**, Zbornik radova "Usklađivanje prava SR Jugoslavije sa pravom Evropske unije", Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, Niš, 1999, str. 157-168. Deklaracija je dopunjena "Planom akcije", dodatkom koji sadrži četiri dela: "istraživanje i ocena", "zakonodavni, sudski i policijski aspekti", "prevencija" i "obrazovanje i pomoć".

⁴⁸ Nahide Opuz v. Turkey, Application No. 33401/02, <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/minjust/mju29/Opuz%20v%20Turkey.pdf>

⁴⁹ **Domestic violence against women**, Recommendation 1582 (2002) usvojena od strane Odbora ministara 27. septembra 2002. god.

angažmana. Patrijarhalna shvatanja o odnosu polova i roditeljstvu, koja su još uvek dominantna u našoj sredini, predstavljaju jedan od osnovnih razloga zbog kojih se porodično nasilje smatra uobičajenim i socijalno prihvatljivim oblikom ponašanja, za koji se nalaze opravdanje i umanjuju dramatične posledice koje ono izaziva.

Zahvaljujući, pre svega, dugogodišnjim nastojanjima ženskih NVO da porodično nasilje učine društveno vidljivim i njihovom sistematskom javnom zagovaranju i lobiranju za usvajanje odgovarajućih zakonskih rešenja, u Srbiji je okončan proces izgradnje pravnih mehanizama za sprečavanje i suzbijanje porodičnog nasilja.

Prvi korak učinjen je inkriminisanjem porodičnog nasilja kao posebnog krivičnog dela "nasilje u porodici".⁵⁰ Usvajanjem novog **Porodičnog zakona** od 2005. god,⁵¹ zaokružen je sistem pravne zaštite od nasilja u porodici propisivanjem i regulisanjem porodičnopravnih mera zaštite.⁵²

2006. godine, usvojen je Ustav Republike Srbije,⁵³ koji jemči ravnopravnost žena i muškaraca i propisuje da Srbija razvija politiku jednakih mogućnosti,⁵⁴ zabranjuje neposrednu i posrednu diskriminaciju na bilo kojoj osnovi,⁵⁵ garantuje pravo na jednaku sudsku zaštitu i pravnu pomoć⁵⁶ i dr.

Inkriminacija nasilja u porodici je u međuvremenu pretrpela više izmena usvajanjem **Krivičnog zakonika** od 2005. godine⁵⁷ i **Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika** od 2009.⁵⁸ Saglasno čl. 89a KZ, sud može izvršiocu krivičnog dela nasilja u porodici izreći meru bezbednosti zabrane približavanja oštećenoj osobi na određenoj udaljenosti, zabraniti pristup u prostor oko njenog mesta stanovanja ili mesta rada i zabraniti dalje uznemiravanje oštećene osobe, odnosno

⁵⁰ Narodna Skupština Republike Srbije donela je 28. 2. 2002. god. Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Srbije, kojim je, u čl. 118a, predviđeno novo krivično delo nasilje u porodici i odgovarajućim izmenama Krivičnog zakona obezbeđena krivičnopravna zaštita žena od seksualnog nasilja u braku time što je inkriminisano silovanje bračne supruge. Ustanovljeni sistem krivičnopravne zaštite od nasilja u porodici pretrpeo je u međuvremenu izmene, donošenjem Krivičnog zakonika Republike Srbije ("Sl. glasnik RS", br. 85/2005). Usvajanjem ovog zakona, smanjene su sankcije za sve oblike izvršenja krivičnog dela nasilja u porodici (čl. 194). Pored toga, u Krivični zakonik unet je novi oblik izvršenja krivičnog dela nasilja u porodici, čija se radnja sastoji u kršenju izrečene mere zaštite od nasilja u porodici koju je sud odredio na osnovu zakona (čl. 194. st. 5).

⁵¹ Porodični zakon, "Sl. glasnik RS", 18/2005 od 17. 02. 2005, (u daljem tekstu "PZ").

⁵² Kreiranje novih zakonskih rešenja inspirisano je predlozima sadržanim u "**Modelu pravne zaštite od nasilja u porodici**", koji je krajem 1998. god. izradila i javnosti predstavila Radna grupa Viktimološkog društva Srbije. (Tekst Modela objavljen je u: Ristanović, V., **Porodično nasilje u Srbiji**, Viktimološko društvo Srbije, Prometej, Beograd, 2000, str. 117-138). Neka od predloženih rešenja Viktimološkog društva Srbije integrisana su u "Model zakona o porodici", koji je izradila i krajem 2002. god. prezentovala naučnoj i stručnoj javnosti Radna grupa Centra za unapređenje pravnih studija. Ovaj Model bio je polazna osnova za izradu Predloga porodičnog zakona, na kome je radila ekspertna grupa Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike Vlade Republike Srbije. Međutim, predlozi sadržani u modelu nisu u celosti prihvaćeni, a neka od predloženih rešenja znatno su modifikovana.

⁵³ "Sl. glasnik RS", br. 98/06.

⁵⁴ Čl. 14. Ustava RS.

⁵⁵ Čl. 21. st. 3. Ustava RS.

⁵⁶ Čl. 21. i 67. Ustava RS.

⁵⁷ "Sl. glasnik RS", br. 85/2005. (u daljem tekstu: KZ).

⁵⁸ "Sl. glasnik RS", br. 72/09.

dalju komunikaciju sa ovom osobom, ako se opravdano može smatrati da bi dalje vršenje takvih radnji izvršioca krivičnog dela bilo opasno po oštećenu osobu. Ove mere mogu trajati najduže tri godine, pri čemu se vreme provedeno u pritvoru, kao i svako drugo lišenje slobode u vezi sa krivičnim delom ne uračunava u vreme trajanja mere. Mere se mogu ukinuti pre isteka vremena za koje su određene, ako prestanu razlozi zbog kojih su određene.

U pozitivnom pravu Srbije krivično delo nasilje u porodici inkriminisano je KZ, u čl. 194, u okviru Glave devetnaeste – „**Krivična dela protiv braka i porodice**“. Predviđeno je pet oblika krivičnog dela nasilje u porodici,⁵⁹ kao i mogućnost da sud u krivičnom postupku odredi meru bezbednosti zabrane približavanja i komunikacije sa oštećenim radi zaštite osobe prema kojoj je nasilje izvršeno.

Zakonodavnim aktivnostima u domenu porodičnog i krivičnog prava stvoren je celovit sistem pravne zaštite od porodičnog nasilja, zasnovan na prožimanju preventivnih porodičnopravnih mera zaštite i mera krivičnopravne zaštite.⁶⁰

U praksi se, pored mehanizama neposredno namenjenih zaštiti od nasilja u porodici, koriste i prekršajnopravni instrumenti zaštite od nasilja, koji pružaju mogućnost kažnjavanja izvršilaca prekršaja sa elementom nasilja i određivanje zaštitnih mera u vidu zabrane pristupa oštećenom, objektima ili mestu izvršenja prekršaja.⁶¹

Za uspešnu borbu protiv nasilja u porodici od značaja su i drugi zakoni, kao što su **Zakon o zabrani diskriminacije**,⁶² **Zakon o ravnopravnosti polova Republike Srbije**,⁶³ **Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom**,⁶⁴ **Zakon o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana**,⁶⁵ **Zakon o zdravstvenom osiguranju**,⁶⁶ **Zakon o zdravstvenoj zaštiti**,⁶⁷ **Zakon o javnom zdravlju**.⁶⁸ Pored toga, od značaja su i strategije u domenu zaštite prava žena i sprečavanja nasilja, koje su nadležni organi u Srbiji doneli: Nacionalni milenijumski ciljevi razvoja u Republici Srbiji od 2006. godine,⁶⁹ **Nacionalna strategija za**

⁵⁹ Detaljno: Konstantinović Vilić S., Petrušić, N., *Krivično delo nasilja u porodici – aktuelna pravosudna praksa u Beogradu i Nišu*, AŽC, ŽIC; Beograd, 2007, str. 12-16.

⁶⁰ Projektovani sistem je izraz saznanja da zaštita od porodičnog nasilja ne bi bila efikasna ukoliko bi se bazirala samo na represivnim merama, tj. krivično-pravnim sankcijama i da, s druge strane, preventivne mere porodično-pravne zaštite, same po sebi, ne bi bile dovoljne za ostvarivanje brze i efikasne zaštite žrtava nasilja u porodici. Za takav pristup opredelila se Austrija i njen model zaštite od nasilja u porodici poslužio je za ugled i drugim državama. (Videti: Logar, R., op. cit. str. 14-19).

⁶¹ Videti: Zakon o javnom redu i miru ("Sl. glasnik RS", br. 51/92, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005 i 85/2005) i Zakon o prekršajima, ("Sl. glasnik RS", br. 101/2005, 116/2008 i 111/2009).

⁶² "Sl. glasnik RS", br. 22/09.

⁶³ "Sl. glasnik RS", br. 104/09.

⁶⁴ "Sl. glasnik RS", br. 33/06.

⁶⁵ "Sl. glasnik RS", br. 36/91, 79/91, 33/93, 53/93, 67/93, 46/94, 48/94, 52/96, 29/2001, 84/2004, 101/2005 - dr. zakon i 115/2005.

⁶⁶ "Sl. glasnik RS", br. 107/2005 i 109/2005 - ispr.

⁶⁷ "Sl. glasnik RS", br. 107/2005 i 72/2009 - dr. Zakon.

⁶⁸ "Sl. glasnik RS", br. 72/2009.

⁶⁹ <http://www.prsp.gov.rs/download/MDG%20Serbia%2006%20SRPSKI%5B1%5D.pdf>

*poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti, 2009 – 2015.*⁷⁰ *Strategija za zaštitu od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini za period od 2008. do 2012. godine*⁷¹ i dr.

3. Porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici

Porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici regulisana je tako što je zakonodavac izričito zabranio nasilje u porodici, članovima porodice priznao pravo na zaštitu od nasilja u porodici (čl. 10. PZ), regulisao mere porodičnopravne zaštite i uslove pod kojima se one određuju (odredbe čl. 197-200 PZ pod naslovom "**Zaštita od nasilja u porodici**") i uredio poseban postupak u parnici koja se vodi radi zaštite od nasilja u porodici (odredbe čl. 283-289 PZ, pod naslovom "**Postupak u sporu za zaštitu od nasilja u porodici**").

3.1. Operacionalna definicija nasilja u porodici

Nasilje u porodici definisano je odredbom čl. 197., tako što je u prvom stavu određeno da se pod nasiljem u porodici podrazumeva "**Ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice**", a dok su u drugom stavu, samo primera radi, navedeni karakteristični slučajevi nasilja u porodici, koji se u praksi najčešće ispoljavaju: nanošenje telesnih povreda; pokušaj nanošenja telesnih povreda, prisiljavanje na seksualni odnos, navođenje na seksualni odnos ili seksualni odnos sa licem koje je nije navršilo 14. godinu života ili sa nemoćnim licem, ograničavanje sloboda kretanja ili komuniciranja sa trećim licima, vređanje (imenovani oblici nasilja), kao i svako drugo drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje (neimenovani oblici nasilja).

Evidentno je da je zakonska definicija nasilja u porodici veoma široka jer obuhvata sve moguće vidove ispoljavanja nasilja, tj. svako drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje, kojim se ugrožavaju osnovne vrednosti ljudskog bića: njegov telesni integritet, duševno zdravlje i spokojstvo. Saglasno tome, svaki vid ispoljavanja nasilja predstavlja valjan pravni osnov za pružanje porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici.

Apstraktno i široko definisanje pojma nasilja u porodici bilo je neophodno kako bi se omogućila pravovremena reakcija institucija sistema na nasilje u porodici, tj. određivanje mera zaštite od nasilja u porodici dok ono još uvek nije poprimilo teže oblike, jer se time može prekinuti eskalacija nasilja.⁷²

⁷⁰ "Sl. glasnik RS", br. 15/2009. http://www.minrzs.gov.rs/doc/rodna/nacrt_strat_zene_polovi.doc

⁷¹ <http://www.region.vojvodina.gov.rs/images/stories/strategije/strategije%20APV/nacrtodlukeodonosenjustrategije.pdf>

⁷² Istraživanja pokazuju da nasilje u porodici, po pravilu, ima uzlaznu liniju u pogledu oblika ispoljavanja i posledica koje izaziva: uvrede, ponižavanja i šamaranja vrlo brzo zamenjuju mnogo teži oblici nasilja, koji se, ne retko, završavaju ubistvom žrtve ili nasilnika (Videti: Petrušić,

U svakom postupku za zaštitu od nasilja u porodici sud treba da ispita da li je i kako je nasilje ispoljeno. Bez obzira na to da li se utvrđuje imenovani oblik nasilja ili nasilje koje zakonodavac nije imenovao, sud ima zadatak da utvrdi da li je konkretno ponašanje lica za koje se tvrdi da je izvršilac nasilja, koje se sastoji u određenim radnjama (telesnim aktima, izgovaranju reči i sl.), propuštanju (nečinjenju), gestikulaciji i sl., zaista ispoljeno i da, potom, kvalifikuje to ponašanje.

Kada su u pitanju neimenovani oblici nasilja u porodici, sud ima veoma složen zadatak jer treba, ne samo da utvrdi da li je konkretna radnja zaista preduzeta, već i da oceni da li se preduzeta radnja, odn. ispoljeno ponašanje može smatrati **drskim, bezobzirnim i zlonamernim ponašanjem**, s obzirom na to u čemu se radnja, odnosno ponašanje sastoji, šta je cilj radnje i kakve je neposredne posledice izazvala u odnosu na lice koje tvrdi ili za koje se tvrdi da je žrtva nasilja. Drskost, bezobzirnost i zlonamernost su, zapravo, komponente “nasilja u porodici”, njegova suštinska obeležja, koja ga jasno razlikuju od dozvoljenog ponašanja. Radi se o socijalnim konstrukcijama, zasnovanim na određenim vrednosnim pretpostavkama i socio-kulturnim standardima, koji definišu odnos prema članu porodice. „Drskost“, „bezobzirnost“ i „zlonamernost“, ispoljeni u ponašanju člana porodice prema drugom članu porodice, jesu standardi čija se sadržina može odrediti samo relacijski – u odnosu na opšte društvene norme i vrednosti. Zbog toga se može javiti sukob između porodičnog i društvenog sistema vrednosti, posebno kada član porodice u svom ponašanju prema drugom članu porodice odstupa od kulturnih obrazaca ponašanja i zahteva koji se postavljaju kao izričite zabrane određenog ponašanja.

Pojmovi “drsko ponašanje”, “bezobzirno ponašanje” i “zlonamerno ponašanje”, koji su korišćeni prilikom formulisanja pravne norme, predstavljaju tipične pravne standarde, čiju sadržinu sud treba da popuni svojim sudom vrednosti. Iako sud ima široka ovlašćenja u konkretizaciji pravnih standarda, to ne znači da je lišen bilo kakvih ograničenja i da proizvoljno može popunjavati njihovu sadržinu. Ono što se uopšteno može reći kad je u pitanju konkretizacija pravnih standarda, važi i za standarde koje je zakonodavac upotrebio prilikom definisanja pojma nasilja u porodici: sud je taj koji će, koristeći objektivna merila i uzimajući u obzir sve specifične objektivne i subjektivne okolnosti konkretnog slučaja, zauzeti stav da li je konkretna radnja, odnosno ponašanje takvo da se može smatrati drskim, bezobzirnim i zlonamernim ponašanjem.

Kao što su u sudskoj praksi izgrađeni ujednačeni kriterijumi i merila za konkretizaciju pravnih standarda u drugim sferama prava, očekuje se da tokom vremena sudska praksa izgradi pouzdana i relevantna merila na osnovu kojih će se procenjivati kada se ponašanje člana porodice ima smatrati drskim, bezobzirnim i zlonamernim. Da bi ovi kriterijumi u praksi doveli do adekvatne i pravovremene reakcije na

N., Konstantinović Vilić, S., *Vodič kroz sistem porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici*, Autonomni ženski centar, Beograd, 2005., str. 24).

nasilje u cilju njegovog sprečavanja, neophodno je da sudije pokažu „nultu toleranciju“ na nasilje, što podrazumeva da svako ponašanje koje odstupa od standarda „normalnog“ ophođenja i komuniciranja sa članovima porodice kvalifikuju kao nasilje u porodici.⁷³ Za slučaj da se u pravnoj praksi pojave eventualne proizvoljnosti u konkretizaciji pravnih standarda, koje mogu da dovedu do nejednakosti u ostvarivanju pravne zaštite od nasilja u porodici ili, pak, do sužavanja dometa porodičnogprave zaštite, biće neophodno koristiti standardne mere za ujednačavanje i usmeravanje pravne prakse.

Prilikom kvalifikacije dela nasilja u porodici, treba imati u vidu da je ispoljavanje nasilja prema deci jedan od razloga za lišenje roditeljskog prava, kao najteža porodičnogpravna sankcija, koja se izriče roditeljima radi zaštite deteta. Prema čl. 81. PZ, roditelj će biti potpuno lišen roditeljskog prava ako zloupotrebljava prava ili grubo zanemaruje dužnosti iz sadržine roditeljskog prava, što, pored ostalog, uključuje fizičko, seksualno ili emocionalno zlostavljanje deteta.⁷⁴ Eventualno pokretanje postupka za lišenje roditeljskog prava zbog ispoljenog nasilja roditelja preme detetu ne isključuje mogućnost da zbog istog akta nasilja prema roditelju bude izrečena i odgovarajuća mera zaštite deteta od nasilja. Prema tome, uz zahtev za lišenje roditeljskog prava nad detetom može biti istaknut i zahtev za određivanje mere zaštite deteta od nasilja u porodici protiv tog roditelja, ako je to potrebno radi zaštite deteta. Ako su ispunjeni zakonski uslovi, sud će, doneti odluku o lišenju roditeljskog prava i odluku kojom određuje jednu ili više mera zaštite deteta od nasilja u porodici. Ove odluke sud može doneti i po službenoj dužnosti, kad se pred njim vodi postupak u pojedinim bračnim parnicama i parnicama iz odnosa roditelja i dece.

3.2. Titulari prava na porodičnogpravnu zaštitu od nasilja u porodici

Prema odredbi čl. 197. st. 3. PZ, titulari prava na porodičnogpravnu zaštitu od nasilja u porodici su: supružnici ili bivši supružnici; deca, roditelji i ostali krvni srodnici, kao i lica u tazbinskom ili adoptivnom srodstvu, odnosno lica koja vezuje hraniteljstvo, lica koja žive ili su živela u istom porodičnom domaćinstvu, vanbračni partneri ili bivši vanbračni partneri, lica koja su međusobno bila ili su još uvek u emotivnoj ili seksualnoj vezi, odnosno koja imaju zajedničko dete ili je dete na

⁷³ Eventualni visoki individualni prag tolerancije žrtve na nasilje ne bi trebalo da bude relevantan jer se, u protivnom, može dogoditi da bez adekvatne zaštite ostanu one žrtve nasilja u porodici koje, zbog svog socijalnog, obrazovnog i kulturnog statusa, često nisu u stanju ni da prepoznaju akte nasilja.

⁷⁴ Odredbama *Opšteg protokola za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja* od 31. avgusta 2005. godine, koji je usvojila Vlada RS, definisani su raznovrsni oblici zlostavljanja i zanemarivanja dece (zloupotreba ili zlostavljanje deteta, fizičko zlostavljanje deteta, seksualna zloupotreba deteta, emocionalna zloupotreba deteta i dr.), saglasno kriterijumima Svetske zdravstvene organizacije. (Detaljno: Draškić, M., *Porodično pravo i prva deteta*, Autor, Čigoga štampa, Beograd, 2005, str. 306-307).

putu da bude rođeno, iako nikada nisu živela u istom porodičnom domaćinstvu.⁷⁵

Prilikom određivanja titulara prava na porodičnopravnu zaštitu od nasilja u porodici, zakonodavac je nastojao da omogući zaštitu ne samo osobama koje povezuje "klasičan" porodični odnos, već i osobama koje su u "kvaziporodičnim" odnosima, kao što su odnosi zasnovani na emotivnoj i seksualnoj vezi i sl.⁷⁶

3.3. Mere porodičnopravne zaštite

U svim pravnim sistemima u kojima su predviđene mere porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici suština ovih mera sastoji se u ograničenju ili privremenoj zabrani održavanja ličnih odnosa nasilnika sa žrtvom nasilja. Polazi se od toga da je izvršeno porodično nasilje, bez obzira na intenzitet i oblik ispoljavanja, dovoljan razlog za izricanje ovih mera i da je privremena zabrana kontakta jedini način da se predupredi novo nasilje. Pri tome se ima u vidu iskustvena činjenica: - porodično nasilje, po pravilu, ima uzlaznu liniju u pogledu oblika ispoljavanja i posledica koje izaziva. Zato je neophodno izricanje mera zaštite i onda kada nasilje još uvek nije poprimilo teži oblik. Isto tako, izricanju mera zaštite od porodičnog nasilja ima mesta i u periodu "primirja", naročito ako se ima u vidu da je za ovu specifičnu vrstu nasilja karakterističan ciklus u ispoljavanju: nakon faze "primirja", u kojoj se nasilnik "iskreno" kaje i obećava da će se promeniti, nastupa faza "gomilanja besa", koja posle određenog vremena kulminira i prerasta u pravu erupciju nasilničkog ponašanja, da bi posle toga opet nastupila faza "primirja".⁷⁷

Imajući u vidu uporednopravna rešenja i iskustva u njihovoj primeni, prilikom kreiranja mera porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici, u čl. 198. st. 2. PZ predviđeno je pet posebnih mera zaštite: 1. izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana ili kuće, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti; 2. izdavanje naloga za useljenje u porodični stan ili kuću, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa

⁷⁵ Iako je u toku javne diskusije o Nacrtu PZ bilo primedbi da je ovako širok krug aktivno stvarno legitimisanih subjekata kojima pripada pravo na porodičnopravnu zaštitu od nasilja u porodici, navodno, neprimeren i da je pojam "član porodice" proširen licima među kojima ne postoje bilo kakav porodičnopravni odnos, kakav je slučaj, npr. sa licima u emotivnoj vezi koja ne žive, niti su živela zajedno, ove primedbe nisu prihvaćene. Naprotiv, u konačnoj verziji teksta PZ definicija pojma "član porodice" još više je proširena time što je ovaj pojam obuhvatio i lica koja imaju zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno, iako nikada nisu živela u istom porodičnom domaćinstvu.

⁷⁶ Tako i: Draškić, M., op. cit., str. 57. Prof. Ponjavić ukazuje na teškoće u dokazivanju emotivne ili seksualne veze, odn. drugog ličnog odnosa na koje se poziva osoba koja traži zaštitu od nasilja u porodici. (Ponjavić, Z., **Porodično pravo**, Kragujevac, 2005, str. 395).

⁷⁷ Na osnovu iskustava u radu sa žrtvama porodičnog nasilja, utvrđeno je da porodično nasilje ima specifičnu dinamiku u ispoljavanju i da se jasno prepoznaju određene faze u tom ciklusu. Prema jednom broju autora, ciklus nasilja, koji se ponekad označava i kao "točak nasilja", sastoji se iz šest faza: stvaranje tenzije, faza kontrole, faza eksplozije, "pokajnička faza", faza ubeđivanja i faza "medenog meseca" (Detaljno, videti: Petrušić, N., Konstantinović Vilić S., **Vodič kroz sistem porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici**, Autonomni ženski centar, Beograd, 2006, str. 14, i tamo navedenu literaturu).

nepokretnosti; 3. zabrana približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti; 4. zabrana pristupa u prostor oko mesta stanovanja ili mesta rada člana porodice i 5. zabrana daljeg uznemiravanja člana porodice.⁷⁸

Zakonodavac se opredelio da taksativno, po sistemu enumeracije, odredi listu mera porodičnogprave zaštite od nasilja u porodici. Time je odstupio od rešenja predloženih u integralnom "Modelu pravne zaštite od nasilja u porodici"⁷⁹ i u Modelu zakona o porodici,⁸⁰ koja su bazirana na ideji da odredbama PZ treba izričito navesti one mere koje su u stranoj uporednoj praksi verifikovane kao efikasne i delotvorne, pri čemu ova lista ne bi bila konačna, već bi sud bio ovlašćen da izda i drugu adekvatnu meru za koju oceni da, u konkretnoj pravnoj stvari, s obzirom na sve okolnosti, može preduprediti i sprečiti dalje ispoljavanje porodičnog nasilja. Rigidan stav zakonodavca u pogledu vrste mera porodičnogprave zaštite ne može se oceniti pozitivnom ocenom jer će on, nesumnjivo, u praksi izazvati štetne posledice, s obzirom da je sud ograničen u mogućnosti da donosi "individualisane" odluke, tj. da traga za merom koja bi u konkretnom slučaju dala najbolje efekte.

Svrha zaštitnih porodičnogpravnih mera jeste da se njihovom primenom spreči ponovno izvršenje nasilja u porodici, da se obezbedi nužna zaštita fizičkog i psihičkog integriteta, zdravlja i lične bezbednosti člana porodice izloženog nasilju, kao i da se otklone okolnosti koje pogoduju ili podstiču ponavljanje nasilja, odn. izvršenje drugih vidova nasilja. Suština zaštitnih porodičnogpravnih mera se ogleda u ograničavanju ili privremenoj zabrani održavanja ličnih odnosa izvršioca nasilja sa žrtvom nasilja, što uključuje i ograničavanje izvesnih prava i sloboda izvršioca nasilja. Polazi se od toga da je u slučaju nasilja nad članom porodice privremena zabrana kontakta izvršioca nasilja sa žrtvom jedini način da se predupredi novo nasilje.

Odredbama PZ nije predviđeno ograničenje u pogledu broja mera koje se mogu tražiti, odnosno izdati, već one mogu biti kombinovane i prilagođene okolnostima konkretnog slučaja.

U pogledu naloga za iseljenje iz porodičnog stana, odnosno kuće (porodičnog doma) člana porodice koji se nasilnički ponaša i naloga za useljenje u porodični dom,⁸¹ zakonodavac je izričito predvideo da ove mere mogu biti izrečene nezavisno od prava svojine odnosno zakupa na stanu, odnosno kući, što podrazumeva da ove mere mogu biti izdate i kad je stan, odnosno kuća u isključivoj svojini izvršioca nasilja.⁸²

⁷⁸ U Modelu PZ i Nacrtu PZ bile su predviđene još dve mere: obavezno lečenje od alkoholizma i drugih bolesti zavisnosti i obavezno savetovanje ili psihijatrijsko lečenje. U Modelu pravne zaštite od nasilja u porodici VDS takođe su bile predviđene još dve mere: obavezno lečenje od alkoholizma i drugih bolesti zavisnosti i obavezno psihološko savetovanje ili tretman. Na žalost, zakonodavac je ove mere izostavio iz konačnog teksta Zakona, iako se radi o merama koje mogu značajno da doprinesu sprečavanju nasilja u porodici.

⁷⁹ Videti čl. 5. t. b) "Modela pravne zaštite od nasilja u porodici VDS", op. cit., str. 121.

⁸⁰ Videti čl. 201. st. 2. "Modela zakona o porodici", op. cit., str. 49-50.

⁸¹ Nalog za useljenje u porodični stan, donosno kuću nije bio predviđen u "Modelu pravne zaštite od nasilja u porodici VDS" kao posebna mera zaštite od nasilja u porodici.

⁸² Ovakvo rešenje ima opravdanje s obzirom da, usled opšteg osiromašavanja društva i pada životnog standarda, mnogi razvedeni supružnici nastavljaju da žive zajedno u istom stanu, odnosno kući.

U toku javne rasprave povodom Nacrta PZ bilo je mišljenja da nalog za iseljenje iz porodičnog doma nije primeren i legitiman u situaciji kad je stan, odnosno kuća u isključivoj svojini nasilnika jer se time, navodno, nelegitimno ograničava njegovo pravo svojine, garantovano međunarodnim i najvišim domaćim aktima. Ovakav prigovor nije opravdan jer samo pravo svojine nije apsolutno pravo, već podleže različitim ograničenjima u javnom, odnosno opštem interesu.⁸³ Nalog da se izvršilac nasilja iseli iz porodičnog stana, odn. kuće ne lišava ga prava svojine na toj nepokretnosti već samo umanjuje krug njegovih svojinskih ovlašćenja. Ovaj nalog za iseljenje samo onemogućava da izvršilac nasilja i dalje stanuje u porodičnom domu jer je svojim nasilničkim ponašanjem ugrožio život, zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice, koji i sam ima pravo da stanuje u porodičnom stanu, odn. kući. U situaciji kad postoji realna opasnost da će se nasilje ponoviti, opravdano je da se izvršiocu nasilja za izvesno vreme uskrati pravo stanovanja u porodičnom stanu, odnosno kući jer takvo ograničenje opravdava interes zaštite žrtve nasilja,⁸⁴ koji je istovremeno i opšti interes društva.⁸⁵

Budući da postupci za deobu zajedničke bračne imovine izuzetno dugo traju, mnogi razvedeni supružnici ostaju da žive u istom stanu i u takvoj situaciji često se događa da nasilnik i nakon razvoda braka nastavlja sa nasilničkim ponašanjem, tako da za žrtvu porodičnog nasilja razvod braka ne donosi nikakvu promenu. Zbog toga je postojala opravdana potreba da se zakonom predvidi posebna mera zaštine od nasilja u vidu izricanja naloga za iseljenje nasilnika iz porodičnog doma.

⁸³ Pravo svojine uživa tretman osnovnog ljudskog prava i, kao takvo, garantovano je čl. 1. dodatnog Protokola br. 1. uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Reč je, međutim, o jednom kvalifikovanom pravu, koje je podložno raznovrsnim ograničenjima, uključujući i mogućnost da, pod određenim uslovima, bude u potpunosti oduzeto. Prema ustaljenoj praksi Evropskog suda za ljudska prava, ograničavanje svojine dopušteno je i legitimno, ako je izvršeno radi ostvarivanja legitimnog opšteg (javnog) interesa, pri čemu se pojam "opšti interes", tumači veoma široko, a državama se priznaje diskreciono pravo da same procenjuju koji su to opšti interesi koje treba da budu zadovoljeni i na koji način se oni mogu zadovoljiti. Evropski sud za ljudska prava, razmatrajući druga ograničenja svojine, stoji na stanovištu da je "mešanje države u socijalno-ekonomska pitanja, kao što je stanovanje, veoma često potrebno radi ostvarivanja socijalne pravde i javne dobrobiti i da na tom području sloboda procene koju države imaju u sprovođenju socijalne i ekonomske politike nužno mora biti široka". Po mišljenju Evropskog suda, ova sloboda procene mora se priznati ne samo domaćem zakonodavcu, već i sudskim i drugim organima, koji su pozvani da tumače i primenjuju važeće zakonske propise (videti: James and Others v. UK, A 98, (1986); Scollo v. Italy A 315-C (1995); Handside v. the United Kingdom, A24 i dr. (<http://echr.coe.int>). Videti: Van Dijk, P., Van Hoof, G. J. H.: *Theory and Practice of European Convention on Human Rights*, London, Kluwer Law Int, 1998, pp. 619-625; Peukert, W., *Protection of Ownership under Article 1 of the First Protocol to the European Convention on Human Rights*, Human Rights Law Journal, 12/1981, p. 3238; Coban, A. R., *Protection of Property Rights Within the European Convention on Human Rights*, Ashgate Pub Co, 2004; Gomien, D.: *Short guide to the European Convention on Human Rights*, Council of Europe, Strasbourg Cedex, 2000; Čok, V., *Pravo na imovinu*, u: Dimitrijević, V. i dr., *Ljudska prava*, "Beogradski centar za ljudska prava", "Dosije", 2004. elektronsko izdanje, <http://www.bgcentar.org.yu>., Petrušić, N., *Ograničenja prava svojine u javnom interesu – standardi Evropskog suda za ljudska prava*, u: „Pravni sistem Republike Srbije – usaglašavanje sa pravom Evropske unije“, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, 2005, str. 295-314.

⁸⁴ U pojedinim situacijama izdavanje naloga za iseljenje iz zajedničkog stana, odn. kuće, predstavlja meru kojom se štiti i interes samog izvršioca nasilja, a ne samo žrtve, jer se time sprečava da u afektu izvrši teži oblik nasilja.

⁸⁵ CEDAW - A. T. v. Hungary, <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/protocol/decisions-views/CEDAW%20Decision%20on%20AT%20vs%20Hungary%20English.pdf>

U pogledu naloga za useljenje u porodični stan, donosno kuću, zbog izraza koji su upotrebljeni u formulaciji zakonske odredbe čl. 198. st. 2. t. 2, PZ pojavljuje se niz spornih pitanja. Pre svega, postavlja se pitanje na koga se uopšte odnosi mera zaštite od nasilja u porodici: na nasilnika, tuženog u parnici, ili na tužioca, žrtvu porodičnog nasilja. S obzirom da se porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici pruža u parnici, koja ima strogu dvostranačku konstrukciju, nalog za useljenje u porodični stan, odnosno kuću može se izdati samo protiv tuženog (izvršioca nasilja), ukoliko su ispunjeni zakonom propisani uslovi za pružanje porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici, budući da u parnici tužilac ne može biti osuđen ni na šta drugo osim na naknadu troškova postupka. Nemoguće je, međutim, zamisliti da nasilje u porodici bude delotvorno prevenirano izdavanjem naloga da se tuženi useli u porodični stan, odnosno kuću. S druge strane, nalog tuženom da se useli u porodični dom bio bi u suprotnosti i sa elementarnim pravom pojedinca na slobodan izbor mesta prebivališta, odnosno boravišta, pa makar to bio i član porodice koji se nasilnički ponaša prema ostalim članovima svoje porodice. (Pre)ostaje stoga, da se zaključi da se useljenje u porodični stan može odnositi samo na tužioca, žrtvu porodičnog nasilja. Ako je ovaj zaključak ispravan, onda je odredbu čl. 198. st. 2. t. 2 PZ trebalo drukčije redigovati jer suština zaštitne mere nije u nalogu za useljenje, već u nalogu tuženom da tužiocu "dopusti" useljenje,⁸⁶ tj. da se uzdrži od radnji kojima sprečava useljenje tužioca.

Mera zaštite od nasilje u porodici može se sastojati u nalogu tuženom da se uzdrži od približavanja tužiocu, žrtvi nasilja, na određenoj udaljenosti, kao i u nalogu tuženom da se uzdrži od pristupanja u prostor oko mesta stanovanja ili mesta rada tužioca. Ove zaštitne mere sastoje se u zabrani (uskraćivanju prava) izvršiocu nasilja da se u određenom vremenskom periodu približava žrtvi nasilja na određenoj udaljenosti, odnosno njenom mestu stanovanja i/ili mestu rada i u izdavanju naloga izvršiocu nasilja u porodici da se uzdrži od ponašanja suprotnog izrečenoj zabrani.

Svrha ovih mera je da se predupredi novo nasilje i žrtvi nasilja u porodici omogući slobodno i bezbedno kretanje, obavljanje svakodnevnih životnih aktivnosti bez straha da će je izvršilac nasilja uznemiravati samim svojim pojavljivanjem, uhođenjem i drugim sličnim ponašanjem. Mera zabrane približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti i mere zabrane pristupa u prostor oko mesta stanovanja i mesta rada imaju preventivni karakter i njihovo određivanje opravdano je kad postoji opasnost da će izvršilac nasilja ponovo izvršiti nasilje. Uslovi za određivanje ovih mera postoje, međutim, ne samo kad postoji opasnost

⁸⁶ U praksi su česti slučajevi da žrtva nasilja pod prinudom napusti porodični dom ili to učini u akutnoj situaciji nasilja, radi spašavanja svog života i zdravlja ili života i zdravlja svoje dece. Ukoliko se pokušaju žrtve nasilja da se vrati u porodični dom nasilnik protivi i onemogućava useljenje, postoji potreba da se, zajedno sa eventualnim drugim merama zaštite, žrtvi nasilja omogući da u sudskom postupku ostvari svoje pravo na stanovanje tako što će zatažiti od suda da nasilniku, tuženom u parnici, naloži da "dopusti" useljenje.

da će žrtva nasilja biti (ponovo) fizički povređena, već i onda kad se proceni da bi i samo približavanje izvršioca nasilja žrtvi nasilja bilo akt nasilja, s obzirom da, je u izvesnim situacijama, samo pojavljivanje izvršioca nasilja, odnosno njegovo približavanje žrtvi, vid ispoljavanja psihičkog nasilja jer kod žrtve nasilja izaziva uznemirenje, opravdan strah od ponavljanja nasilja i brojne druge psihičke posledice.

Određivanje mere zabrane približavanja žrtvi nasilja, odnosno pristupa u prostor oko mesta stanovanja i/ili mesta rada podrazumeva da sud utvrdi udaljenost ispod koje se izvršilac nasilja u porodici ne sme približiti žrtvi. Kolika će biti ta udaljenost, određuje sud, imajući u vidu niz okolnosti: gde se nalazi mesto prebivališta i mesto rada izvršioca nasilja i žrtve, da li se radi o gradskom, prigradskom ili seoskom području na kome su izvršilac nasilja i žrtva nastanjeni i dr.

Zabrana daljeg uznemiravanja člana porodice je najblaža mera zaštite, koja se sastoji u nalogu tuženom da se uzdrži od daljeg uznemiravanja člana porodice, što podrazumeva da se uzdrži od svakog ponašanja koje, prema zakonskoj definiciji, predstavlja akt ispoljavanja nasilja. Ova zaštitna mera može biti određena i kao jedina mera zaštite, ali se ona redovno kombinuje sa drugim zaštitnim merama, kao prateća mera.⁸⁷

Koju će meru zaštite sud odrediti, zavisi od raznovrsnih okolnosti: od toga koji je vid nasilja ispoljen i kako je došlo do ugrožavanja telesnog, odnosno psihičkog integriteta žrtve, kakve su životne prilike žrtve i izvršioca nasilja, koji je stepen opasnosti od daljeg ispoljavanja nasilja i drugo. U svakom slučaju, izbor mera zaštite od nasilja u porodici mora biti takav da obezbedi adekvatnu reakciju na nasilje u porodici i žrtvi nasilja pruži maksimalnu moguću zaštitu u datim okolnostima.

Izbor mera zaštite podrazumeva procenu stepena opasnosti (rizika) od ponavljanja nasilja. Prilikom izbora mera zaštite koje će biti određene, sud mora da uzme u obzir i maksimalno uvaži mišljenje same žrtve o nivou opasnosti koja joj pretila jer je upravo žrtva ta kojoj se zaštita pruža, tako da njena subjektivna procena, zasnovana na iskustvu, predstavlja ključni faktor prilikom izbora mere zaštite koja će u konkretnom slučaju biti određena.

Prilikom određivanja mera zaštite od nasilja u porodici, treba imati u vidu njihov zajednički cilj, svrhu svake pojedinačne mere i okolnosti u kojima će svaka pojedinačna mera biti ispunjena. Radi sprečavanja daljeg ispoljavanja nasilja prema članu porodice putem mera porodičnogopravne

⁸⁷ Svrha zaštitne mere je da se spreči dalje ispoljavanje nasilja prema članu porodice. Načini uznemiravanja žrtve nasilja veoma su raznovrsni i nemoguće je unapred odrediti koje su to sve radnje, odn. ponašanje čije bi preduzimanje predstavljalo akt uznemiravanja žrtve nasilja. Izvršilac nasilja može promeniti svoju strategiju i, umesto onih vidova nasilja koje je već izvršio, započeti sa vršenjem drugih oblika nasilja, koje do tada nije vršio. Ukoliko bi se u sudskoj odluci zabrana uznemiravanja člana porodice precizirala navođenjem samo izvršenog, odn. izvršenih vidova nasilja, onih koji su uzrokovali potrebu za pokretanjem postupka zaštite, dometi ove zaštitne mere bili bi suženi. Zbog toga u odluci suda nije potrebno posebno navoditi vidove ispoljavanja nasilja na koje se mera odnosi, već izvršiocu nasilja treba zabraniti svako dalje uznemiravanje žrtve i naložiti mu da se, dok traje mera zabrane, uzdržava od svakog drskog, zlonamernog i bezobzirnog ponašanja kojim ugrožava njen telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo.

zaštite, po pravilu je neophodno da kumulativno bude određeno više mera, a često i sve zakonom predviđene mere.⁸⁸

3.4. Trajanje i produženje mere zaštite od nasilja u porodici

Mere zaštite od nasilja u porodici, po prirodi stvari, imaju privremeni karakter, te je, zato, neophodno da već prilikom izricanja one budu vremenski ograničene. Prema odredbi čl. 198. st. 3, sud, po svojoj oceni, određuje dužinu trajanja svake izrečene mere, pri čemu je maksimalni rok za svaku meru godinu dana.

Odredbom čl. 198. st. 4. PZ izričito je propisano da se vreme provedeno u pritvoru, kao i svako lišenje slobode u vezi s krivičnim delom, odnosno prekršajem uračunava u vreme trajanja mere zaštite od nasilja u porodici. Prilikom propisivanja pravila o uračunavanju vremena provedenog u pritvoru, odnosno zatvoru u vreme trajanja mere zaštite od nasilja u porodici, zakonodavac nije precizirao koje je to krivično delo, odnosno prekršaj povodom koga je izvršilac nasilja bio lišen slobode. Zbog nepostojanja bilo kakvog određenja u pogledu krivičnog dela, odn. prekršaja, moglo bi se zaključiti da se u vreme trajanja mere porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici ima uračunati vreme koje je izvršilac nasilja proveo u pritvoru, odn. zatvoru, bez obzira na to koje je delo i izvršio i koje je lice oštećeno tim delom. Imajući, međutim, u vidu cilj zakonske norme o uračunavanju, nesumnjivo je da se uračunavanje vrši samo ako je u pitanju lišenje slobode izvršioca nasilja povodom krivičnog dela, odn. prekršaja koji je on izvršio prema onom članu svoje porodice, radi čije se zaštite vodi parnica u kojoj se odlučuje o merama zaštite od nasilja u porodici. Pri tome je irelevantna kvalifikacija samog dela: delo može biti kvalifikovano kao krivično delo nasilje u porodici, kao neko drugo krivično delo ili kao prekršaj. Bitno je da se radi o delu sa elementom nasilja i da je delo bilo upereno upravo protiv onog lica radi čije se zaštite vodi parnica za zaštitu od nasilja u porodici.

Odredbama čl. 199. PZ predviđena je mogućnost produžavanja trajanja izrečene mere, sve dok ne prestanu razlozi zbog kojih je mera bila određena. U parnici za produžavanje trajanja mere zaštite od nasilja u porodici može se tražiti produžavanje trajanja samo onih mera koje su pravnosnažnom odlukom suda već određene. Ukoliko postoji potreba za izdavanjem nove mere zaštite, pokreće se novi postupak u kome se

⁸⁸ Da bi se ostvarili postulirani ciljevi propisa o zaštiti od nasilja u porodici i žrtvama ovog oblika nasilja pružila adekvatna pravna zaštita, neophodno je da sud, na osnovu utvrđenog stanja stvari, sagledavajući konkretnu životnu situaciju i prilike u kojima žrtva nasilja i izvršilac nasilja žive, kao i sve okolnosti vezane za njihov međusobni odnos, odredi takvu "kombinaciju" zaštitnih mera, da one budu jedna drugoj kompatibilne i da, sve zajedno, pruže maksimalnu moguć u zaštitu od nasilja u porodici. Analiza malobrojnih odluka koje su mi bile dostupne pokazuje da prilikom određivanja mera zaštite pojedini sudovi ne vode dovoljno računa o njihovoj međusobnoj usklađenosti, prenebrežavajući činjenicu da određivanje jedne mere zaštite, po prirodi stvari, podrazumeva određivanje druge, kompatibilne mere. Takođe, pojedini sudovi ne pokazuju spremnost da prilikom određivanja mera zaštite koriste svoja oficijelna ovlašćenja.

ispituju sve one okolnosti na osnovu kojih se može utvrditi ispunjenost uslova za izdavanje mere zaštite.

Postupak za produžavanje trajanja mere zaštite pokreće se pre nego što istekne vreme na koji je mera određena. Za slučaj da postupak do tog trenutka nije pokrenut, a izvršilac nasilja je nastavio da ispoljava nasilje prema članu porodice, može se pokrenuti postupak za zaštitu od nasilja u porodici, čiji predmet nije zahtev za produžavanje trajanja izrečene mere, već zahtev za ponovno određivanje mere zaštite, s tim što to mogu biti mere koje su ranijom sudskom presudom bile određene ili neke druge mere.

Zakonom nije limitirano koliko se puta može sukcesivno voditi postupak za produžavanje vremenskog trajanja mere. S obzirom da se trajanje mere može produžavati sve dok ne prestanu razlozi zbog kojih je mera određena, i postupci za produženje trajanja mere mogu se sukcesivno pokretati neograničeni broj puta.

Mera zaštite od nasilja u porodici ima za cilj da se žrtvi nasilja pruži zaštita od daljeg nasilja i da se pozitivno utiče na buduće ponašanje izvršioca nasilja. Za slučaj da je pre isteka vremena na koji je mera određena prestanu razlozi zbog kojih je ona određena, postoji mogućnost da se traži njen prestanak.

3.5. Postupak u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici

U parnicama za zaštitu nasilja u porodici primenjuje se poseban parnični postupak koji je zakonodavac regulisao tako što je kreirao jedan broj posebnih procesnih pravila sadržanih u čl. 283-289 PZ⁸⁹ i predvideo supsidijarnu primenu Zakona o parničnom postupku⁹⁰ (čl. 202. PZ).

Postupak za zaštitu od nasilja u porodici primenjuje se u parnicama u kojima sud, na zahtev ovlašćenih lica, odnosno organa ili po službenoj dužnosti, određuje jednu ili više mera zaštite od nasilja u porodici, u kojima odlučuje o produženju trajanja mere zaštite od nasilja u porodici posle isteka vremena na koji je mera određena, kao i u parnicama u kojima sud, na zahtev lica protiv koga je mera zaštite određena, odlučuje o prestanku ove mere pre nego što je isteklo vreme na koje je ona određena.

⁸⁹ Prilikom regulisanja postupka za određivanje porodičnopravnih mera zaštite od nasilja u porodici, zakonodavac se opredelio za parnicu kao metod pravne zaštite. U „Modelu pravne zaštite od nasilja u porodici“ Viktimološkog društva Srbije bila je predviđena primena vanparničnog postupka. Radna grupa bila je mišljenja da je, s obzirom na prirodu i cilj koji se izricanjem ovih mera ostvaruje, najprimereniji ovaj tip procedure jer su vanparnična pravila elastičnija i jednostavnija u odnosu na parnična procesna pravila, tako da bi omogućila da se na brz i efikasan način pruži pravna zaštita i predupredi dalje nasilje, a sam postupak u potpunosti prilagodi sadržini pravne stvari i cilju pravne zaštite koja se ostvaruje. Isto tako, prilikom izbora metoda pravne zaštite imalo se u vidu da se izricanjem mera zaštite od porodičnog nasilja štite ne samo privatni interesi već i javni interes. Nesumnjivo je, naime, da se javni interes u postupku ne bi mogao na zadovoljavajući način ostvariti ukoliko bi se zaštitne mere izicale u parnici, s obzirom na konstrukciju same parnice kao procesnog metoda i načela na kojima je ona zasnovana.

⁹⁰ Zakon o parničnom postupku ("Sl. glasnik RS", br. 125/2004 i 111/2009) - u daljem tekstu "ZPP"

3.5.1. Nadležnost i sastav suda

U parnicama za zaštitu od nasilja u porodici stvarno je nadležan osnovni sud⁹¹ dok je mesno nadležan sud opšte mesne nadležnosti i sud na čijem području ima prebivalište, odnosno boravište član porodice prema kome je nasilje izvršeno (čl. 283. PZ). Pravilo o izbornoj mesnoj nadležnosti u interesu je člana porodice prema kome je nasilje izvršeno jer mu pruža mogućnost da pokrene postupak pred sudom na čijem je području njegovo prebivalište, odn. boravište.

U ovim parnicama u prvom stepenu odlučuje veće sastavljeno od jednog sudije i dvoje sudija porotnika, a u postupku po žalbi, veće sastavljeno od troje sudija (čl. 203. st. 1. PZ).

Pravne stvari zaštite od nasilja u porodici, kao i ostale pravne stvari iz bračnih i porodičnih odnosa, veoma su kompleksne i zato postoji potreba da u ovim pravnim stvarima postupaju posebno stručno osposobljene i kvalifikovane sudije. Zbog toga je postupanje u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici povereno specijalizovanom veću. Specijalizovano veće čine posebno stručno osposobljene i kvalifikovane sudije profesionalci, koji su stekli posebna znanja iz oblasti prava deteta, i sudije porotnici, koji se biraju iz redova stručnih lica sa iskustvom u radu sa decom i mladima.⁹²

3.5.2. Načela postupka

Postupak u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici predstavlja poseban parnični postupak, koji je zasnovan na modifikovanim parničnim procesnim načelima i time prilagođen prirodi pravnih stvari u kojima se primenjuje.

Prema izričitoj odredbi sadržanoj u čl. 285. PZ, postupak u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici naročito je hitan. Ako se postupak odnosi na dete ili na roditelja koji vrši roditeljsko pravo, tužba se ne dostavlja tuženom na obavezan odgovor (čl. 204. st. 2. PZ), a sud je dužan da postupak sprovede na najviše dva ročišta (čl. 204. st. 3. PZ). Prvo ročište treba da bude održano u roku od osam dana od dana prijema tužbe u sudu, a drugostepena odluka treba da bude doneta u roku od 15 dana od dana kad je žalba dostavljena drugostepenom sudu (čl. 285. PZ).

U postupku u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici načelo dispozicije bitno je suženo. Sud nije vezan granicama tužbenog zahteva i može odrediti meru zaštite od nasilja u porodici koju tužilac nije tražio, ako oceni da se takvom merom najbolje postiže zaštita člana porodice prema kome je nasilje izvršeno (čl. 287. PZ). Odstupanje od načela

⁹¹ Član 22. stav 2. Zakona o uređenju sudova ("Sl. glasnik RS", br. 116/2008 i 104/2009).

⁹² Pravila o specijalizaciji suda počela su da se primenjuju od 1. jula 2006. god., posle realizacije programa edukacije sudija, koji je utvrđen Pravilnikom o programu i načinu sticanja posebnih znanja iz oblasti prava deteta sudija koji sude u postupcima u vezi sa porodičnim odnosima, ("Sl. glasnik RS", 44/2006).

dispozicije oglada se u tome što sud po službenoj dužnosti može da pokrene adhezioni postupak za zaštitu od nasilja u porodici uz postupak u bračnim parnicama (čl. 226. st. 3. PZ), u maternitetskim i paternitetskim parnicama (čl. 260. st. 3. PZ), u parnicama za zaštitu prava deteta, u parnicama za vršenje roditeljskog prava, kao i u parnicama za lišenje i vraćanje roditeljskog prava (čl. 273. st. 3. PZ).

U pogledu prikupljanja procesnog materijala, dominira istražno načelo u odnosu na raspravno načelo (čl. 205. PZ). Sud ima aktivnu ulogu u prikupljanju činjeničnog i dokaznog materijala i dužan je da podstiče stranke da iznose činjenice i nude dokaze, a ovlašćen je i da samostalno istražuje i prikuplja činjenice koje stranke nisu iznele i proverava istinitost i onih činjenica koje među strankama nisu sporne. Sud je, takođe, ovlašćen da izvodi i one dokaze koje stranke nisu predložile.

U postupku u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici javnost je zakonom isključena i važi načelo diskrecije, koje je konkretizovano pravilom da podaci iz sudskih spisa predstavljaju službenu tajnu, koju su dužni da čuvaju svi učesnici kojima su ti podaci dostupni (čl. 206).

Ostala parnična procesna načela, koja važe u opštem parničnom postupku, u neizmenjenom vidu važe i u postupku u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici.

3.5.3. Pokretanje postupka

Postupak u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici redovno se pokreće tužbom aktivno legitimisanih subjekata i vodi se kao osnovni postupak.

Postupak u parnicama za zaštitu od nasilja porodici može se voditi i kao adhezioni, pridruženi postupak uz postupak u bračnim parnicama,⁹³ u maternitetskim i paternitetskim parnicama,⁹⁴ u parnicama za zaštitu prava deteta, u parnicama za vršenje roditeljskog prava, kao i u parnicama za lišenje i vraćanje roditeljskog prava.⁹⁵

Postupak u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici, kao adhezioni postupak, može pokrenuti neka od parničnih stranaka u osnovnom postupku ili sam sud, ex officio. Potreba da sud po službenoj dužnosti pokrene postupak za zaštitu od nasilja u porodici postoji kada sud, na osnovu rezultata izviđanja i raspravljanja u osnovnom postupku, koji se vodi u nekoj od bračnih parnica ili parnica iz roditeljsko-dečijeg odnosa, dođe do saznanja da postoji potreba za pružanjem pravne zaštite od nasilja u porodici, a da nijedan od aktivno legitimisanih subjekata nije zatražio određivanje mere zaštite.

Stranka može pokrenuti adhezioni postupak za zaštitu od nasilja u porodici već prilikom pokretanja osnovnog postupka. U tom slučaju,

⁹³ Čl. 226. st. 3. PZ.

⁹⁴ Čl. 260. st. 3. PZ.

⁹⁵ Čl. 273. st. 3. PZ.

u tužbenom pismenu kumulirana je tužbena parnična radnja kojom je pokrenut osnovni postupak i tužbena parnična radnja kojom je pokrenut postupak za zaštitu od nasilja u porodici. Pored toga, stranka u osnovnom postupku može naknadno, u toku osnovnog postupka, pokrenuti adhezioni postupak za zaštitu od nasilja u porodici isticanjem odgovarajućeg zahteva za određivanje mera zaštite od nasilja u porodici. Postupak za zaštitu od nasilja u porodici, kao adhezioni postupak, može pokrenuti i sam parnični sud, ex officio, uz postupak u nekoj od navedenih parnica iz bračnih odnosa i odnosa roditelja i dece.

Odredbama PZ izričito je propisano koji su subjekti procesno legitimisani za pokretanje pojedinih parnica. Parnicu za određivanje mere zaštite od nasilja, kao i parnicu za produženje trajanja mere zaštite koje je sud odredio, mogu pokrenuti član porodice prema kome je nasilje izvršeno, njegov zakonski zastupnik, javni tužilac i organ starateljstva. Aktivna legitimacija u parnici u kojoj se traži prestanak mera zaštite od nasilja u porodici pre isteka vremena na koji je ona određena, prema izričitoj zakonskoj odredbi, pripada isključivo licu protiv koga je mera određena (čl. 200. PZ).⁹⁶

3.5.4. Sadržina i pravna priroda tužbe

Postupak u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici pokreće se tužbom.⁹⁷ U pogledu sadržine tužbe u ovim parnicama, u svemu važe pravila ZPP kojima je regulisana formalna sadržina ove inicijalne parnične radnje u opštem parničnom postupku.⁹⁸

Centralni deo tužbe za zaštitu od nasilja u porodici je tužbeni zahtev, koji može biti jednostavan i složen, u zavisnosti od toga da li se traži izdavanje jedne ili više mera zaštite. Tužbeni zahtev treba da bude precizno i jasno određen i opredeljen i u subjektivnom i u objektivnom smislu. To podrazumeva da tužilac odredi: lice protiv koga se mera ima odrediti, lice radi čije se zaštite mera određuje, vrstu mere čije se određivanje traži, uključujući sve one elemente koji su potrebni za njenu konkretizaciju, kao i dužinu trajanja tražene mere.

Svaka tužba u parnici za zaštitu od nasilja u porodici kojom se traži određivanje mera zaštite ima i konstitutivni i kondemnatorni element. Konstitutivni element tužbe ogleda se u zahtevu tužioca da sud svojom odlukom izrekne određenu promenu, čija je suština, bez obzira na vrstu mere, u tome da se tuženom zabrani vršenje određenog prava,

⁹⁶ Zakonsko rešenje kojim je ovlašćenje na pokretanje parnice za prestanak mere zaštite pre isteka vremena na koji je ona određena priznato izvršiocu nasilja nije, čini se, dovoljno promišljeno i, po svojoj sadržini, potpuno je suprotno rešenju koje je svojevremeno bilo predloženo u „Modelu pravne zaštite od nasilja u porodici“ Viktimološkog društva Srbije. Prema predlogu ovog Modela, ovlašćenje da traži prestanak mere zaštite ima samo član porodice radi čije je zaštite mera određena jer jedino to lice (odn. njegov zakonski zastupnik, ako se radi o maloletniku ili poslovno nesposobnom licu) može oceniti da li je izvršilac nasilja u toj meri promenio svoj stav i ponašanje da više ne postoje razlozi zbog kojih bi mera trebalo i dalje da važi.

⁹⁷ Čl. 284. st. 1. PZ.

⁹⁸ Čl. 187. ZPP

odn. ponašanja i time unese promena u postojeće odnose stranaka. Kondemnatorni element tužbe ogleda se u traženju da sud izrekne konkretnu zapovest tuženom, tj. da mu naloži da, saglasno izrečenoj zabrani, nešto učini ili da se uzdrži od nekog činjenja.

3.5.5. Uloga organa starateljstva

U parnicama za zaštitu od nasilja u porodici organ starateljstva sudeluje u različitim procesnim ulogama i ostvaruje različite funkcije i zadatke.⁹⁹

Pre svega, organ starateljstva ima položaj stranke (tužioca) u parnici za zaštitu od nasilja u porodici. Položaj tužioca u ovoj parnici organ starateljstva stiče kad pokrene postupak ili kad se u toku postupka pridruži tužiocu i time naknadno stekne položaj jedinstvenog suparničara.

Ukoliko organ starateljstva nije sam pokrenuo ovaj postupak, on u postupku koji su pokrenuli drugi ovlašćeni subjekti ili sud, ex officio, može da se javi kao specifičan veštak, kao pomoćni organ suda i kao saradnik suda.

Organ starateljstva ima položaj specifičnog veštaka kad daje svoje mišljenje o svrsishodnosti tražene mere zaštite od nasilja u porodici. Sud može da zatraži od organa starateljstva da da svoje mišljenje o svrsishodnosti mere zaštite od nasilja u porodici ukoliko organ starateljstva nije sam pokrenuo postupak (čl. 286. PZ). Mišljenje organa starateljstva ne vezuje sud, već sud slobodno ocenjuje mišljenje organa starateljstva, tako da može da ga uvaži u celosti, samo delimično ili da ga uopšte ne uvaži. Organ starateljstva u parnici može kumulativno steći i ulogu pomoćnog istražnog organa suda. Takvu ulogu on ima kad, po nalogu suda, pruža sudu pomoć u pribavljanju potrebnih dokaza (čl. 286. PZ). Tako je organ starateljstva dužan da, na zahtev suda, prikupi i sudu stavi na uvid podatke do kojih je došao primenom različitih metoda socijalnog rada sa pojedinim članovima porodice. Organ starateljstva je saradnik suda kad na, zahtev suda, pruža stručnu pomoć u utvrđivanju mišljenja deteta (čl. 65. st. 6. PZ).

3.5.6. Zastupanje deteta

Prema odredbama PZ, dete ima položaj stranke u postupku za zaštitu od nasilja u porodici samo ako se postupak neposredno vodi radi njegove zaštite.¹⁰⁰ U takvom slučaju u postupku se primenjuju

⁹⁹ Videti: Stanković, G., Petrušić, N., *Novine u građanskom procesnom pravu*, Udruženje za građansko procesno pravo, Sven, Niš, 2005, str. 43.

¹⁰⁰ U toku javne diskusije povodom Nacrta PZ založila sam se da detetu bude obezbeđen položaj stranke u postupku za zaštitu od nasilja u porodici i kad se on vodi radi zaštite nekog drugog (odraslog) člana porodice, argumentujući svoj stav činjenicom da nasilje u porodici, čak i onda kad se neposredno ispoljava prema odraslom članu porodice (najčešće jednom od roditelja), uvek pogađa i samo dete jer sve što se u porodici događa tiče se deteta, kao člana porodice, i sva

pravila koja obezbeđuju nezavisno zastupanje deteta u slučaju kolizije interesa između deteta i njegovog zakonskog zastupnika, odn. u slučaju da zakonski zastupnik deteta ne zastupa dete na odgovarajući način.

Dete kao stranku zastupa njegov zakonski zastupnik. Ukoliko između deteta i njegovog zakonskog zastupnika postoje suprotni interesi,¹⁰¹ dete zastupa kolizijski staratelj, odnosno privremeni zastupnik.¹⁰² Kolizijskog staratelja postavlja organ starateljstva, samoinicijativno ili na predlog deteta, odnosno drugog lica ili ustanove, kojima se dete obratilo i zatražilo pomoć u pokretanju postupka za postavljanje kolizijskog staratelja, ukoliko utvrdi da između deteta i njegovog zakonskog zastupnika postoje suprotni interesi. Dete ima pravo da samostalno ili preko drugog lica ili ustanove inicira ovaj postupak ako je navršilo 10. godinu života i ako je sposobno za rasuđivanje.¹⁰³ Privremenog zastupnika detetu, kao njegovog zakonskog zastupnika, postavlja sud u toku parnice, po službenoj dužnosti ili na predlog samog deteta, odnosno lica ili ustanove, kojima se dete obratilo za pomoć u pokretanju postupka za postavljanje privremenog zastupnika, ukoliko utvrdi da između deteta i njegovog zakonskog zastupnika postoje suprotni interesi ili da dete kao stranka nije zastupano na odgovarajući način. Sposobnost deteta za rasuđivanje utvrđuje sud u toku ovog adhezionog postupka tako što sprovodi potrebne izviđaje.¹⁰⁴

3.5.7. Formiranje i izražavanje mišljenja deteta

U postupku za zaštitu od nasilja u porodici primenjuju se i pravila PZ koja obezbeđuju da dete formira i slobodno izrazi svoje mišljenje¹⁰⁵ u

prava koja mu pripadaju, kao subjektu porodičnog odnosa, tangirana su, u većoj ili manjoj meri, situacijom i atmosferom porodičnog nasilja. Osim toga, pojedina prava deteta, kakvo je npr. pravo na porodični život, pravo da živi sa oba roditelja i dr., mogu biti u koliziji sa interesima lica radi čije se neposredne zaštite postupak vodi. Zaključak da detetu mora biti obezbeđen položaj stranke u postupku porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici u kojoj dete živi, bez obzira na to da li se postupak vodi radi neposredne zaštite deteta ili nekog drugog člana porodice u skladu je sa odredbom čl. 1. Evropske konvencije o ostvarivanju dečijih prava, kojom je predviđeno pravo deteta da učestvuje u svim postupcima pred pravosudnim organima koji ga se tiču. (Detaljno: Petrušić, N., *Pravna reprezentacija deteta u postupku porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici*, Pravni život, 9/2002, str. 732-755).

¹⁰¹ O uporednim modelima nezavisne pravne reprezentacije deteta u sudskom postupku, videti: Petrušić, N., *Pravna reprezentacija deteta u postupku porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici*, Pravni život, 9/2002, str. 755-767.

¹⁰² Čl. 265. PZ. Pravila o kolizijskom odn. privremenom zastupniku nalaze se među odredbama kojima je regulisan postupak u parnicama za zaštitu prava deteta i u parnicama za vršenje, odnosno lišenje roditeljskog prava (čl. 261-273. PZ), ali se ona primenjuju i u svim drugim sudskim i administrativnim postupcima u vezi sa porodičnim odnosima ako se ti postupci odnose i na prava deteta (čl. 268. PZ).

¹⁰³ Čl. 265. st. 2. PZ.

¹⁰⁴ Čl. 265. st. 3. PZ

¹⁰⁵ Pravo deteta na slobodno izražavanje mišljenja spada u red onih posebnih individualnih prava deteta čije garantovanje i praktično ostvarivanje potvrđuju spremnost društva da detetu prizna status autonomnog pravnog subjekta. Radi se o jednom od tzv. participativnih prava deteta, koje je od krucijalnog značaja za ostvarivanje pravnog subjektiviteta deteta i jedna od neophodnih pretpostavki za uživanje svih ostalih prava i sloboda deteta. U literaturi se ocenjuje da je odredba čl. 12. st. 1. Konvencije UN o pravima deteta, kojom je detetu priznato pravo na slobodno izražavanje mišljenja, u istorijskom smislu, najznačajnija ne samo zbog toga

postupku pred sudom.¹⁰⁶ Prema čl. 65. PZ, dete koje je sposobno da formira svoje mišljenje ima pravo da slobodno izrazi svoje mišljenje. Ova načelna odredba konkretizovana je propisivanjem posebnih dužnosti suda i kolizijskog staratelja, odnosno privremenog zastupnika deteta. Pre svega, zakonom je propisana dužnost suda da se stara da dete, kao stranka,¹⁰⁷ dobije sva obaveštenja koja su mu potrebna, ako u toku postupka utvrdi da se je ono sposobno da formira svoje mišljenje. Pored toga, sud je dužan da detetu omogućiti da neposredno izrazi svoje mišljenje i da mišljenju deteta posveti dužnu pažnju, u skladu sa godinama i zrelošću deteta. Sud neće preduzeti radnje vezane za formiranje i izražavanje mišljenja deteta ako oceni da bi to očigledno bilo u suprotnosti sa najboljim interesom deteta.¹⁰⁸

Prema čl. 267. PZ, ukoliko kolizijski staratelj, odnosno privremeni zastupnik zaključi da je dete koje zastupa sposobno da formira svoje mišljenje, dužan je da se stara da dete dobije sva obaveštenja koja su mu potrebna, da detetu pruži sva neophodna objašnjenja koje se tiču mogućnih posledica radnji koje on preduzima, da sudu prenese mišljenje deteta, ako dete nije neposredno izrazilo svoje mišljenje pred sudom. Kolizijski staratelj, odnosno privremeni zastupnik neće vršiti zakonom propisane dužnosti koje su vezane za formiranje i izražavanje mišljenja deteta ako oceni da bi to očigledno bilo u suprotnosti sa najboljim interesom deteta.¹⁰⁹

što je njome izričito rečeno već zbog toga što ona „priznaje dete kao kompletno ljudsko biće sa svojim integritetom i ličnošću, koje je sposobno da u potpunosti učestvuje u društvenom životu“. (Videti: Freeman, M.: *Whither Children: Protection, Participation, Autonomy?* Manitoba Law Journal, Vol. 22, 1993, p. 319).

¹⁰⁶ Analiza pravila PZ kojima je regulisano ostvarivanje prava deteta na slobodno izražavanje mišljenja pokazuje da su dometi ovog prava isuviše suženi i da se, zbog postavljenih zakonskih ograničenja, standardi domaćeg prava niži od onih ustanovljenih konvencijskim pravilima. Međutim, u domaćoj udžbeničkoj literaturi porodičnog prava uglavnom se ne problematizuju dometi prava deteta na slobodno izražavanje mišljenja. Izuzetak je udžbenik prof. Ponjavića, koji ukazuje na fluidne granice polja primene prava deteta na slobodno izražavanje mišljenja. (Videti: Ponjavić, Z., op. cit., str. 243).

¹⁰⁷ U čl. 266. st. 3 PZ, navedeno je „Ako sud utvrdi da je... stranka dete koje je sposobno da formira svoje mišljenje, dužan je...). Stilizacija ove odredbe upućuje na zaključak da u parnicama u kojima dete nije stranka, a u kojima se odlučuje o njegovim pravima, dete nema zakonsko pravo da izrazi svoje mišljenje, tj. ne postoji dužnost suda (odn. upravnog organa) na detetu omogućiti izražavanje mišljenja. S obzirom da bi takvo tumačenje isuviše suzilo pravo deteta na slobodno izražavanje mišljenja, budući da u mnogim parnicama iz roditeljsko-dečijih odnosa detetu nije priznat položaj stranke, ovu odredbu treba šire tumačiti: dete ima pravo da slobodno izrazi svoje mišljenje u svim postupcima koji tangiraju njegove interese. Saglasno tome, detetu treba omogućiti da izrazi svoje mišljenje u parnici za zaštitu od nasilja u porodici i kad se ona ne vodi radi njegove zaštite, već radi zaštite drugog člana porodice. (Tako i: Ponjavić, Z., op. cit., str. 399).

¹⁰⁸ Čl. 65. st. 6. PZ. Treba primetiti da je zakonodavac pravo na slobodno izražavanje mišljenja vazao za princip najboljeg interesa deteta, polazeći od stava da pravo na slobodno izražavanje mišljenja deteta i princip najboljeg interesa deteta mogu biti međusobno kontradiktorni i da u tom slučaju prevagu ima najbolji interes deteta. Ovaj stav je, međutim, i u teoriji i u zakonodavnoj praksi, odavno napušten. U savremenom pravu najbolji interes deteta ne posmatra se pasivno, niti se smatra da su isključivo odrasli ti koji određuju sadržaj principa najboljeg interesa deteta, već se polazi od stava da su ova dva principa međusobno povezana, pri čemu je upravo uvažavanje mišljenja deteta veoma često u najboljem interesu deteta. (Detaljno: Vučković Šahović, N., *Prava deteta i međunarodno pravo*, Beograd, 2000, str. 110).

¹⁰⁹ Videti argumentaciju navedenu u prethodnoj napomeni.

Prilikom utvrđivanja mišljenja deteta, sud je dužan da sarađuje sa školskim psihologom, odnosno sa organom starateljstva, porodičnim savetovalištem ili sa drugom ustanovom specijalizovanom za posredovanje u porodičnim odnosima. Razgovoru sa detetom, koji se vodi radi utvrđivanja mišljenja deteta, obavezno prisustvuje lice koje je dete samo izabralo.¹¹⁰ Ovo lice, u koje dete ima poverenje, pruža pomoć i podršku detetu i ohrabruje ga da, na osnovu činjenica sa kojima se upoznalo, slobodno i autentično izrazi svoje mišljenje.

3.5.8. Pravni lekovi

Izričitim zakonskim propisima predviđeno je da žalba u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici ne zadržava izvršenje presude o određivanju ili produženju mere zaštite od nasilja u porodici. Protiv odluka u ovim parnicama revizija je dozvoljena.¹¹¹

3.5.9. Troškovi postupka, dostavljanje odluke i evidencija o nasilju

O troškovima postupka sud odlučuje po slobodnoj oceni, vodeći računa o razlozima pravičnosti.¹¹²

Presudu u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici sud dostavlja strankama. Sud je dužan da presudu odmah dostavi i organu starateljstva na čijoj teritoriji ima prebivalište, odnosno boravište član porodice prema kome je nasilje izvršeno i organu starateljstva na čijoj teritoriji ima prebivalište odnosno boravište član porodice protiv koga je mera zaštite određena.¹¹³ Organ starateljstva dužan je da vodi evidenciju i dokumentaciju kako o licima prema kojima je nasilje izvršeno, tako i o licima protiv kojih je određena mera zaštite.¹¹⁴

III. Predmet istraživanja

Istraživanjem čiji su rezultati publikovani u ovoj studiji obuhvaćeni su postupci u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici, koji su vođeni kao osnovni postupci ili kao adhezioni postupci, uz postupak u brakorazvodnim parnicama, u periodu od druge polovine 2006. godine do prve polovine 2008. godine, pred 26 sudova na teritoriji Srbije bez autonomnih pokrajina.¹¹⁵

¹¹⁰ U literaturi se pravilo čl. 65. st. 6. PZ, kojim je regulisano pravo deteta da prilikom ostvarivanja prava na slobodno izražavanje mišljenja dobije pomoć i podršku lica u koga ima poverenje i koga samo izabere, ne interpretira kao imperativno pravilo, već se navodi da to lice „može prisustvovati“ prilikom utvrđivanja mišljenja deteta. (Videti: Ponjavić, Z., op. cit., str. 245). Dikcija čl. 65. st. 6. PZ upućuje, međutim, na zaključak da je reč o kogentnom pravilu.

¹¹¹ Čl. 228. PZ i čl. 208. PZ.

¹¹² Čl. 207. PZ.

¹¹³ Čl. 289. PZ.

¹¹⁴ Čl. 289. st. 2. i 3. PZ. Način vođenja evidencije regulisan je Pravilnikom o evidenciji i dokumentaciji o licima prema kojima je izvršeno nasilje u porodici i o licima protiv kojih je određena mera zaštite od nasilja u porodici ("Sl. glasnik RS", br. 56/2005).

¹¹⁵ Prema Zakonu o sedištim i područjima sudova i javnih tužilaštva "Sl. glasnik RS", br. 63/2001,

Neposredni predmet istraživanja bili su spisi parničnih predmeta formirani povodom tužbi za zaštitu od nasilja u porodici, kao i spisi parničnih predmeta formirani povodom tužbi za razvod braka, u kojima je, pored zahteva za razvod braka, bio istaknut i zahtev za određivanje mera zaštite od nasilja u porodici, tj. u kojima je postupak u parnici za zaštitu od nasilja u porodici imao karakter adhezionog postupka.

Ukupno je pregledano 287 parničnih predmeta, i to: 104 predmeta opštinskih sudova u Beogradu (19 predmeta Prvog opštinskog suda, 20 predmeta Drugog opštinskog suda, 20 predmeta Trećeg opštinskog suda, 21 predmet Četvrtog opštinskog suda i 24 predmeta Petog opštinskog suda), 32 predmeta Opštinskog suda u Smederevu, 22 predmeta Opštinskog suda u Nišu, 21 predmet Opštinskog suda u Kragujevcu, 21 predmet Opštinskog suda u Aranđelovcu, 17 predmeta Opštinskog suda u Jagodini, 15 predmeta Opštinskog suda u Šapcu, 12 predmeta Opštinskog suda u Loznici, po 6 predmeta opštinskih sudova u Topoli i Smederevskoj Palanci, po 5 predmeta opštinskih sudova u Kučevu, Požarevcu, Velikom Gradištu i Paraćinu, po 2 predmeta opštinskih sudova u Despotovcu, Petrovcu na Mlavi i Rekovcu i po 1 predmet opštinskih sudova u Krupnju, Velikoj Plani, Batočini, Rači Kragujevačkoj i Čupriji¹¹⁶.

Kako je istraživanje sprovedeno u 26 opštinskih sudova na teritoriji Srbije bez autonomnih pokrajina, formirani uzorak predmeta od 287 odgovara slučajno formiranom uzorku. Ovaj uzorak je dovoljno reprezentativan jer je izbor opštinskih sudova izvršen je na osnovu postavljene hipoteze da bi u tim gradovima, s obzirom na broj stanovnika, bio najveći broj procesuiranih slučajeva nasilja u porodici pred parničnim sudovima. Pored toga, prilikom izbora sudova uzeta je u obzir i činjenica da je u tim sudovima Autonomni ženski centar sprovodio edukaciju sudija posebnih porodičnih veća koji odlučuju u porodičnopravnim stvarima zaštite od nasilja u porodici.

U jednom broju predmeta došlo je do zasnivanja suparničarstva na strani tužilja/tižilaca, što je uslovalo da ukupan broj tužilja/tužilaca bude za 33 veći od broja predmeta, ukupno 320. Aktivno suparničarstvo je najzastupljenije u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici vođenim pred opštinskim sudovima u Beogradu (16 parnica, od ukupno 104). Kako je u predmetima u kojima je zasnovano aktivno suparničarstvo došlo i do objektivne kumulacije zahteva, u pogledu kojih je sud utvrđivao činjenice i ispitivao njihovu osnovanost, radi sticanja što objektivnijeg uvida u postupak, njegov tok i trajanje, unos i obrada podataka vršeni su prema ukupnom broju tužilja/tužilaca, a ne prema broju predmeta.

42/2002, koji je važio u vreme sprovođenja istraživanja, na teritoriji Srbije bilo je ukupno 138 opštinskih sudova.

¹¹⁶ Istraživanjem su bili planirani i Opštinski sudovi u Ljuboviji, Bogatiću, Žabarima i Žagubici, od kojih je dobijeno obaveštenje da u istraživanom periodu nije bilo predmeta u kojima je tražena zaštita od nasilja u porodici. U Opštinskim sudovima Koceljva i Vladimirci istraživačice nisu stigle u zadatom roku da sprovedu istraživanje, a Opštinski sud u Svilajncu nije odobrio sprovođenje istraživanja.

IV. Ciljevi istraživanja

Osnovni cilj istraživanja bio je da se steknu saznanja o primeni zakonskih propisa kojima je regulisana porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici, da se omogući evidentiranje i sagledavanje problema koji se u sudskoj praksi javljaju prilikom sprovođenja postupka u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici i stekne uvid u stepen delotvornosti mehanizma porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici. Saglasno cilju, konkretizovani su neposredni zadaci istraživanja.

Jedan od zadataka istraživanja bio je da se sagledaju obeležja izvršenih akata nasilja u porodici, koji su bili povod za iniciranje parnica za zaštitu od nasilja u porodici u uzorku obuhvaćenom istraživanjem, kao i da se utvrdi dominantan tip parnica. Pored toga, postavljen je i zadatak da se utvrde osnovne karakteristike žrtava i izvršilaca nasilja u porodici protiv kojih su parnice vođene, uključujući i evidentiranje slučajeva kontinuiranog nasilja i način reagovanja žrtava u takvim slučajevima. Jedan od primarnih zadataka istraživanja odnosi se na sam postupak u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici, što podrazumeva prikupljanje podataka o sadržini zaštite koja je tražena, parničnoj delatnosti procesnih subjekata, o toku parničnog postupka, uključujući i njegovo trajanje u prvostepenoj i instancionoj fazi, kao i podataka o vrstama i oblicima pravne zaštite koja je pružena.

V. Opis istraživanja

Prikupljanje i statistička obrada relevantnih podataka obavljani su u periodu od 01. marta do 01. juna 2009. godine. U pripremnoj fazi istraživanja, utvrđeni su istraživački uzorak i plan istraživanja, izrađena su uputstva za selekciju predmeta i beleženje podataka, održana je odgovarajuća instruktaža namenjena istraživačicama i od nadležnih organa dobijene su potrebne dozvole za sprovođenje istraživanja.

Vremenski okvir projekta u okviru koga je sprovedeno istraživanje nametnuo je potrebu da krajem 2008. godine bude objavljen preliminarni izveštaj. Takav izveštaj je pripremljen na bazi podataka prikupljenih iz spisa parničnih predmeta opštinskih sudova u Beogradu, za koje se osnovano moglo pretpostaviti da će imati najveći broj parničnih predmeta u pravnim stvarima zaštite od nasilja u porodici, tako da su u empirijskoj fazi istraživanja ovi predmeti imali vremenski prioritet. U ovom preliminarnom izveštaju publikovani su samo kvantitativni nalazi koji proističu iz prikupljenih podataka, dok su ukupni rezultati istraživanja, uključujući i rezultate kvalitativne analize, objavljeni u ovoj studiji, nakon okončanja faze prikupljenja podataka iz celokupnog uzorka.

Za prikupljanja podataka iz spisa svih parničnih predmeta obuhvaćenih istraživanjem korišćen je jedinstveni i za ovo istraživanje posebno dizajnirani upitnik. Upitnik, kao osnovni instrument za istraživanje, sastoji se iz nekoliko delova: **Podaci o tužiocu/žrtvi**, **Podaci o tuženom**,

Izvršeno nasilje i Postupak, koji su kreirani saglasno ciljevima i zadacima istraživanja.

Integralni tekst upitnika koji je korišćen u istraživanju štampan je, kao prilog, na kraju ove studije.

U završnom delu empirijske faze istraživanja prikupljeni podaci su statistički obrađeni korišćenjem SPSS 14.0 programa i na odgovarajući način grafički prikazani, nakon čega je usledila faza naučne obrade i interpretacije rezultata istraživanja.

Drugi deo

INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

Rezultati istraživanja koji su u ovoj studiji prezentovani i analizirani, grupisani su u nekoliko celina: opšti podaci o predmetima, profil tužilje/tužioca, profil tuženog/tužene, priroda odnosa između tužilje/tužioca i tuženog/tužene, odnos tužilje/tužioca i tuženog/tužene pre podnošenja tužbe i reagovanje na ranije akte nasilja, karakteristike izvršenog nasilja i postupak u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici.

I. Opšti podaci o predmetima

Istraživački uzorak čine spisi 287 parničnih predmeta opštinskih sudova obuhvaćenih istraživanjem. Najveći broj parnica za zaštitu od nasilja u porodici u periodu obuhvaćenom istraživanjem sproveo je Opštinski sud u Smederevu, ukupno 32, što čini 12,4% ukupno sprovedenih parnica. Iza njega je Peti opštinski sud u Beogradu, pred kojim su vođene 24 parnice za zaštitu od nasilja u porodici, a zatim slede Opštinski sud u Nišu, sa 22 sprovedene parnice, Četvrti opštinski sud u Beogradu, Opštinski sud u Kragujevcu i Opštinski sud u Aranđelovcu, od kojih je svaki sproveo 21 parnicu za zaštitu od nasilja u porodici. Po 20 parnica vođeno je pred Drugim opštinskim sudom u Beogradu i pred Trećim opštinskim sudom u Beogradu, dok je pred Prvim opštinskim sudom u Beogradu sprovedeno 19 ovakvih parnica. Opštinski sud u Jagodini sproveo je 17 parnica za zaštitu od nasilja u porodici, Opštinski sud u Šapcu 15, Opštinski sud u Loznici 12, Opštinski sudovi u Topoli i Smederevskoj Palanci po 6, a opštinski sudovi u Kučevu, Požarevcu, Velikom Gradištu i Paraćinu po 5. Po 2 parnice sproveli su opštinski sudovi u Despotovcu, Petrovcu na Mlavi i Rekovcu. U istraživanom periodu (samo) po 1 parnicu sproveli su opštinski sudovi u Krupnju, Velikoj Plani, Batočini, Rači Kragujevačkoj i Ćupriji.

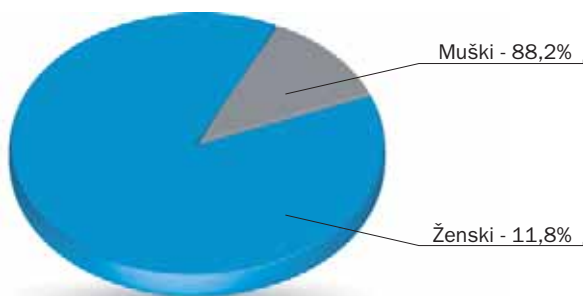
Treba naglasiti da broj pokrenutih parnica za zaštitu od nasilja u porodici, sam po sebi, nije indikator rasprostranjenosti nasilja u porodici, niti ga treba dovoditi u vezu sa stvarnim potrebama za pružanjem porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici na područjima sudova obuhvaćenih istraživanjem. Na učestalost ovih parnica utiču mnogi faktori: spremnost žrtava, odnosno njihovih zakonskih zastupnika da traže zaštitu od nasilja u porodici, njihova informisanost o mehanizmu porodičnopravne zaštite i načinu na koji se on stavlja u pokret i funkcioniše, poverenje žrtava nasilja u porodici u sudove i delotvornost pravne zaštite koju oni pružaju, stepen dostupnosti sudova, što uključuje i objektivne mogućnosti žrtava da plate sudske takse, naknadu za rad advokata i druge troškova postupka, spremnost organa starateljstva i javnog tužilaštva da kao aktivno legitimisani subjekti, pokreću parnice za zaštitu od nasilja u porodici i dr.

II. Profil tužilja/tužilaca (žrtava) i tuženih (učinilaca)

1. Profil žrtava nasilja u porodici

Postupak za zaštitu od nasilja u porodici najčešće je vođen radi pružanja pravne zaštite osobama ženskog pola. Od ukupno 287 parnica obuhvaćenih uzorkom, 253 su vođene povodom nasilja koje je izvršeno prema članu porodice ženskog pola, što čini 88,2% ukupnog broja parnica. U ostalim parnicama (11,8%) pravna zaštita od nasilja u porodici pružana je osobama muškog pola (Grafikon 1).

Grafikon 1.

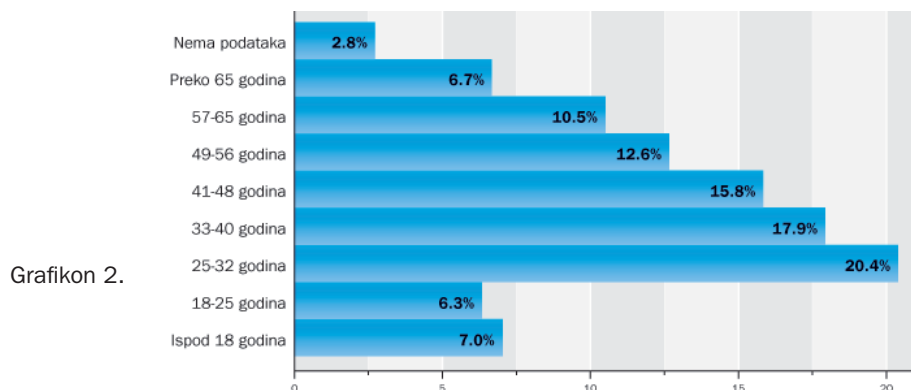

Uporedno posmatrano po sudovima, najveći procenat osoba muškog pola koje su u tužbi označene kao žrtve nasilja u porodici zabeležen je u Opštinskom sudu u Smederevu (4, od ukupno 32), dok u čak 10 opštinskih sudova nije bilo nijedne osobe muškog pola za koju se u tužbi tvrdilo da je žrtva nasilja.

Mnogo veći broj žrtava ženskog pola zapažen je i prilikom istraživanja postupanja policije i organa pravosuđa u Republici Srbiji povodom izvršenog krivičnog dela nasilja u porodici i drugih krivičnih dela sa elementom nasilja izvršenih prema članovima porodice. Tako, na primer u istraživanom vremenskom periodu (mart 2002. – decembar

2003.) pred krivičnim sudovima u Beogradu u najvećem broju slučajeva postupak je vođen protiv lica muškog pola kao izvršilaca krivičnog dela nasilja u porodici – 94 ili 85,47%¹¹⁷

Među žrtvama nasilja u porodici u parnicama obuhvaćenim istraživanjem dominiraju osobe starosti 25 -32 godina starosti (20,4%), dok je najmanje onih od 18 do 25 godina života (6,3%). Starosna struktura žrtava nasilja u porodici pruža sledeću sliku (Grafikon 2):

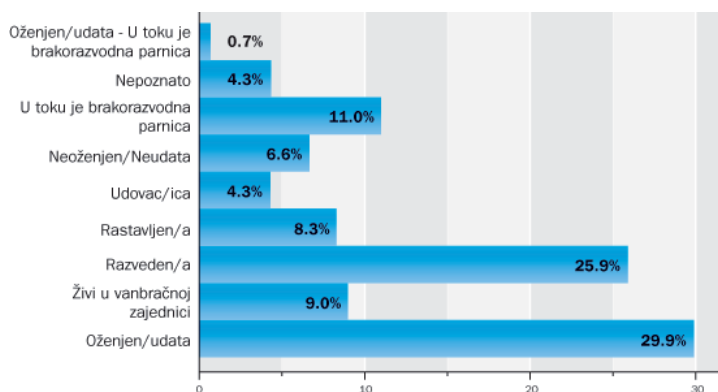
Analiza prikupljenih podataka pokazuje da starosna struktura žrtava nasilja u porodici nije ista u svim sudovima. Tako npr. među žrtvama nasilja u porodici radi čije su zaštite vođene parnice pred Opštinskim sudovima u Smederevu dominiraju osobe starosti 49-56 godina, pred Opštinskim sudom u Nišu osobe starosti 41-48 godina, a pred Opštinskim sudom u Kragujevcu one starosti 33-40 godina. Ovakva starosna struktura je očekivana, s obzirom na to da je prema rezultatima istraživanja dominantan oblik nasilja u porodici partnersko nasilje i upravo su ovo godine kada se zasnivaju emotivne, bračne i vanbračne zajednice.

U ispitivanom uzorku relativno je nizak procenat maloletnih žrtava nasilja u porodici – ukupno 20, što čini 7% ukupnog broja žrtava. Najviše parnica za zaštitu maloletnih žrtava nasilja u porodici vođeno je pred opštinskim sudovima u Beogradu (3,3%), dok je po jedna takva parnica vođena pred Opštinskim sudom u Nišu i Opštinskim sudom u Šapcu. U ostalim sudovima nije sprovedena nijedna parnica radi zaštite maloletnih osoba.

Bračno stanje tužilja/tužilaca pokazuje da je najveći broj njih u vreme podizanja tužbe za zaštitu od nasilja u porodici bio u braku (29,9%), njih 25,9% je bilo razvedeno, pri čemu 11% tužilja/tužilaca pravnu zaštitu od nasilja zatražilo dok je još uvek trajala parnica za razvod braka, a 8,3% njih je u vreme podizanja tužbe bilo rastavljeno, mada brak formalno nije razveden. Samo 9% tužilja/tužilaca bio je u vanbračnoj zajednici u vreme podizanja tužbe, dok je nešto manji broj tužilaca/tužilja (6,6%) bilo neoženjeno, odnosno neudato - (Grafikon 3).

¹¹⁷ Konstantinović-Vilić, S., Petrušić, N.: Krivično delo nasilja u porodici - pravna praksa u Republici Srbiji, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, SVEN, Niš, 2004. str.37.

Grafikon 3.

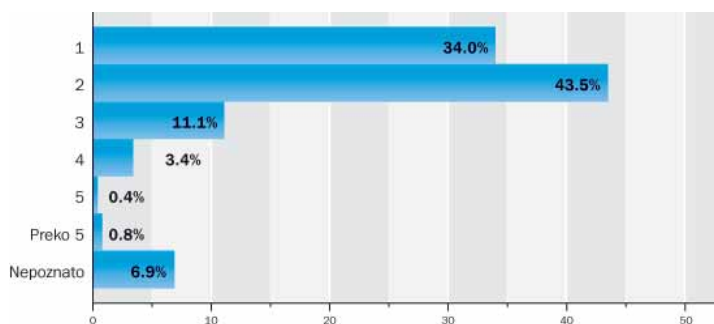

Posmatrani po sudovima, podaci se u izvesnoj meri razlikuju. Tako je pred opštinskim sudovima u Beogradu broj oženjenih/udatih tužilja/tužilaca skoro izjednačen sa brojem razvedenih (28,3 razvedeno, 27,4 u braku). Procentualno najviše parnica za zaštitu od nasilja u vanbračnoj zajednici vođeno je pred Opštinskim sudom u Smederevu, Opštinskim sudom u Nišu i Opštinskim sudom u Loznici (po 1,4% svih parnica za zaštitu od nasilja u porodici koje su pred ovim sudovima vođene). Sudeći po broju spovedenih postupaka za zaštitu od nasilja u porodici izvršenog posle razvoda braka, izgleda da je ovaj vid nasilja najčešći na teritorijama opštinskih sudova u Beogradu, Nišu, Smederevu, Šapcu i Arandjelovcu.

Prikupljeni podaci potvrđuju rezultate dosadašnjih istraživanja: - dominantan oblik nasilja u porodici jeste nasilje među intimnim partnerima (bračno nasilje, nasilje među rastavljenim i razvedenim partnerima). To je i razlog što je u ukupnom broju predmeta samo u tri predmeta zasnovano suparničarstvo na strani tuženih.

Najveći broj tužilja/tužilaca (43,5%) ima dvoje dece, dok je manji broj onih sa jednim detetom (34%). Ostale tužilje/tužioci imaju troje i više dece (Grafikon 4).

Grafikon 4.

Tužilje/tužioci sa jednim detetom dominirali su u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici koje su vođene pred opštinskim sudovima u Velikom Gradištu, Smederevu, Despotovcu, Šapcu i Požarevcu.

Tužilje/tužioci su najrazličitijih zanimanja. Najveći broj tužilja/tužioca su KV ili VK radnice/radnici, dok je nešto manji broj službenica/

službenika. Sa zanimanjem domaćice je čak 15 tužilja, a bez zanimanja 7 tužilja/tužilaca, pri čemu ih je najviše u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici koje su vođene pred Opštinskim sudom u Smederevu (6). Tužilja/tužioca sa zanimanjem student/kinja najviše je bilo u parnicama vođenim pred opštinskim sudom u Beogradu, dok u 16 sudova nije bilo nijedne tužilje/tužioca sa ovim zanimanjem.

U velikom broju spisa predmeta (41,2%) nije pronađen podatak o zanimanju tužilja/tužioca. Iako, prema Zakonu o parničnom postupku, ne postoji dužnost tužilje/tužioca da prilikom označavanja stranaka navede i njihovo zanimanje (čl. 100. st. 2.), niti je zanimanje stranaka, samo po sebi, pravno relevantna činjenica, ipak se očekuje da u spisima predmeta bude sadržan ovaj podatak,¹¹⁸ budući da sud u toku izviđanja treba da sagleda celokupnu životnu situaciju stranaka, uključujući i okolnosti vezane za njihovo zanimanje.

U ispitivanom uzorku, najveći broj tužilja/tužilaca ima srednje obrazovanje – 23,2%, a sa višim i visokim obrazovanjem je 6,7%, dok je 1,1% magistara i doktora nauka. Samo osnovnu školu završilo je 8,1% tužilja/tužilaca, pri čemu oni dominiraju među u predmetima Opštinskog suda u Kučevu. Tužilje/tužioci sa višom školom i fakultetom najviše su zastupljeni u parnicama vođenim pred opštinskim sudovima u Beogradu, Smederevu i Aranđelovcu.

Iako iz analiziranih predmeta, usled nedostatka ovih podataka, nije mogao da se sazna nivo obrazovanja za čak 58,1% tužilja/tužilaca, tako da nalaz u pogledu njihove obrazovne strukture treba uzeti sa rezervom, može se, ipak, zaključiti da među tužiljama/tužiocima dominiraju osobe sa srednjoškolskim obrazovanjem. Slična obrazovna struktura zapažena je i prilikom istraživanja nasilja u porodici kroz krivičnopravnu proceduru. Naime, za razliku od drugih oblika kriminaliteta gde preovlađuju lica sa nižim stepenom obrazovanja i bez obrazovanja, kada se radi o izvršiocima krivičnog dela nasilje u porodici, preovlađuju lica sa srednjim obrazovanjem.¹¹⁹ Faktor obrazovanja je veoma značajan jer od nivoa obrazovanja svakako zavisi mogućnost nalaženja posla i rešavanja materijalnih problema. Degradirana porodica sa lošim porodičnim odnosima i dominacijom nasilja u komunikaciji između partnera često nastaje usled nedostatka materijalnih sredstava za život.¹²⁰

U pogledu zaposlenosti, najveći broj tužilja/tužilaca je zaposleno (30,8%), dok je nezaposlenih koji traže posao 16%. Međutim, ako se nezaposlenima pridoda broj onih koji su na prinudnom odmoru ili su tehnološki višak, kao i broj domaćica i studenata, procenat onih koji

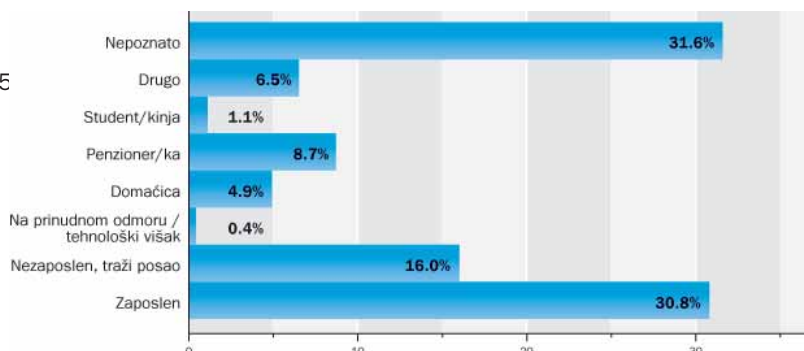
¹¹⁸ Treba imati u vidu da su istraživačice podatke u upitnik unosile nakon detaljnog upoznavanja sa celokupnim spisom predmeta, koji uključujuće podneske stranaka, zapisnike sa ročišta i sudske odluke.

¹¹⁹ Videti: Kontantinović Vilić, S., Petrušić, N., *Krivično delo nasilja u porodici – pravna praksa u Republici Srbiji*, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 2004., str. 45, 160.

¹²⁰ Takav nivo obrazovanja imaju i žrtve krivičnih dela nasilja u porodici koja su bila predmet procesuiranja pred sudovima u Srbiji. Videti: Kontantinović Vilić, S., Petrušić, N., *Krivično delo nasilja u porodici – pravna praksa u Republici Srbiji*, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 2004., str. 45.

nemaju sopstvene prihode znatno je veći, što je indikator nepovoljnog socio-ekonomskog statusa onih koji traže zaštitu od nasilja u porodici, o čemu se mora voditi računa prilikom projektovanja mera socijalne podrške žrtvama nasilja u porodici (Grafikon 5).

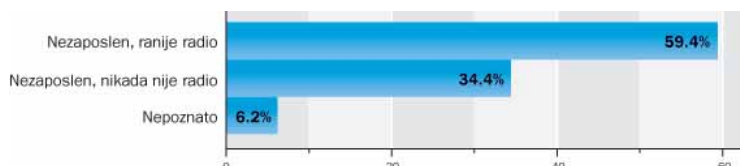
Grafikon 5

U analiziranom uzorku relativno je visok procenat penzionerki/penzionera, kojih je najviše u predmetima opštinskih sudova u Beogradu i Smederevu. Procentualno najviše zaposlenih među tužiljama/tužiocima bilo je u predmetima opštinskih sudova u Beogradu, Smederevu, Nišu i Aranđelovcu, dok je nezaposlenih koji traže posao najviše bilo u predmetima pred Opštinskim sudom u Beogradu, Kragujevcu, Loznici i Aranđelovcu.

Među osobama koje su bez zaposlenja, dominiraju one koje su nekada radile (59,4%), dok je broj onih koji nikada nisu radili znatno manji, i čini 34,4% onih koji nisu zaposleni (Grafikon 6).

Grafikon 6.

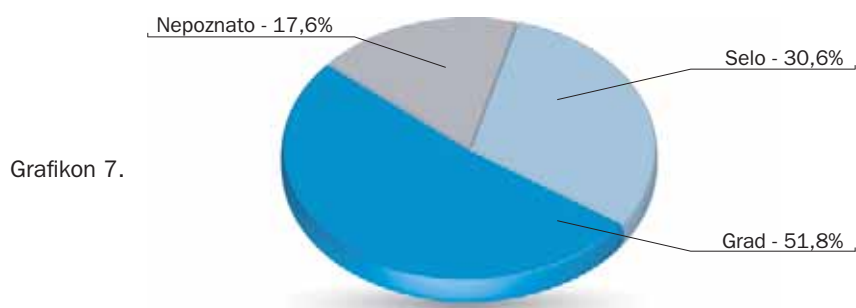
Ovi podaci potvrđuju činjenicu da je gubitak posla nekog od članova porodice, koji dovodi do pogoršanja ukupne ekonomske situacije u porodici, jedan od faktora koji utiču na povećanje obima nasilja.

U ispitivanom uzorku među tužiljama/tužiocima preovlađuju osobe srpske nacionalnosti; samo je pet tužilja/tužilaca Romske nacionalne manjine. Treba, međutim, imati u vidu da je visok broj predmeta iz kojih nije mogao da se sazna podatak o nacionalnoj pripadnosti, tako da verodostojnost nalaza nije egzaktna. S druge strane, mali broj tužilja/tužilaca Romske nacionalnosti ni na koji način ne indicira raširenost pojave nasilja u porodici među Romskom populacijom, niti njihove stvarne pravozaštitne potrebe, već je jedan od pokazatelja izuzetno teškog položaja u kojem se nalaze, posebno žene Romkinje, koje su žrtve dvostruke i višestruke diskriminacije. Poznato je da je stepen autonomije žena u većini romskih porodica ograničen u gotovo svim

aspektima života i da se Romkinje nalaze u podređenom položaju, što proističe iz opšteg položaja žena u patrijarhalnoj romskoj zajednici.¹²¹ Takođe, treba imati u vidu da je nivo dostupnosti pravosuđa za romsku populaciju izuzetno nizak, imajući u vidu stepen njihovog obrazovanja, materijalne mogućnosti, nerazvijenost sistema besplatne pravne pomoći u Srbiji i druge faktore.

U pogledu državljanstva, samo četiri tužilje/tužioca imaju državljanstvo drugih država – Ukrajine, Bosne i Hercegovine i Hrvatske.

Rezultati istraživanja pokazuju da je najveći broj tužilja/tužilaca rođeno u gradu (51,8%), a daleko manji broj onih koje/koji su rođeni u selu (30,6%) – Grafikon 7.

Mesto rođenja tužilja/tužioca u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici koje su vođene pred opštinskim sudovima u Beogradu bitno je različito. U ovom uzorku čak 73,8% tužilja/tužioca rođeno je u gradu, dok je u selu rođeno 17,8% tužilja/tužilaca.

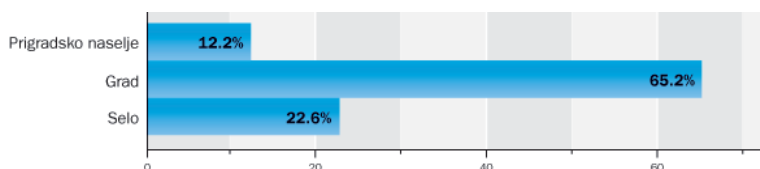
Zanimljivo je da u tri suda među tužiljama/tužiocima u istraživanom uzorku dominiraju osobe rođene u selu: u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici sprovedenim pred opštinskim sudovima u Velikom Gradištu, Smederevu i Krupnju. Tužilja/tužioca rođenih u gradu bilo je procentualno više od onih rođenih u selu u predmetima osam opštinskih sudova: - u Beogradu, Kučevu, Šapcu, Nišu, Paraćinu, Loznici, Čupriji i Arandelovcu.

U istraživanom uzorku tužilje/tužioci u najvećem procentu imaju prebivalište u gradu (65,2%) i u prigradskim naseljima (12,2%). 22,6% tužilja/tužilaca ima prebivalište u selu. Stuktura tužilja/tužilaca radi čije su zaštite od nasilja u porodici vođene parnice pred opštinskim sudovima u Beogradu bitno je drugačija. U ovom uzorku samo 1,7% tužilja/tužilaca ima prebivalište u selu.

Na osnovu ovih podataka ne treba izvoditi zaključak o rasprostranjenosti nasilja u seoskim sredinama. Ovi podaci samo pokazuju da žrtve iz seoskih sredina manje prijavljuju nasilje, što je, verovatno, posledica snažnijeg delovanja patrijarhalnih obrazaca ponašanja i manje informisanosti o mehanizmima zaštite.– Grafikon 8.

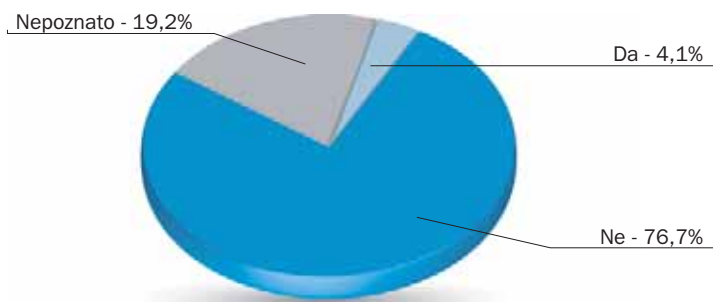
¹²¹ Videti: *Strategija za unapređivanje položaja Roma u Republici Srbiji* od 14. 04. 2009. godine, http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678 (pristup 15. 02. 2010), str. 51.

Grafikon 8.

U istraživanom uzorku mali je procenat tužilja/tužilaca koji pripadaju kategoriji izbeglica i raseljenih lica (4.1%) – Grafikon 9.

Grafikon 9.

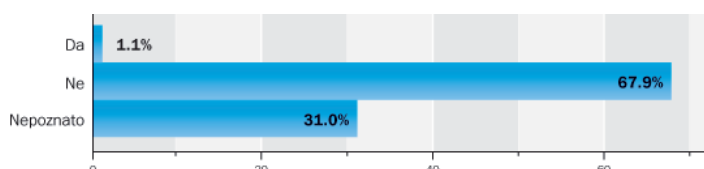
U istraživanom izorku samo su se pred sedam sudova kao tužilje/tužioci pojavile osobe sa statusom izbeglih i raseljenih, pri čemu ovaj broj ni na koji način ne odražava broj izbeglica i raseljenih lica na sudskim područjima pojedinih sudova, niti se na osnovu njega može suditi o rasprostranjenosti nasilja u porodici u populaciji izbeglih i raseljenih osoba. Poznato je, naime, da je nasilje u porodici među populacijom izbeglih i raseljenih rašireno, pri čemu su najugroženije žene.¹²² Zato uzroke ovako malog broja pokretnutih parnica u ukupnom uzorku treba tražiti u neinformisanosti o mogućnostima ostvarivanja prava na pravnu zaštitu, poverenju u institucije sistema, nedostatku finansijskih sredstava za pokretanje i vođenje postupka, nedostupnosti besplatne pravne pomoći i dr.

Prema prikupljenim podacima, u vreme izvršenja nasilja u porodici tužilje/tužioci su imali oružje samo u tri slučaja, pri čemu je samo u jednom slučaju (predmet iz nadležnosti Opštinskog suda u Loznici) tužilac upotrebio oružje.

U ispitivanom uzorku samo je šest tužilja/tužilaca (2%) bilo u alkoholisanom stanju u vreme izvršenja nasilja – Grafikon 10. Međutim, takođe treba konstatovati da u velikom broju predmeta (32 ili 10,5%) nema podataka o alkoholizmu tužilaca ili je ovaj podatak nepoznat (77 predmeta ili 25,2%).

¹²² „Žene u izbeglištvu i raseljenju posebno su ugrožene od seksualno i rodno zasnovanog nasilja usled brojnih rizičnih faktora: narušene porodične strukture koja može da vodi alkoholizmu muža i nasilju u porodici; izolovanosti i nedostatku mreže socijalne podrške unutar koje bi mogle da podele svoje probleme; nižeg obrazovnog statusa od muškaraca; nezaposlenosti i ekonomske zavisnosti od muškaraca; urgentne potrebe za poslom koja može da vodi trpljenju raznih ucena i nasilja, i podložnosti trgovini ljudima“. (Videti: Pavlov, T., Volarević, S., Petronijević, V., *Studija o ženama u izbeglištvu i raseljenju*, Grupa 484, Beograd, 2006, <http://www.grupa484.org.rs/files/Studija%20o%20zenama%20u%20izbeglistvu%20i%20raseljenju.pdf>, str. 42., i tamo navedenu literaturu).

Grafikon 10.

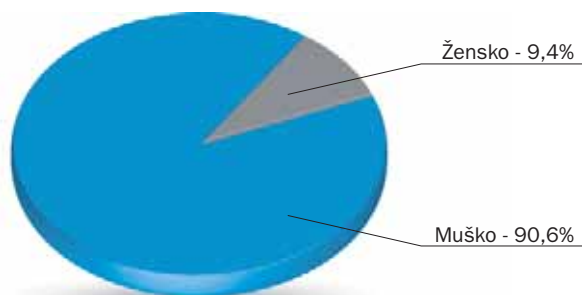

Najviše tužilja/tužioca u alkoholisanom stanju evidentirano je u predmetima opštinskih sudova u Beogradu i Šapcu.

2. Profil izvršilaca nasilja

Među tuženima, izvršiocima nasilja u istraživanom uzorku preovlađuju osobe muškog pola (90,6%), dok su osobe ženskog pola zastupljene u znatno manjem procentu (9,4 %) – Grafikon 11.

Grafikon 11.

Analiza je pokazala da se osobe ženskog pola pojavljuju kao tuženi/tužene uglavnom u predmetima koji se odnose na nasilje među srodnicima i članovima šire porodične zajednice.

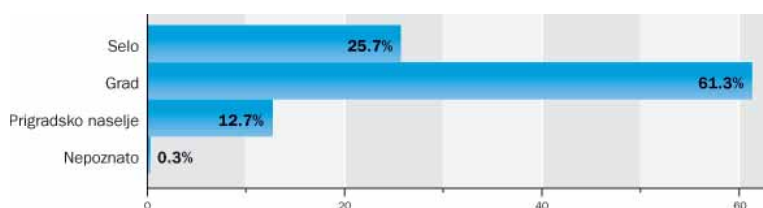
Procentualno najzastupljenije osobe ženskog pola su u predmetima opštinskih sudova u Beogradu (13 u odnosu na 92, koliko je broj tuženih muškaraca), Smederevu (4 u odnosu na 32, koliko je broj tuženih muškaraca), Nišu (6 u odnosu na 16, koliko je broj tuženih muškaraca).

Komparacija nalaza u pogledu pola tuženih u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici sa nalazima koji se odnose na pol osoba protiv kojih je vođen krivični postupak za zaštitu od nasilja u porodici, pokazuje da ne postoje bitne razlike, mada je u krivičnim predmetima nešto veći broj osoba ženskog pola. Tako, prema podacima prikupljenim istraživanjem procesuiranih krivičnih dela nasilja u porodici, krivični postupak zbog ovog dela vođen je u 85,5% slučajeva protiv osoba muškog pola, i svega u 14,5% slučajeva prema osobama ženskog pola.¹²³

Kao i tužilje/tužioci, i tuženi/tužene su u ispitivanom uzorku u najvećem procentu sa prebivalištem u gradu (61,3%) i prigradskim naseljima (12,7%). U selu živi 25,7% tuženih – Grafikon 12.

¹²³ Videti: Kontantinović Vilić, S., Petrušić, N., *Krivično delo nasilja u porodici – pravna praksa u Republici Srbiji*, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 2004., str. 37.

Grafikon 12.

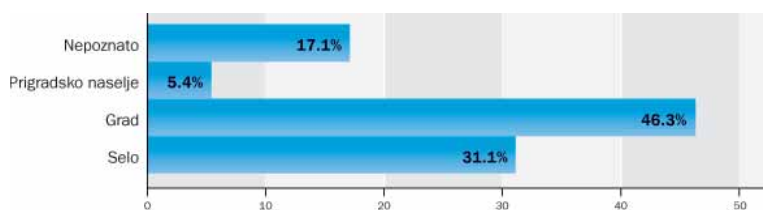

Podaci koji se odnose na predmete opštinskih sudova u Beogradu znatno se, međutim, razlikuju. U ovom uzorku procenat tuženih koji žive u gradu iznosi 79,8%, iz prigradskih naselja je 27,4% tuženih, dok u selu živi samo 1,8% tuženih.

U čak sedam sudova obuhvaćenih istraživanjem svi tuženi imaju prebivalište u selu. To su opštinski sudovi u Velikom Gradištu, Krupnju, Petrovcu na Mlavi, Rekovcu, Batočini, Rači Kragujevačkoj. Među sudovima su tri ona pred kojima su tuženi bili isključivo iz grada: opštinski sudovi u Kučevu, Despotovcu i Čupriji.

Prema podacima iz ispitivanog uzorka, više od 50% tuženih rođeno je u gradu i prigradskim naseljima, a u selu oko 13,1% tuženih – (Grafikon 13).

Grafikon 13.

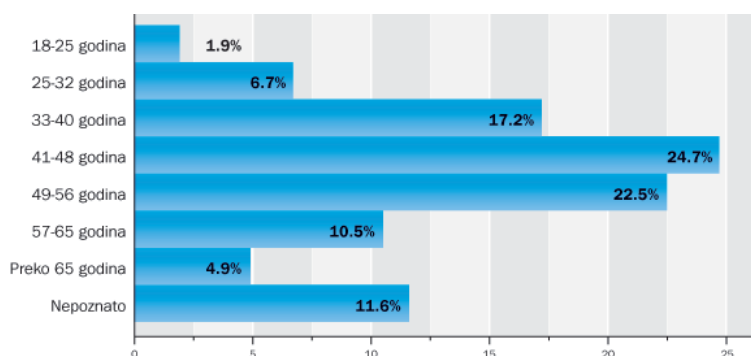

Procenat tuženih rođenih na selu najzastupljeniji je u predmetima opštinskih sudova u Beogradu, Smederevu i Arandjelovcu.

Među tuženim, najveći je broj onih u uzrastu od 41-48 godina (24,7%), nešto je manji broj tuženih u uzrastu 49-56 (22,5%), dok je 15,5% u uzrastu 33-40. Tuženi od 25-32 godine čine ukupno 6,7% svih tuženih u ispitivanom uzorku, a zanemarljivo mali je broj tuženih preko 18-25 godina. Pojavljuje se i relativno veliki broj tuženih starosti preko 65 godina - (Grafikon 14).¹²⁴

¹²⁴ Ipak, broj osoba iznad 65 godina starosti manji je među tuženima u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici u odnosu na njihov broj među u osobama protiv kojih je vođen postupak zbog krivičnog dela nasilje u porodici (4,9% : 8,9%). U predmetima procesuiranih krivičnih dela nasilje u porodici najviše učinilaca pripada starosnoj kategoriji od 25-32 godine (21,28%), a najmanje starosnoj kategoriji preko 65 godina (8,5%). Videti: Kontantinović Vilić, S., Petrušić, N., *Krivično delo nasilja u porodici – pravna praksa u Republici Srbiji*, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 2004., str. 38.

Grafikon 14.

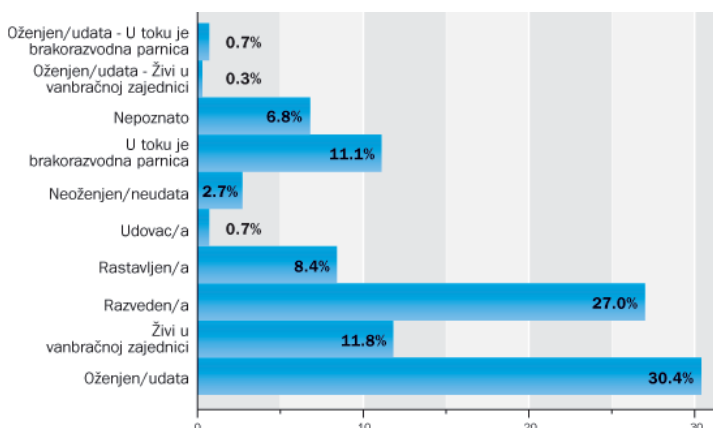

U uzorku preovlađuju tuženi koji su, u odnosu na tužilje/tužioce, starijeg životnog doba.

Najstariju populaciju tuženih imaju opštinski sudovi u Nišu, Smederevu i Paraćinu, dok Opštinski sud u Loznici ima najmlađu populaciju tuženih.

Među tuženima u ispitivanom uzorku najzastupljenije su osobe koje su u vreme sprovođenja postupka bile u braku (30,4%). Međutim, broj ovih osoba je daleko manji od ukupnog broja onih koje su razvedene (27%), rastavljene (8,4%) ili je parnica za razvod njihovog braka u toku (11,1%) – Grafikon 15.

Grafikon 15.

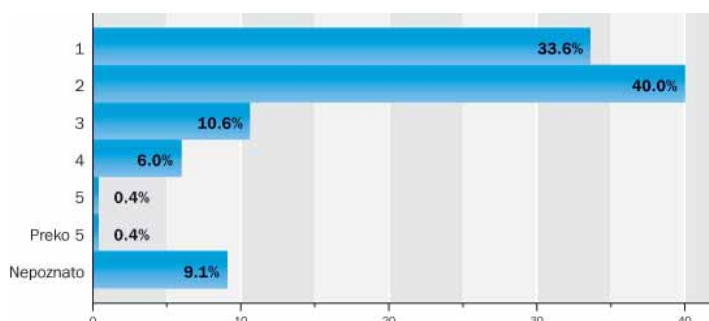
Predmeti opštinskih sudova u Beogradu, pred kojima je sproveden najveći broj parnica za zaštitu od nasilja u porodici, pruža nešto drugačiju sliku. Naime, u ovim predmetima među tuženim preovlađuju razvedene osobe (33.6%). Nešto je manji procenat tuženih koji su u braku (26.1%), a isti je procenat tuženih koji su u vreme vođenja postupka rastavljeni odnosno kod kojih je brakorazvodna parnica u toku (10,9%). Procentualno najveći broj razvedenih tuženih pojavljuje se u predmetima opštinskog sudova u Beogradu i Smederevu. Tuženih koji žive u vabračnoj zajednici procentualno je naviše u predmetima opštinskih sudova u Beogradu, Smederevu, Nišu, Loznici i Arandjelovcu.

Svi navedeni podaci potvrđuju činjenicu koja se mora imati u vidu prilikom reagovanja svih institucija sistema u slučajevima nasilja u porodici: pravni i faktički prestanak bračne zajednice, kao ni prestanak

vanbračne zajednice, ne dovode do prestanka nasilja, već se ono nastavlja. Zbog toga je od posebnog značaja rad na prevazilaženju prilično raširene zablude da raskid odnosa sa nasilnikom dovodi do prestanka nasilja. Interesantno je napomenuti da je i pored jasno određenog kruga članova porodice u Porodičnom zakonu u jednom slučaju sud, prilikom traženja od tužilje da tužbu uredi, naveo: **“uz tužbu ste dostavili presudu kojom se utvrđuje da je brak između vas i tuženog razveden, iz čega bi se moglo zaključiti, kao i iz činjenice da ne živite u istom domaćinstvu, da niste više članovi porodice, a nasilje u porodici podrazumeva upravo osobe koje žive u zajedničkom domaćinstvu i predstavljaju porodicu”**.

Najveći broj tuženih u ispitivanom izorku (40%) ima dvoje dece, 33,6% ima jedno dete, a troje dece ima 10,6% tuženih. Sa četvoro i više dece ukupno je 13 tuženih, što čini 5,2 % svih tuženih – Grafikon 16.

Grafikon 16.

Procentualno najveći broj tuženih u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici koji imaju dvoje dece pojavljuju se u predmetima opštinskih sudova u Beogradu, Smederevu i Arandjelovcu. Tuženi sa četvoro i više dece pojavljuju se u predmetima opštinskih sudova u Beogradu, Smederevu, Kragujevcu, Šapcu, Nišu, Loznici i Arandjelovcu.

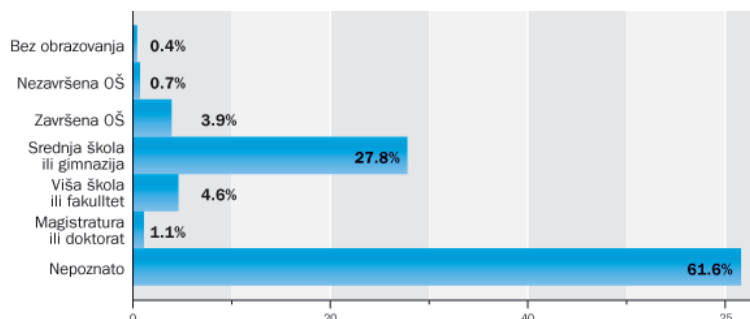
Indikativno je da postoji relativno veliki broj predmeta iz čijih spisa nije moglo da se sazna da li tuženi ima maloletno dete/decu. Ovaj podatak je ostao nepoznat za čak 24 tuženih (9,1%), što implicira da sudovi prilikom utvrđivanja stanja stvari ne ispituju ovu činjenicu iako bi to morali da čine. Ovo posebno ako se ima u vidu zakonsko ovlašćenje i dužnost suda da u okviru postupka za zaštitu od nasilja u porodici pokrene i odgovarajuće adhezione postupke radi zaštite prava i interesa deteta i onda kada postupak nije pokrenut radi zaštite deteta, saglasno odredbama Porodičnog zakona. Sud, u skladu sa važećim propisima, ima zakonsku mogućnost da odredi adekvatne mere zaštite deteta od nasilja ako stanje stvari ukazuje da je nasilje izvršeno i prema detetu, da tuženog liši roditeljskog prava, ako za tim postoji potreba, da uredi način vršenja roditeljskog prava i dr.¹²⁵

¹²⁵ Potreba da sud po službenoj dužnosti pokrene postupak za zaštitu prava deteta postoji kad sud, na osnovu rezultata izviđanja i raspravljanja u osnovnom postupku dođe do saznanja da postoji potreba za pružanjem pravne zaštite od nasilja u porodici, a da nijedan od aktivno legitimisanih subjekata nije zatražio određivanje mere zaštite. (O tome, detaljno: Petrušić, N., Konstantinović-Vilić, S., **Vodič kroz sistem porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici**, Autonomni ženski centar, Beograd, 2005., str. 65).

Tuženi su, kao i tužilje, veoma različitih zanimanja, ali je prevalentno zanimanje KV i VKV radnik/radnica (16,4%).

Najveći broj tuženih u ispitivanom uzorku ima završenu srednju školu (37,8%), daleko je manje onih sa višom školom ili fakultetom (4,6%). Sa završenom osnovnom školom je svega 3,9% tuženih, dok je sa magistraturom i doktoratom 1,1% tuženih, a bez završene osnovne škole 0,7% tuženih. U sagledavanju obrazovne strukture tuženih treba imati u vidu da je izuzetno visok procenat predmeta u kojima nije bilo podataka o obrazovanju tuženih (61,6%). – Grafikon 17.

Grafikon 17.

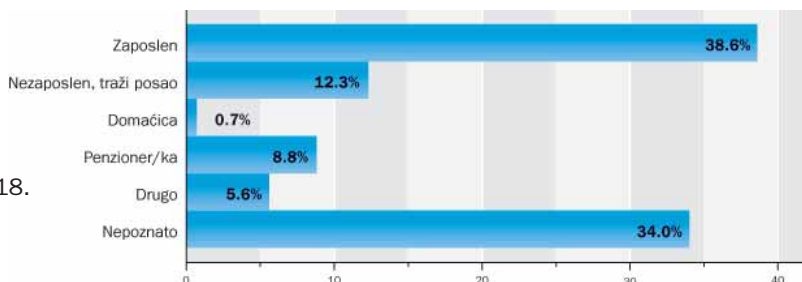

Slika obrazovne strukture tuženih protiv kojih su vođeni postupci pred opštinskim sudovima u Beogradu nešto je drugačija, ali ne bitno: najveći broj tuženih pred ovim sudovima ima završenu srednju školu (22,7%), zatim višu školu ili fakultet (3,4%), dok je podjednak broj tuženih sa nezavršenom i završenom osnovnom školom i onih koji imaju zvanje magistra, odnosno doktora nauka (2,5%).

Procentualno najobrazovaniji tuženi su u predmetima Opštinskog suda u Nišu, a najmanje obrazovani su tuženi u predmetima opštinskih sudova u Kragujevcu i Rači Kragujevačkoj.

Među tuženima za koje u spisima predmeta ima podataka o zaposlenju, najviše je zaposlenih (38,3%), dok je znatno manji procenat nezaposlenih osoba koje traže posao (10,0%). Penzionera/penzionerki je 8,8%, što se procentualno skoro poklapa sa brojem tužilja/tužioca u ovom statusu, kojih je 8.7% u ukupnom uzorku. Procenat domaćica među tuženima je zanemarljiv, samo 0,7% – Grafikon 18.

Grafikon 18.

Poređenje podataka o zaposlenju tužilja/tuženih sa podacima o zaposlenju tuženih, pokazuje da su tuženi u povoljnijoj poziciji: 38,6% tuženih je zaposleno, dok je među tužiljama/tužiocima 30,8% zaposleno. Razlika se pojavljuje i u pogledu broja onih koji traže posao. Dok je među tužiljama/tužiocima takvih osoba 16,4%, među tuženima ih je 12,3%, tj. 4,7% više.

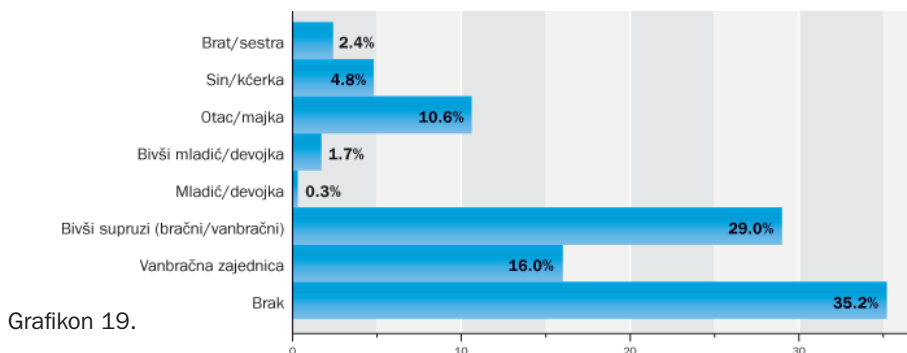
U ispitivanom uzorku među tuženima je najviše osoba srpske nacionalnosti; samo su tri tužene osobe romske nacionalnosti. Na osnovu ovako malog broja pripadnika/pripadnika romske nacionalnosti koji su tuženi u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici ne sme se izvoditi bilo kakav zaključak o malom obimu rasprostranjenosti pojave nasilja među Romima/Romkinjama, budući da istraživanja pokazuju da je ova pojava veoma raširena među romskom populacijom i da su žene Romkinje izložene raznim oblicima nasilja, posebno fizičkog, pihickog i ekonomskog.¹²⁶

Tuženi su u najvećem broju premeta državljani Srbije; samo se u tri predmeta kao tuženi javljaju osobe stranog državljanstva: jedan državljanin Bosne i Hercegovine, jedan državljanin Crne Gore i jedan državljanin Irana.

Prema rezultatima istraživanja, u uzorku je zanemarljiv broj tuženih sa statusom izbeglog, odnosno raseljenog lica (1,1%). Ova pojava može se objasniti istim onim razlozima kojima se objašnjava zanemarljivo mali broj izbeglih i raseljenih osoba među tužiljama/tužiocima u ispitivanom uzorku.

II. Priroda odnosa između tužilje/tužioca i tuženog/tužene

Podaci o odnosu između tužilje/tužioca i tuženog/tužene u ispitivanom uzorku pokazuju da je dominantan oblik nasilja u porodici partnersko nasilje: nasilje prema bračnom supružniku i vanbračnom partneru, odnosno prema bivšem bračnom supružniku – Grafikon 19.

¹²⁶ Videti: *Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti, 2009 – 2015.*, „Sl. glasnik RS“, br. 15/2009, kao i *Strategiju za unapređivanje položaja Roma u Republici Srbiji* od 14. 04. 2009. godine, http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678.

U razmatranom uzorku između izvršilaca i žrtava u vreme pokretanja postupka postojao je bračni odnos (35,2%) ili su bili razvedeni (27,9%)., dok je vanbračni odnos postojao u 16% predmeta. Relativno velika je frekvencija predmeta u kojima se kao žrtve pojavljuju mladić/devojka i bivši mladić/devojka (2,0%). Ovi podaci potvrđuju da je kod nasilja u porodici partnersko nasilje prevalentno.

Slični podaci su prikupljeni i u predmetima opštinskih sudova u Beogradu. Naime, u ovim predmetima bračni odnos je postojao u 31,7% slučajeva nasilja, vanbračni odnos u 5,8% slučajeva, a stranke su bile razvedene u 35,8% slučajeva.

Pored partnerskog odnosa, najzastupljeniji je roditeljski odnos (otac/majka su žrtve u 10,6% predmeta, dok su sin/ćerka žrtve u 4,6% predmeta). Sudeći po podacima, u sudskoj praksi nisu preterano retki ni slučajevi nasilja prema braći i sestrama. U ukupnom uzorku takvi slučajevi čine 2,4% od ukupnog broja analiziranih predmeta. Posebno je drastičan bio slučaj seksualnog zlostavljanja maloletne ćerke, koja je posle razvoda roditelja poverena majci na čuvanje i vaspitanje. U vreme kada je boravila kod oca, prema navodima iz tužbe nad njom je izvršeno seksualno nasilje od strane oca. U ovom slučaju, na osnovu čl. 219 ZPP došlo je do zastoja postupka da bi se sačekao ishod istrage. Takođe, sud je odredio privremenu meru zabrane tuženom da se viđa i ostvaruje bilo kakav kontakt sa maloletnom tužiljom.

Posmatrano po sudovima, osobe u bračnom odnosu najzastupljenije su, kao stranke, u predmetima opštinskih sudova u Velikom Gradištu, Batočini, Rači Kragujevačkoj, Kragujevcu, Jagodini, Loznici i Arandelovcu. Osobe koje su bile razvedene u vreme pokretanja parnice za zaštitu od nasilja u porodici najzastupljenije su, kao stranke, u parnicama vođenim pred opštinskim sudovima u Beogradu, Kučevu, Smederevu i Krupnju.

Ako se uporedi priroda odnosa između žrtava i izvršilaca nasilja u porodici u procesuiranim krivičnim delima nasilja u porodici, zapaža se da je relativno manji procenat predmeta u kojima se roditelji pojavljuju kao tužioci u parnicama za zaštitu od nasilja koje nad njima vrše njihovi potomci deca u odnosu na procenat krivičnih predmeta u kojima se roditelji pojavljuju kao žrtve nasilja izvršenog od strane potomaka. Otac/majka pojavljuju se kao žrtve u 10,6% parničnih predmeta, dok se broj potomaka kao izvršilaca krivičnog dela nasilja prema roditeljima javlja u 17% slučajeva¹²⁷ U prvi mah, moglo bi se očekivati da stanje bude upravo obrnuto, imajući u vidu da roditelji nisu skloni vođenju krivičnog postupka protiv svoje dece i da u slučajevima nasilja koje nad njima vrše njihova deca radije traže određivanje porodičnopravnih mera zaštite od nasilja u porodici, kao manje restriktivnih. Međutim, treba imati u vidu da se krivično delo nasilja u porodici goni po službenoj dužnosti i da su javni tužioci i sudije posebno „osetljivi“ na nasilje koje potomci vrše prema svojim roditeljima, mnogo više nego što je to slučaj kada se radi i partnerskom nasilju.

¹²⁷ Videti: Kontantinović Vilić, S., Petrušić, N., *Krivično delo nasilja u porodici – pravna praksa u Republici Srbiji*, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 2004., str. 161.

IV. Odnos tužilje/tužioca i tuženog/tužene pre podizanja tužbe i reagovanje na ranije akte nasilja

Prema podacima iz analiziranih predmeta, u skoro svim slučajevima tuženi/tužene su i ranije ispoljavali nasilje prema tužiljama/tužiocima. U 260 predmeta ili 90,1% konstatovano je postojanje fizičkog ili nekog drugog oblika nasilja koje se ispoljilo ranije, pre podizanja tužbe. Samo u 5,9% slučajeva tuženi/tužena ranije nisu ispoljavali nasilje prema tužilji/tužiocu.

U velikom broju slučajeva partnerskog nasilja nasilje je vršeno kontinuirano, u dužem vremenskom periodu, često od samog zasnivanja bračne, odnosno vanbračne zajednice. To pokazuju sledeći primeri:

„Ubrzo po rođenju ćerke tuženi je počeo da vrši nasilje prema supruzi, i sa istim ponašanjem je nastavio i kasnije u kontinuitetu, praktično tokom celog trajanja braka, najčešće u alkoholisanom stanju“.

„Tuženi je nasilan prema tužilji dugi niz godina. Odnosi su poremećeni zbog nerazumevanja od strane tuženog i konzumiranja alkohola. U toku je postupak za razvod braka.“

„Tuženi je alkoholičar i za sve vreme trajanja braka (1976-2008) sklon je vršenju nasilja, ne samo prema tužilji već i prema ostalim ukućanima.“

„Izvedenim dokazima sud je utvrdio da je tuženi sa tužiljom živio u vanbračnoj zajednici, vremenom je dolazilo do pogoršanja odnosa, tuženi je često u alkoholisanom stanju, agresivan je, vređa je, fizički maltretira, tako se ponaša i pred maloletnom decom, jednom prilikom joj je makazama odsekao kosu, drugom prilikom joj je vezao farmerke oko vrata i pretio da će je udaviti, u alkoholisanom stanju terao je iz kuće.“

„Tuženi i tužilja u braku su od 1968. imaju dve ćerke, obe udate. Fizičko i psihičko nasilje traju već godinama. Tužilja je u više navrata zbog nasilja napuštala porodičnu kuću i odlazila kod majke.“

„Stranke su bile u braku od 1977. do 2004. kada je došlo do razvoda. Tokom braka stekli su imovinu veće vrednosti. Tužilja je posle razvoda nastavila da živi u zajedničkoj kući. Razvodu braka prethodilo je stalno nasilničko ponašanje, tužilja je često prijavljivala SUP-u, lečena u bolnici, noći provodila budna pored kontejnera, nasilje naročito izraženo u alkoholisanom stanju“.

„Par meseci posle zasnivanja vanbračne zajednice tuženi je počeo da je maltretira, tuče, šamara. Tuženom je smetalo da dolazi sin tužilje koji ima 30 godina i koji je retardiran, ali sposoban da se brine o sebi. Tužilja je boravila u sigurnoj kući od 22.11.2007. do 27.12.2007.“

„Tuženi bez razloga tuče tužilju, gađa je predmetima, lupi joj šamar i to traje od početka braka. Od pre 6 ili 7 godina tuženi je počeo da omalovažava starijeg sina, da ga maltretira, kažnjava, udara pesnicama.“

„Dužogodišnji poremećeni odnosi, žrtva je najpre ostajala u zajednici zbog dece, a zatim zbog straha od tuženog.“

„Tužilja je godinama trpela nasilje, nije govorila o tome sve do podnosenja tužbe. Tužbu je morala da podnese jer joj je tuženi ugrozio

zdravstveno stanje. Boluje od dijabetesa i srčani je bolesnik. Imala je i dve operacije. Pred okolinom tuženi glumi uzornog muža.“

„Od početka braka postoji psihičko maltretiranje. Poslednje tri godine situacija se pogoršala, napao je nožem. Inače, tuženi je srčani bolesnik i invalidski penzioner. Maltretira i sina koža je dva puta tukao vojničkim kaišem.“

Veliki problem u uspostavljanju nenasilne komunikacije predstavlja ostanak razvedenih supružnika, koji vode parnicu za podelu zajedničke imovine, u istom stambenom prostoru. Tada se nasilje pojačava i sukobi postaju svakodnevni jer netrpeljivost i neslaganje dostižu kulminaciju.

„Tužilja i tuženi su razvedeni, žive u istom stanu koji je tužilja dobila na korišćenje i otkupila ga. Ona i ćerka koriste sobu i trpezariju, a tuženi dnevnu sobu. Sukobi su svakodnevni.“

„Tužilja i tuženi su razvedeni, ali žive u istoj kući, ona sa decom na spratu, tuženi u prizemlju. Kuća nije legalizovana, ona nema gde da ode, trpi nasilje od početka braka i posle razvoda.“

Nisu retki predmeti u kojima su žrtve preko 20 godina bile izložene raznim vidovima fizičkog, psihičkog, ekonomskog i seksualnog nasilja. U jednom predmetu žrtva je izjavila da je punih 25 godina bila izložena psihičkom i fizičkom nasilju. U pojedinim predmetima sreću se svedočanstva žrtava da su nasilju bile izložene i tokom trudnoće. Kontinuitet u ispoljavanju nasilja postoji i kada je u pitanju nasilje prema deci. Sličan nalaz postoji i u već pomenutom istraživanju procesuiranja krivičnog dela nasilja u porodici. Prema ovom istraživanju najveći broj žrtava porodičnog nasilja bio je zlostavljan pre podnošenja krivične prijave, i to: stalno oko 65% žrtava, povremeno oko 15% žrtava. Zbog ranije ispoljenog nasilja žene žrtve sa decom bile su smeštene u Sigurnoj kući.

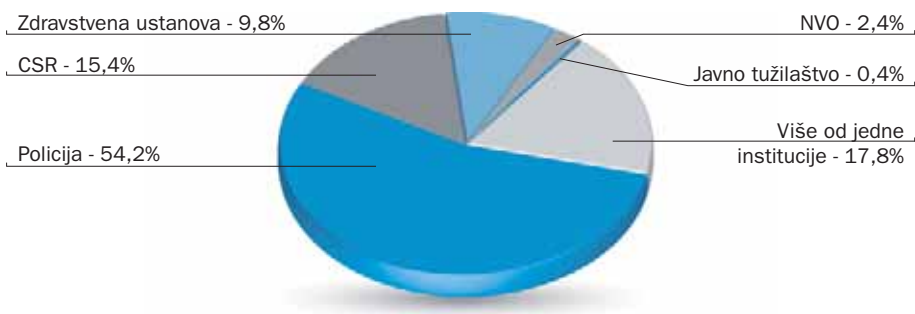
Neposredni povod za pokretanje parnice za određivanje mera zaštite od nasilja u porodici bili su raznovrsni vidovi fizičkog, psihičkog, seksualnog i ekonomskog nasilja. Prema podacima iz spisa predmeta, tuženi su koristili veoma širok repertoar načina i sredstava izvršenja nasilja, što je dokumentovano u delu studije u kojoj su izložene karakteristike izvršenog nasilja u porodici.

Najveći broj tužilja/tužilaca u ispitivanom uzorku (77,8%) obraćalo se za pomoć povodom ranijih akata nasilja, ali je relativno veliki broj tužilja/tužilaca (23,2%) koje/koji se nisu obraćali za pomoć nijednoj instituciji, odnosno NVO. Povodom ranije ispoljenog nasilja žrtve su se najčešće obraćale policiji (63 ili 20,7%), zatim centru za socijalni rad (38 ili 12,5%), zdravstvenoj ustanovi (24 ili 7,9%) i nevladinim organizacijama (6 ili 2,0%).

Treba primetiti da je obraćanje policiji i drugim institucijama povodom ranije ispoljenog nasilja u ranijem periodu bilo znatno ređe. Naime, prema rezultatima istraživanja procesuiranih krivičnih dela nasilja u porodici, u periodu 2002-2006. god., kada su istraživanja vršena, oko

75% žrtava nije tražilo pomoć ni od koje ustanove i NVO.¹²⁸ Ova promena se može objasniti pozitivnim efektima kampanja koje su poslednjih godina vođene, kao i većem stepenu informisanosti o delokrugu rada i načinu potupanja državnih organa, ustanova i NVO u slučajevima nasilja u porodici.

Na nivou ukupnog uzorka, u situacijama nasilja tužilje/tužioci su se najčešće obraćali za pomoć policiji (54,2%), što pokazuje da žrtve imaju najviše poverenja u ovu instituciju, od koje očekuju da će svojim delovanjem u akutnoj situaciji nasilja zaustaviti dalje ispoljavanje nasilja.¹²⁹ 15,4% tužilja/tužilaca obratilo se centru za socijalni rad, zdravstvenoj ustanovi 9,8%. NVO obratilo se 2,4% tužilja/tužilaca, dok je najmanje onih koje/koji su se obratili/obratili javnom tužilaštvu (0,4%).

Grafikon 20. - Kome su se tužilje/tužioci obraćale/i

Slika o tome kome se žrtve najčešće obraćaju za pomoć u situaciji nasilja sasvim je drukčija kad su u pitanju predmeti opštinskih sudova u Beogradu. Naime, tužilje/tužioci u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici koje su vođene pred ovim sudovima najčešće su se obraćale/ obrali centru za socijalni rad (25,8%), njih 18,3% obratilo se zdravstvenoj ustanovi, a policiji se obratio znatno manji broj tužilja/tužilaca, svega 7,5%. Zapaža se takođe, da se tužilje/tužioci u predmetima opštinskih sudova u Beogradu mnogo češće obraćaju NVO (15,8%) – (Grafikon 20), što je i razumljivo ako se ima u vidu da je najveći broj NVO koje se bave pružanjem pomoći žrtvama nasilja upravo na teritoriji Beograda i da ove organizacije imaju navise iskustva u radu sa žrtvama.

U velikom broju predmeta (73,8%) nisu sadržani podaci o tome da li je zbog nasilja u porodici protiv tuženog/tužene ranije vođen prekršajni ili krivični postupak. Ovakvo stanje je indikativno, s obzirom da je ova

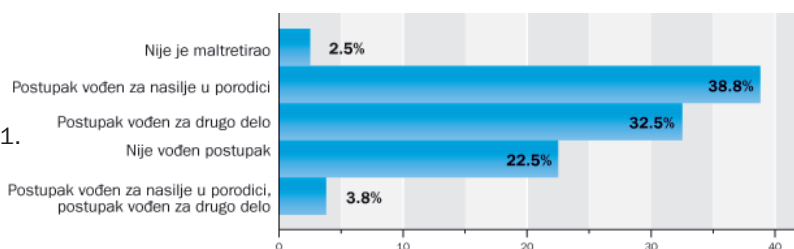
¹²⁸ Kontantinović Vilić, S., Petrušić, N., *Krivično delo nasilja u porodici – pravna praksa u Republici Srbiji*, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 2004., str. 38. Videti i: Kontantinović Vilić, S., Petrušić, N., *Krivično delo nasilja u porodici – aktuelna pravosudna praksa u Beogradu i Nišu, Autonomni ženski centar*, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Beograd, 2007, str. 43.

¹²⁹ Sudeći po rezultatima ranijih istraživanja, izgleda da se poverenje žrtava nasilja u policiju iz godine u godinu povećava. (O tome: Kontantinović Vilić, S., Petrušić, N., *Krivično delo nasilja u porodici – aktuelna pravosudna praksa u Beogradu i Nišu, Autonomni ženski centar*, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Beograd, 2007, str. 44).

činjenica relevantna za odlučivanje o zahtevu za određivanje mera zaštite, a naročito za izbor mera zaštite, tako da je sud dužan je da utvrdi po službenoj dužnosti, koristeći svoja istražna ovlašćenja.

Podaci iz predmeta u kojima su sadržane informacije o ranije vođenim prekršajnim i krivičnim postupcima pružaju sledeću sliku: u 38,8% slučajeva vođen je krivični postupak zbog krivičnog dela nasilja u porodici, u 32,4% slučajeva vođen je postupak za drugo krivično delo, a u 22,5% slučajeva nije vođen postupak. U 3,8% predmeta vođeni su i postupak zbog dela nasilja u porodici i postupak zbog drugog dela (nasilničkog ponašanja i teške telesne povrede, laka telesna povreda i uvreda) – Grafikon 21.

Grafikon 21.

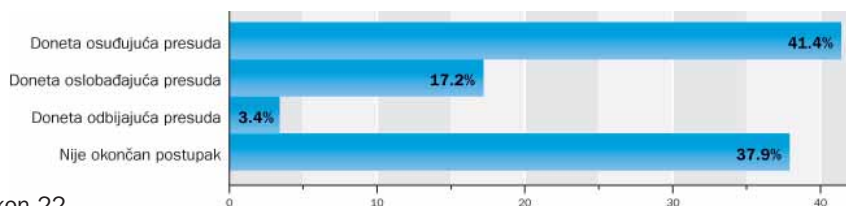

U jednom slučaju tuženi je posle izdržane kazne zatvora zbog krivičnog dela koje je kvalifikovano kao teška telesna povreda, ponovo izvršio nasilje prema razvedenoj supruzi. U onim slučajevima kada je došlo do osude za izvršeno krivično delo nasilja u porodici, najviše tuženih je bilo kažnjeno uslovnom osudom, znatno manje zatvorom i novčanom kaznom. Prema jednom manjem broju tuženih vođen je prekršajni postupak. U jednom slučaju prekršajni postupak je vođen više puta, tuženiku je izricana novčana kazna koju je plaćao novcem koji je dobijao od svoje majke. Ima slučajeva da su prema tuženom ranije izricane mere zaštite zabrane uznemiravanja u parničnom postupku i da je nasilje ponovo izvršeno posle prestanka roka na koji su mere određene.

Procentualno najviše prekršajnih i krivičnih postupaka protiv tuženih u ispitivanom uzorku vođeno je u predmetima pred opštinskim sudovima u Beogradu (33,8%), Opštinskim sudom u Nišu (15%), Opštinskim sudom u Smederevu (10%) i Oštinskim sudom u Aranđelovcu (7,5%).

U najvećem broju slučajeva ranije pokrenuti postupci protiv tuženih još uvek su bili u toku u vreme vođenja parnice za zaštitu od nasilja u porodici (37,9%), dok je u 41,4% slučajeva doneta osuđujuća, a u 17,2% oslobađajuća presuda/rešenje – Grafikon 22.

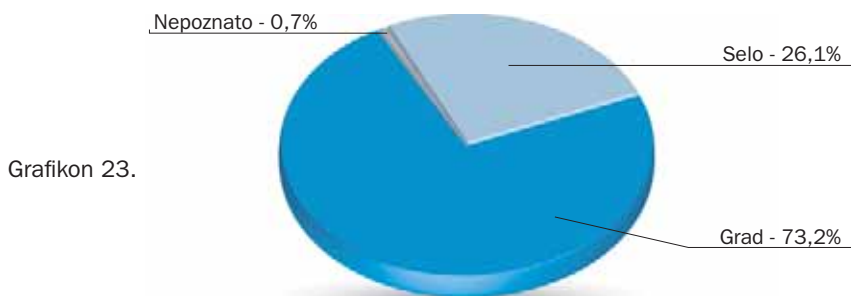
Grafikon 22.

Ovi podaci ukazuju na činjenicu da se u velikom broju slučajeva parnice za zaštitu od nasilja u porodici vode paralelno sa prekršajnim/krivičnim postupcima protiv izvršilaca nasilja ili slede iza njih. S druge strane, veliki broj parnica pokrenut je nakon što je doneta odluka u prekršajnom, odnosno krivičnom postupku, koja je najčešće osuđujuća. Međutim, budući da iz spisa predmeta nije moguće utvrditi vrstu i visinu izrečenih kazni, niti da li su odluke o kažnjavanju izvršene, ne mogu se izvoditi zaključci o eventualnim efektima kazni, odnosno o uticaju ranijih odluka o kažnjavanju na ponavljanje nasilja.

V. Karakteristike izvršenog nasilja

Prema podacima iz ispitivanog uzorka, u 73,2% slučajeva nasilje u porodici izvršeno je u gradu. Selo se javlja kao mesto izvršenja u 26,1% slučajeva. U ostalim predmetima nema podataka o mestu izvršenja nasilja – Grafikon 23.

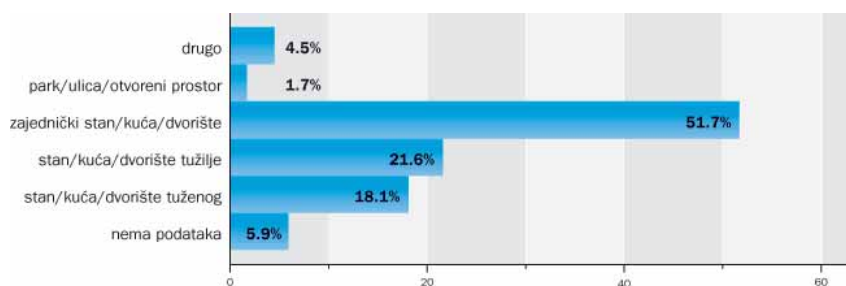

Procentualno najviše slučajeva nasilja izvršenog u selu u odnosu na ukupan broj slučajeva nasilja pojavljuje se u predmetima Opštinskog suda u Smederevu (u 17 slučajeva od 32 – 53,12%). Nasilje izvršeno isključivo u selu pojavljuje se u predmetima opštinskih sudova u Velikom Gradištu, Krupnju, Petrovcu na Mlavi, Rekovcu, Batočini i Rači Kragujevačkoj, a nasilje izvršeno isključivo u gradu u predmetima Opštinskog suda u Čupriji. Procentualno je najmanje nasilja izvršenog u selu u predmetima opštinskih sudova u (3 slučaja ili 2,88%). Veća rasprostranjenost nasilja u porodici u gradovima u odnosu na seosku sredinu ne znači da u seoskoj sredini zaista ima manje nasilja u porodici. Kao i kod drugih oblika devijantnih ponašanja i ovde se pojavljuje veoma visoka “tamna brojka” ili veliki broj neotkrivenih i neprijavljenih slučajeva. U seoskoj sredini, zbog patrijarhalnih odnosa, tradicionalizma i predrasuda, sve što se dešava u okviru porodice, pa i nasilje, ostaje u domenu privatnosti.

Mesto nasilnog događaja je isto kao i mesto stanovanja u 95,2% slučajeva. Samo u četiri slučaja nasilje je izvršeno van mesta stanovanja. U 4,9% predmeta nema podataka o mestu izvršenja nasilja. U više od trećine predmeta (30,3%) nasilje je izvršeno u stanu/kući/dvorištu

tuženog, u 21,6% predmeta u stanu/kući/dvorištu tužilje/tužioca, odnosno žrtve, dok je u najvećem broju predmeta (37,3%) nasilje izvršeno u zajedničkom stanu/kući/dvorištu tuženog/tužene, i tužilje/tužioca, odnosno žrtve. U javnom prostoru (kafana, restoran, diskoteka, park, ulica, otvoren prostor) izvršeno je 2,3% slučajeva nasilja. Izgleda da se nasilje najčešće vrši na radnom mestu žrtve. Nasilje na radnom mestu izvršeno je samo u 2,1% slučajeva.

Konkretno mesto izvršenja nasilja u porodici u predmetima opštinskih sudova u Beogradu se u izvesnoj meri razlikuje. Naime, u predmetima pred ovim sudovima u više od polovine predmeta nasilje je izvršeno u zajedničkom stanu/kući/dvorištu tužilje/tužioca i tuženog/tužene (51,7%), dok je u 21,6% predmeta nasilje izvršeno u stanu/kući/dvorištu tužilje/tužioca, a u 18,1% u stanu/kući/dvorištu tuženog/tužene. U javnom prostoru izvršeno je samo 1,7% slučajeva nasilja u ispitivanom uzorku – Grafikon 24.

Grafikon 24. - Konkretno mesto/prostor izvršenja

Sredstva izvršenja fizičkog nasilja su različita, pri čemu dominira upotreba telesne snage. U čak 18,9% slučajeva se kao sredstvo izvršenja pojavljuje otvorena šaka, u 17,3% predmeta to je pesnica, a u 8,7% noge. Sva ova tri dela tela kombinovano su korišćena kao sredstvo izvršenja u 4,7% slučajeva.

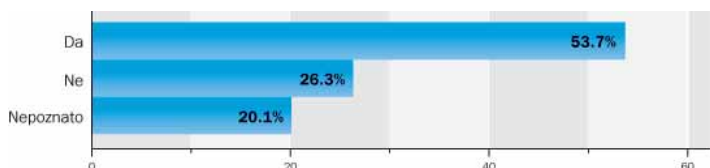
Nasilje dobija posebno opasan oblik ako je pri njegovom izvršenju korišćeno oružje ili oruđe podobno da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši. Tuženi su, prema podacima iz predmeta, imali oružje u 26% slučajeva, najviše je posedovanje oružja bilo zastupljeno u Beogradu 29,6% i Smederevu 4,4%. Oružje je upotrebljeno u 22,1% slučajeva, nije upotrebljeno u 16,3% slučajeva. U Beogradu je upotrebljeno u 19,5% slučajeva, dok je u Smederevu upotrebljeno u manjem procentu (2,6%).

O opasnosti kojoj su žrtve izložene i nivou njihove ugroženosti svedoči podatak da je u velikom broju slučajeva korišćeno oruđe (motka, drveni štap, pendrek, štap za pecanje, delovi nameštaja, kaiš, gumena palica, punjena bakarna žica i dr.), kao i nož/sekira i vatreno oružje.

Jedna od uočenih karakteristika nasilja povodom kojeg su vođeni postupci za zaštitu od nasilja u porodici ogleda se u tome je ono vršeno u prisustvu trećih osoba (posmatrača) u čak 53,7% slučajeva, dok

u 26,3% slučajeva izvršenju nasilja nisu prisustvovala treće osobe – Grafikon 25.

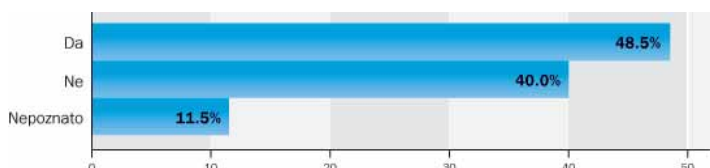
Grafikon 25.

Procentualno najviše nasilja izvršenog u pristustvu trećih osoba pojavljuje se u predmetima Opštinskog suda u Šapcu (u 11 predmeta, od ukupno 15 – 73,33%), opštinskih sudova u Beogradu (68,9%), Opštinskog suda u Smederevu (u 20 predmeta, od ukupno 32 – 62,5%) i Opštinskog suda u Nišu (u 11, od ukupno 21 – 52,38%).

Prema podacima iz predmeta, nasilje prema bračnim i vanbračnim partnerima u skoro polovini slučajeva vršeno je u prisustvu dece. Maloletna deca su prisustvovala izvršenju nasilja u čak 48,4% slučajeva, (Grafikon 26), dok su u predmetima opštinskih sudova u Beogradu deca svedoci nasilja u čak 63,4% slučajeva. Relativno je veliki procenat predmeta u kojima je zabeleženo prisustvo dece izvršenju nasilja pred Opštinskim sudom u Aranđelovcu (u 11, od ukupno 21 – 52,38%), Opštinskim sudom u Smederevu (u 11, od 32 predmeta – 34,37%) i Opštinskim sudom u Kragujevcu (u 8, od ukupno 21 predmeta – 38,1%). U nekoliko predmeta je konstatovano da su se posledice nasilja odrazile na dete koje je „povučeno, teško uspostavlja kontakt, uplašeno“.

Grafikon 26.

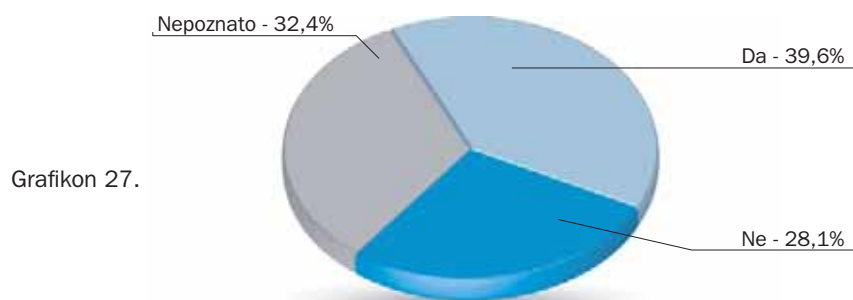

Ovako veliki broj slučajeva nasilja prilikom čijeg su izvršenja deca bila prisutna pokazuje da je broj žrtava nasilja u porodici u istraživanim predmetima znatno veći u odnosu na broj tužilja/tužilaca koji su tražile/tražili određivanje mera zaštite od nasilja u porodici radi sopstvene zaštite, budući da su deca u svim ovim slučajevima indirektni žrtve nasilja.

U pojedinim predmetima sreću se svedočanstva žrtava da su nasilnici deci naređivali da napuste prostoriju kako ne bi prisustvovali izvršenju nasilja, mada su deca bila u prilici da čuju viku i zapostavljanje žrtve, najčešće njihove majke. Simptomatično je da u mnogim slučajevima partnerskog nasilja koji su obuhvaćeni uzorkom roditelj dece (najčešće majke) propuštaju da traže određivanje mera zaštite u odnosu na decu iako su i deca neposredne žrtve nasilja koje tuženi vrši, što je vidljivo iz podataka navedenih u samom referatu tužbe. S druge strane, ni u

jednom predmetu sud nije po službenoj dužnosti odredio meru zaštite od nasilja prema deci, makar u vidu zabrane daljeg uznemiravanja, iako je iz spisa predmeta vidljivo da su deca bile žrtve nasilja.

Za razliku od ranijeg istraživanja procesuiranih krivičnih dela nasilja u porodici, koje je pokazalo da najveći broj izvršilaca ne boluje od alkoholizma i da najveći broj njih nije bio u alkoholisanom stanju u vreme izvršenja dela,¹³⁰ istraživanje parničnih predmeta koji se odnose na zaštitu od nasilja u porodici pokazuju da je 39,6% tuženih bilo u alkoholisanom stanju u vreme izvršenja dela, a 28,1% nije bilo u ovom stanju, dok za 32,4% tuženih o tome nema podataka u spisima predmeta – Grafikon 27.

Imajući u vidu broj tuženih u pojedinim opštinskim sudovima, procentualno najviše tuženih u alkoholisanom stanju bilo je u predmetima pred opštinskim sudovima u Beogradu (50 tuženih bilo je u alkoholisanom stanju, a 20 njih nije bilo u alkoholisanom stanju, dok je za 45 tuženih ovaj podataka ostao nepoznat). Veliki broj tuženih u alkoholisanom stanju pojavljuje se i u predmetima Opštinskog suda u Smederevu (11 tuženih, od ukupno 32 – 34,37%). Dejstvo upotrebe alkohola na povećanu agresivnost i ispoljavanje nasilja nesumnjivo je potvrđeno u velikom broju studija koje se bave psihologijom i psihopatologijom alkoholičara, kao i u kriminološkim radovima koji razmatraju uzročno delovanje alkoholizma na kriminalitet. Iako se alkoholizam ne može smatrati neposrednim uzrokom ispoljavanja nasilja, upotreba alkohola značajno doprinosi agresivnom delovanju i ispoljavanju istovremenog fizičkog i psihičkog nasilja. Međutim, može se primetiti da su u jednom broju parničnih predmeta žrtve u alkoholisanosti tuženog nalazile opravdanje za ispoljavanje nasilja. Naime, česte su izjave tužilja: „normalno se ponaša kada je trezan“ ili „otkad je počeo da konzumira alkohol postao je nasilan, kada nije pod dejstvom alkohola nema nikakvih problema.“ Međutim, kod nekih tužilja/žrtava upotreba alkohola od strane tuženog stvarala je povećan strah i neizvesnost kako će se ponašati i koliki će biti intenzitet ispoljenog nasilja.

¹³⁰ Kontantinović Vilić, S., Petrušić, N., *Krivično delo nasilja u porodici – pravna praksa u Republici Srbiji*, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 2004., str. 59.

Pod dejstvom droge u vreme izvršenja nasilja bilo je 2,2% tuženih, i to samo u predmetima opštinskih sudova u Beogradu i Šapcu. Ostali tuženi/tužene nisu bili pod dejstvom droge (47%) ili o tome nema podataka u predmetima (50,7%).

Neposredni motiv izvršenja nasilja u porodici nije bilo moguće utvrditi u svim predmetima. Prema raspoloživim podacima, kao motivi za izvršenje dela navedene su sledeće okolnosti: ljubomora, koja se kao neposredni motiv javlja u 21 predmetu, saznanje da je žrtva pokrenula brakorazvodnu parnicu, saznanje da je tužilja/žrtva pokrenula postupak za deobu bračne tekovine, napuštanje tuženog od strane tužilje, nemogućnost tuženog da prihvati razvod, nemogućnost tuženog da prihvati odlazak tužilje, sumnja u preljubu tužilje, nezadovoljstvo odlukom suda o načinu održavanja ličnih kontakata sa zajedničkim detetom tužilje i tuženog, neprihvatanje činjenice da je tužena postala član „Jehovinih svedoka“, nastojanje da se tužilja prinudi da napusti stan, nastojanje da se tužilja prinudi da stan u ličnoj svojini pokloni zajedničkom detetu, nezadovoljstvo ocenama tužioca/maloletnog deteta, neposlušnost maloletnog deteta, nezadovoljstvo ponašanjem maloletnog tužioca/deteta, pokretanje parnice za deobu bračne tekovine od strane tužioca i dr. Među motivima za izvršeno nasilje često se javlja ljutnja zbog beznačajnih razloga. Tako, na primer u jednom predmetu, prema izjavi tužilje, tuženi je bio ljut zbog toga što ga nije probudila da ide na pecanje. Otac/tuženi kako izjavljuje bio je „ozlojeđen i osramoćen“ zbog ćerkine vanbračne trudnoće i izvršio je prema njoj psihičko nasilje. Tražio je od nje da prekine trudnoću i govorio: **“Bolje da se vešaš ili baciš pod voz. Ti sa detetom nemaš šta da tražiš ovde. Kupi stvari i seli se. Ovde možeš da živiš samo ako se rešiš deteta ...”**. Tuženi je u jednom slučaju objasnio da je motiv za nasilje odbacivanje od strane tužilje.

Oblici i vidovi nasilja kojima su tužilje/tužioci bili izloženi veoma su raznovrsni: fizičko nasilje (davljenje, šutiranje, šamaranje, uvrtnje ruke, čupanje kose, udaranje pesnicama i raznim predmetima po telu, pokušaj nanošenja telesnih povreda nožem i drugim predmetima i dr.), psihičko maltretiranje, sa širokim dijapazonom radnji izvršenja, ekonomsko nasilje (prodavanje stvari iz kuće, oduzimanje platnih kartica, uskraćivanje hrane, trošenje novca samo za lične potrebe, uskraćivanje sredstava za izdržavanje i dr.).

Kao i ranije sprovedena istraživanja o nasilju u porodici i ovo je potvrdilo da je najčešće psihičko nasilje (120 ili 41,4%), zatim fizičko i psihičko (97 ili 33,5%), samo fizičko (60 ili 20,7%), fizičko i ekonomsko (7 ili 2,4%), psihičko i ekonomsko (5 ili 1,7%) i seksualno (1 ili 0,4%). Vrsta nasilja je utvrđena prema navodima tužbe i iskazima stranaka saslušanih kao svedoka. Najčešće se kombinuje više vrsta nasilja, ali žrtve potenciraju onaj oblik nasilja koji je dominantan. Vrlo teško je odvojiti fizičko i psihičko nasilje, jer u slučaju ispoljavanja fizičkog nasilja neminovno dolazi do straha za sopstveni život i osećanja neizvesnosti kolike će razmere i intenzitet imati nasilje. S druge strane, prilikom

primene prihičkog nasilja žrtva nikada nije sigurna da se pretnje o primeni fizičkog nasilja („ubiću te“, „sahraniću te“, „nećeš ostati živa“ i sl.) neće obistiniti i ispoljiti kao fizičko nasilje.

Fizičko nasilje vršeno je na različite načine, među kojima su: čupanje kose, udaranje pesnicama i rukama po glavi i telu, gađanje šerpom punom vrele supe, udaranje po glavi, zavrtnje vrata, davljenje, šutiranje, šamaranje, izvrtnje ruke, cepanje garderobe sa tela, udaranje kaišem, gađanje raznim predmetima, stezanje oko vrata, udaranje pesnicom u predelu grudi i usta, udaranje po leđima, udaranje pesnicama po grudnom košu, udaranje žrtve po rukama, bacanje žrtve na pod, udaranje oklagijom po nogama, itd. U jednom slučaju tuženi je fizički napao tužilju i odgrizao joj parče nosa, a u drugom slučaju prelomio vilicu.

Psihičko nasilje izvršavano je psovanjem, podsmevanjem, upućivanjem optužbi tužilji/žrtvi da truje tuženog, vređanjem pogrđnim imenima („kurva“, „fuksa“, „debil“, „ludača“ i dr), izbacivanjem iz stana, pretnjom da će zapaliti kuću, svakodnevnom uznemiravanju telefonom i SMS porukama, pretnjama da će ubiti žrtvu, „da će žrtvu tući tako da će tri meseca ležati u koritu“, pljuvanjem, pretnjama da će zaklati tužilju, maloletno dete, celu porodicu, zabranjivanjem da tužilja/žrtva viđa majku, zabranjivanjem tužilji da izlazi iz kuće, zaključavanjem tužilje na terasi, zabranjivanjem korišćenja kupatila i drugih zajedničkih prostorija, zabranom korišćenja pokućstva, zabranjivanjem tužilji da zasnjuje radni odnos, zidanjem pregradnog zida u kući kako bi tužilji onemogućio korišćenje WC-a i kuhinje, isključivanjem struje, kontrolisanjem razgovora, ograničavanjem kretanja, zabranjivanjem kontakata sa prijateljima i roditeljima, razbijanjem stvari po kući, prisiljavanjem tužilje na seksualni odnos, uništavanjem ličnih stvari tužilje, sklanjanjem naočara da tužilja ne vidi, zabranjivanjem rada da ne bi bila u kontaktu sa muškarcima, buđenjem u toku noći, dovodenjem pijanih prijatelja u kuću u noćnim časovima i dr.

Analiza podataka o načinu izvršenja nasilja pokazuje da je ono kontinuirano, da dugo traje i da je često veoma brutalno. Posebna brutalnost zapaža se u slučajevima partnerskog nasilja, što ilustruju sledeći primeri:

Tokom saslušanja tužilja je, u prisustvu tuženog, izjavila da tuženi, raniji supružnik tužilje i otac njihove zajedničke dece, **„noću dolazi kod tužilja i lupa na vrata kuće i preti im da će ih ubiti. (...) razbio je prozor, a tužilja je uspela da pobege. (...) presreo je svoje maloletne ćerke na ulici i kolima krenuo na njih, preteći im da će im ubiti majku“.**

Prema navodima iz tužbe, tuženi, raniji supružnik tužilje, **„nazivao je tužilju pogrđnim imenima (‘kurva’, ‘fuksa’) i pretio joj je da će je sraniti sa zemljom, da će je sahraniti, da će joj kičmu polomiti (...), prisiljavao je na seksualne odnose, govorio joj je da je frigidna, da nije ni za šta. (...) zbog pretnje ubistvom (nasrnuo je nožem na tužilju, stavivši nož tužilji ispod grla), tužilja je napustila kuću i otišla u sigurnu kuću, a kasnije kod svojih roditelja“.**

U nalazu zdravstvene ustanove kojoj se tužena obratila nakon izvršenog nasilja, a koja je u parnici služila kao dokaz, konstatovano je da je tužena **„zadobila povrede od udaraca u grudni koš i povrede dojki, a tokom nasilja došlo je do nekontrolisanog pražnjenja bešike kod tužilje“**.

U toku postupka utvrđeno je da tuženi, raniji supružnik tužilje, **„ne plaća izdržavanje za dete, uzima dete i ne vraća ga na vreme, šalje SMS poruke i uznemirava tužilju i članove njene porodice, kojima kaže da se tužilja drogira i prostituise, preti da će staviti drogu u torbu tužilje pa će završiti u zatvoru i dobiti otkaz, preti da će tužilji ubiti brata i silovati sestru, da će oteti dete...“**

Prema navodima tužilje, tuženi je tužilji više puta nanosio telesne povrede. (...) **„zadobila je višestruke prelome ruke, rebra, povredu oka i hematome po celom telu“**.

Prema stanju stvari u spisima predmeta, **„tuženi je bacio tužilju na pod i tukao je, zavrtao joj je ruku i pretio pred decom da će je ubiti, zbog čega je jedno od maloletne dece izgubilo svest“**.

U jednom predmetu tuženi je **„fizički napao tužilju, pri čemu joj je odgrizao parče nosa, tako da je bila mesec dana u bolnici. Držao zatvorenu nekoliko dana, posle čega je ona pobešla kod sestre (...) Tužilja je „u stalnom strahu jer preti da će je oteti i unakaziti joj lice i ubiti“**.

U jednoj tužbi tužilja je navela da joj je **„tuženi pretio smrću, davio je šakama, šakom joj zatvorio usta, ušla je ćerka da je brani, a on je uhvatio maloletnu ćerku za leđa, dogurao do kreveta i stavio jastuk preko lica i obema pretio da će ih ubiti“**.

U jednom predmetu, prema navodima u tužbi, tuženi je tužilju **vređao, psovao, zabranjivao da komunicira i druži se, strogo je nadgledao njeno kretanje, ekonomski je ucenjivao, pretio nanošenjem telesnih povreda, a pored psihičkog nasilja, vršio je i fizičko nasilje: udario je otvorenom šakom u predelu levog uha, šamarao, udarao pesnicom, šutirao je nogama u predelu trupa, bubrega, stezao za vrat, davio i čupao za kosu**.

Tuženi je, prema navodima koje je tužilja iznela u tužbi i tokom rasprave, kontinuirano i u dužem vremenskom periodu nad tužiljom vršio fizičko, psihičko i emocionalno nasilje time što je **„vređao, nazivao pogrdnim imenima, psovao joj rodbinu u prisustvu mal. deteta, zabranjivao joj komunikaciju sa trećim licima, kontrolisao kretanja tužilje, ekonomski je ucenjivao, šamarao, udarao pesnicama i obarao na pod“**.

Tokom saslušanja tužilja je navela **„Dešavalo se da me tuženi lupi za bilo kakvu sitnicu... Sve je trebalo da bude kako on kaže (...) Tuženi me je često udarao po glavi ili čupao za kosu“**.

Prema podacima iz spisa predmeta, **„nasilje je ispoljavano tokom čitavog trajanja bračne zajednice zbog čega su se i razveli. Radi se o psihološkom nasilju prema svim članovima porodice, a tuženi je vršio i ekonomsko nasilje, jer ne radi, a troši ono što žena zaradi. Tuženi je tužilju tukao rukama, kablom, gađao čašama i pikslom, a deci je branio da idu u školu“**.

U jednom slučaju nasilja u porodici, „**tuženi je u zatvorenom prostoru u kući tužioca tukao pesnicama i šamarao počev od 22 časa, sa prekidima do ranih jutarnjih sati**“.

Prema navodima sadržanim u policijskoj službenoj belešci, koja je priložena kao dokaz, tuženi je 05.06.2006. god. pod dejstvom alkohola tužilju „**više puta udario zatvorenim šakama u predelu glave, nanevši joj povrede u vidu otekline i krvnih podliva. Od 19.06.2006. god. udario je više puta u predelu lica, vukao je za kosu i više puta je udario nogom u predelu butina, dana 24.06.2006. god. nožem joj pretio da će je ubiti, a dana 13.01.2007. god. vređao je tužilju, pretio joj i fizički je napao**“.

Prema navodima u tužbi, „... **nasilje je trajalo u toku braka, zbog čega su se i razveli. On je nastavio da živi u njenoj kući u istom dvorištu gde i njeni roditelji žive. Nasilje se nastavilo, jer on živi na njihovom teretu, a ništa ne doprinosi, udara je, maltretira, namerno prlja, viče, vređa je, seksualno se izživljava. Preti da će je ubiti i da će sve eksplozivom dići u vazduh**“.

Tokom saslušanja pred sudom, tužilja je navela da je izložena poniženjima, psihičkom i fizičkom nasilju, navodeći da „**tuženi bez odobrenja dolazi u moj stan, kada promenim bravu, on provali i uđe. Nedolično se ponaša u stanu, skine se go i šeta po stanu, a samnom u stanu žive i naša zajednička deca, moja sestra i njeno dvoje maloletne dece**“.

U obrazloženju jedne sudske presude navedeno je da je tuženi „**tuženu udario prvi put tri meseca po zasnivanju vanbračne zajednice i da ju je od tada često tukao i maltretirao jer je bio ljubomoran i mnogo je pio. Dana 14.05.07. pretukao je jer nije spremila večeru. Bila je sva krvava po licu i nosu. Dana 10.06.07. je pokušala da pobjegne iz dvorišta, tuženi je sustigao, oborio na zemlju, savio glavu ka zemlji da ne zove komšije i pretukao je**“.

U toku jednog sudskog postupka utvrđeno je da je tuženi „**drvenom motkom zadao više udaraca po telu tužilje, drugi put je motkom zamahnuo prema njoj, pesnicom je više puta udario u predelu nosa nanoseći joj pri tome telesne povrede u vidu nagnječenja desne slabine, krvnog podliva desne butine i nagnječenja desne šake**“.

Tuženi je pred sudom priznao da je u toku trajanja zajednice „**udarao tužilju, ali retko, i to samo šamar, ali ne da je povredi. U vezi događaja od 24.06.2007. god. priznao je da je gurnuo i da je pala**“.

U jednom zapisniku sa ročišta, tužilja je u prisustvu tuženog izjavila „**...doživela sam više puta fizičko maltretiranje, odsekao mi je kosu makazama, vezao farmerke oko vrata i pretio mi da će me udaviti. Odvukao me je u podrum i pretio da će me obesiti, a u alkoholisanom stanju me izbacivao iz kuće**“.

U zapisniku sa ročišta na kome je saslušana, tužilja je izjavila da je tuženi „**Jednom prilikom tužilji slomio vilicu, uhvatio tužilju za gušu, oborio je na pod i govorio joj sav izobličen u licu: '... sad ću da te ubijem'. Vikao i izbacivao iz stana, pretio da će da ubije i nju i ćerku, promenio joj je ulaznu bravu na stanu u kome živi**“.

Prema navodima iz tužbe, „**Tuženi je i pre podnošenja tužbe za razvod braka, prema tužilji sprovodio psihofizičku torturu, svojim drskim, bezobzirnim ponašanjem, fizičkim nasrtajima na telesni integritet tužilje. Nakon podnošenja tužbe za razvod braka takvo njegovo ponašanje je postalo učestalije. Govorio je tužilji pred mal. deom da je drolja, da mu je podmetnula kopilad, da će je baciti kroz prozor, koristio je priliku kada se nalazila pored stepeništa da je gurne i nastavio je da je šutira**“.

U velikom broju predmeta utvrđeno je kontinuirano psihičko nasilje zabranom, odnosno kontrolom kretanja, uskraćivanjem kontakata sa roditeljima, rođacima i trećim osobama i sl.

Tako je u spisima jednog predmeta zabeleženo da je tuženi „**tukao tužilju, vukao je po kući, zaključavao je njene stvari, odeću i dokumente. Nije dozvoljavao da niko dolazi kod tužilje niti da ona nekuda ide. Dešavalo se da tuženi pusti tužilju kod roditelja i kada se vrati uvek je istuče. Tužilju je trudnu istukao bez razloga**“.

Tužilja je tokom saslušanja izjavila: „**Pošto sam se zadržala kod sestre jer joj nije bilo dobro, tuženi je vrata zabravio i neki nož zabio u pod, a ja sam ga molila da otvori vrata i kada je otvorio vrata rekao je da će sutra sekira da radi. Upućuje mi stalne pretnje, uskraćuje kontakt sa bliskim rođacima, zabranjuje mi kontakte sa spoljnim svetom**.“

Opisujući način na koji je kontrolisao njeno kretanje i ponašanje, tužilja je navela: „**Tuženi mi je branio da se zaposlim, branio mi je odlaske u komšiluk. Kada mi je brat kupio mobilni telefon, bila je rasprava. Često me je svekar proveravao da li zovem nekog ili mene neko zove. Svekar je preturao po mojim stvarima jer ga je muž ovlastio da me kontroliše. Muž i svekar su određivali kako ću da se oblačim, farbam**...“.

U tužbi i prilikom saslušanja na ročištu za glavnu raspravu tužena je navela da je „**Za vreme trajanja vanbračne zajednice tuženoj je bio zabranjen kontakt sa roditeljima, prijateljima i svim licima sa kojima je do početka vanbračne zajednice održavala prijateljske odnose. Takođe nije smela da bez tuženog izlazi van kuće**“.

U jednom predmetu utvrđeno je da „**Tuženi često psihički maltretira tužilju, tako što je stalno vređa, naziva pogrdnim imenima, preslišava, ispituje, kontroliše telefonske pozive, lomi i baca mobilne telefone**...“

Prema navodima iz jedne tužbe, **tuženi je isključivo psihički maltretirao tužilju, i to tako što je „branio tužilji da koristi struju, uzeo joj je električnu peć, branio joj je da koristi kuhinju i kupatilo. Isključivao je telefon, pretio joj isterivanjem iz kuće, navodeći da nista nije njeno, iako je njen otac učestvovao u izgradnji kuće, vređao je i ponižavao, branio je i rodbini i prijateljima da dolaze**.“

U spisima jednog predmeta nalaze se podaci o kontinuiranom nasilju kome je tužilja bila izložena dugo vremena: „**Tuženi je maltretirao tužilju, nije dozvoljavao da sa bilo kim kontaktira, nije smela da izlazi iz dvorišta osim kada ide negde sa njim. Tuženi je tužilji pretio da će je ubiti, da će pobiti njenu porodicu, a jednom prilikom pretio pištoljem i davio je**.“

Pojedini oblici izvršenja psihičkog i seksualnog nasilja pokazuju da su izvršioци nasilja veoma „inventivni“ u smišljanju načina povređivanja članova svoje porodice.

Tako je u jednom predmetu utvrđeno da je tuženi vrši nasilje tako što **„zabranjuje tužilji pranje zuba i kose, uz insinuacije da ona to čini zbog nekog drugog, insistira na seksualnom odnosu bez obzira na njenu volju, osporava joj kontakte sa svetom...“**

U parnici vođenoj radi zaštite od nasilja u slučaju bračnog nasilja, tužilja je na raspravi izjavila da je tuženi **„Davio i grebao zato što mu nije dala kola da vozi svoju prijateljicu, (...) čupao joj je jezik jer je vređala njegovu švalerku, a jednom prilikom je lomio muzički stub, i nazivao je 'svinjo', 'kravetino', 'droljo'“**.

Nasilja nisu pošteđene ni osobe sa invaliditetom.

U jednom predmetu u kome je tužilja sa invaliditetom od rođenja (iščašenje kuka), posle operacije, **„tuženi nije hteo da je neguje, davao joj hranu iz prljavog posuđa, vređao, pretio ubistvom, branio da radi“**, tako da je bila prinuđena da napusti stan bez stvari.

Prema podacima navedenim u tužbi koju je podigao suprug protiv supruge navedeno je da tužena **„vređa i preti tužiocu, izrugava ga oponašajući njegov hod, da je nasrtala više puta nožem, gađala ga staklenom vazom, zaključala je kupatilo da ga ne koristi, a zimi isključuje radijator“**.

Akti izvršenog nasilja brutalni su i kada se ono vrši prema ostalim članovima porodice.

U tužbi za zaštitu od nasilja koju su podigli roditelji protiv sina i snahe, navedeno je da je **„sin pretukao roditelje najmanje pet puta, da ih snaha vređa, ponižava, da je dva puta fizički nasrnuo na njih. Novembra 2005. god. sin je pretukao majku, udario je rukom po glavi, telu, čupao, a kada je njen suprug hteo da je odbrani, dobio je udarac u nos“**.

U postupku koji je vođen zbog nasilja sina prema roditeljima, utvrđeno je da se sin **„agresivno ponaša, svaku priliku koristi da maltretira roditelje, a zbog pretnji, majka se plaši da sama zanoći, jer preti da će zapaliti kuću“**.

U jednoj parnici koja je vođena zbog nasilja koje je tuženi izvršio prema svom tastu, zabeleženo je u spisima predmeta da je tuženi **„vikao na tasta, pretio mu, tukao ga, uhvatio ga za prsa, sa glave mu je skinuo kapu i istom ga udario po glavi. Uleteo je u sobu i počeo da ga gazi nogama“**.

U tužbi za zaštitu od nasilja u porodici koju je sestra podigla protiv rođenog brata, kao i u svojim usmenim navodima, ona je navela: **„brat me je godinama fizički maltretirao, tukao, pesničio, lupao glavu o zid, šutirao“. (...) on je tako vaspitan da smatra da je on gazda i da može da kontroliše naše živote. Prisiljavao me je da budem sa njegovim drugom iz inostranstva što nisam prihvatila. Sav novac od porodične farme svinja nalazi se kod brata, a meni ne daje ni dinara“**.

Uprkos svojoj nemoći i ranjivosti, deca nisu pošteđena i akti nasilja koje se prema njima vrši često su jako brutalni i ugrožavaju njihov život i fizički i psihički integritet. Deca su ne samo sporedne žrtve nasilja time što prisustvuju nasilju, već su i neposredne žrtve.

U jednom predmetu sud je utvrdio, na osnovu iskaza svedoka, da je tuženi dugi niz godina **„fizički i psihički ugrožavao tužilju, ali da je nekoliko godina unazad fizički i psihički maltretirao maloletnog sina. Svi pokušaji tužilje da zaštiti maloletnog sina ostajali su bez uspeha“**.

Prema tvđenju tužilje i svedoka u jednoj od parnica, tuženi je **„u porodičnoj kući upućivao pretnje ukućanima govoreći da će spaliti kuću, pobiti ukućane, pri čemu je ukućanima pokazivao nož, svlačeći je pred ukućanima i mal. decom. Prisiljavao je mal. decu da njegov polni organ drže i ljube, pri čemu se svojoj mal. ćerci obraćao da će je j... i da treba da mu puši k.... kao cuclu, nabijajući joj prst u usta. Svoju suprugu je uhvatio za vrat, a onda je ujeo za nos, uhvativši je za kosu vukao je po sobi, gazio nogama, podizao sa poda i njenom glavom udarao u zid“**.

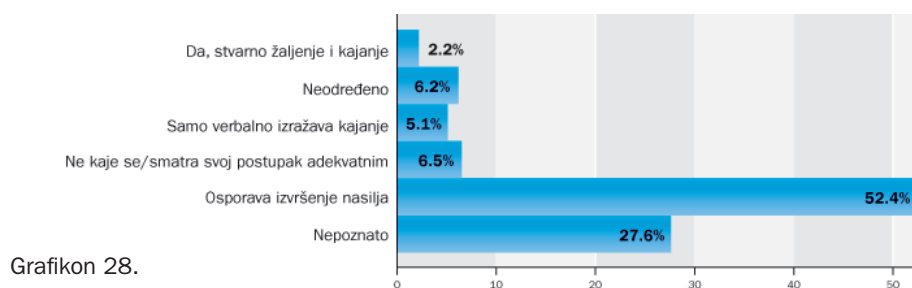
U jednom predmetu sud je utvrdio da je tuženi **„tukao kćer sa drškom od metle i varjačom po celom telu i naneo joj telesne povrede“**.

Za tuženog protiv koga je pokrenut postupak zbog nasilja nad suprugom i dvoje mal. dece utvrđeno je, na osnovu svedočenja, da je **„duže vreme sve maltretira, tako što ih tuče, vređa, preti da će ih pobiti. Pokušao je suprugu da zapali benzinom, mal.ćerku da uguši kaišem, a mal.sina je obarao na pod“**.

U svom iskazu kao svedokinja, ćerka parničnih stranaka izjavila je: **„Celo moje detinjstvo je ispunjeno njihovim neslaganjima i nemogućnošću dogovora oko najsitnijih stvari. Bilo je prisutno i fizičko nasilje od strane oca prema majci koji joj je udarao šamare, čupao je za kosu, cepao odeću...“**

Opisujući ponašanje tuženog, tužilja je ukazala na činjenicu da **„tuženi neprimereno fizički kažnjava mal. dete, čak ga pljune pošto ga prethodno izvreda“**. U ovoj parnici postupak je vođen radi zaštite od bračnog nasilja, i uprskos tome što je utvrđeno da je tuženi vršio nasilje i prema mal. detetu, nije određena bilo kakva mera radi zaštite mal. deteta.

U ispitivanom uzorku najveći broj tuženih osporio je izvršenje nasilja, negirajući istinitost činjenica navedenih u tužbi (44,6%). 12,2% tuženih uglavnom prebacuje odgovornost na žrtvu, dok 4,4% ne daje nikakvo objašnjenje. Samo 3,7% tuženih prihvata sopstvenu odgovornost, a njih 2,2%, krivi i sebe i žrtvu. Stvarno žaljenje i kajanje zbog izvršenog nasilja izražava samo 2,2% tuženih, a njih 5,1 samo verbalno izražava kajanje. Indikativno je da relativno veliki broj tuženih (6,5%) smatra svoj postupak adekvatnim – Grafikon 28.

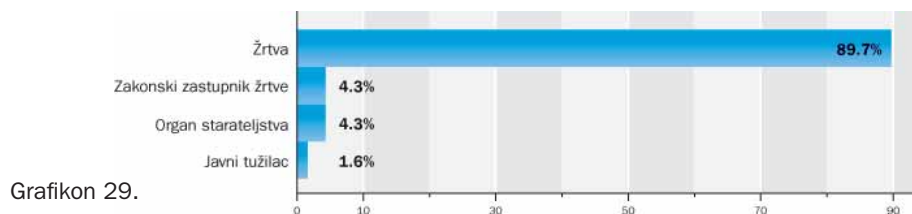
U jednom predmetu tuženi je izjavio da se svađao sa tužiljom i da je „*pošto su se svađali, morao, kao što bi svaki muškarac učinio, da je tuče.*“

U onim predmetima u kojima se tuženi nije izjasnio o osnovanosti tužbenog zahteva (zbog odbacivanja ili povlačenja tužbe), ostalo je nepoznato kakav je odnos tuženih prema izvršenom nasilju. Ipak, jedna tužilja je, prilikom povlačenja dela tužbenog zahteva, izjavila da je to učinila jer je tuženi obećao da će sve preduzeti da se izrečena mera sprovede i da više nikada neće doći do nasilja.

VI. Postupak u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici

1. Pokretanje postupka

Postupak u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici najčešće su pokretale same žrtve (92,2%). Daleko je manji broj postupaka koje su pokrenuli drugi ovlašćeni tužioci: zakonski zastupnik žrtve (3,4%), organ starateljstva (3,4%) i javni tužilac (1%) – Grafikon 29.

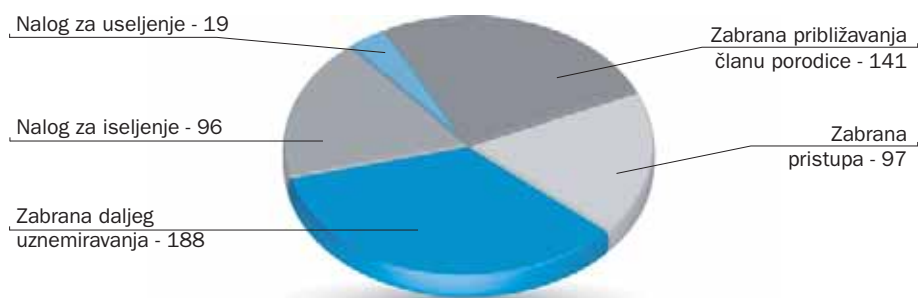

Prikupljeni podaci pokazuju da su mnogi slučajevi nasilja u porodici evidentirani u centrima za socijalni rad, na osnovu prijava samih žrtava. Međutim, centri za socijalni rad, u ulozi organa starateljstva, retko koriste svoje ovlašćenje da kao stranke u funkcionalnom smislu, u svoje ime, a u interesu žrtve nasilja, pokrenu parnicu za zaštitu od nasilja u porodici. Postupci su pokretani u 10 predmeta od strane CSR Šabac (4 parnice – u 3 radi zaštite punoletnih ženskih osoba i 1 radi zaštite majke i deteta), 2 odeljenja Gradskog CSR u Beogradu (3 parnice - 1 radi zaštite mal. deteta i 2 radi zaštite punoletnih ženskih osoba), CSR Veliko Gradište (2 parnice radi zaštite punoletnih ženskih osoba) i

CSR Loznica (u 1 slučaju radi zaštite majke i mal. dece). Takođe, iako je u velikom broju predmeta parnici za zaštitu od nasilja u porodici prethodio krivični postupak, javni tužioci redovno propuštaju priliku da na bazi prikupljenih činjenica u toku pretkrivičnog i krivičnog postupka pokrenu parnicu za zaštitu od nasilja u porodici oštećene osobe i time obezbede pravovremenu zaštitu od nasilja, koja bi omogućila da žrtva bude zaštićena od daljeg ispoljavanja nasilja. U istraživanom uzorku u samo 3 slučaja javni tužilac je pokrenuo parnicu za zaštitu od nasilja u porodici, i to u onim slučajevima u kojima je pokrenut i krivični postupak (2 slučaja Opštinskog suda u Šapcu i 1 slučaj Opštinskog suda u Kučevu).

Istraživanjem se nije moglo otkriti koji su suštinski razlozi zbog kojih organi starateljstva i javni tužioci ne koriste svoja zakonska ovlašćenja. U svakom slučaju, neophodno je istaći da je ovakva praksa višestruko štetna i da ne doprinosi ostvarivanju intencija zakona na planu pružanja porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici.

U ispitivanom uzorku tužilje/tužioci su, po pravilu, tražili određivanje više mera zaštite, i to u proseku tri mere. Istaknuto je 96 tužbenih zahteva za izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana, odnosno kuće, 19 tužbenih zahteva za izdavanje naloga za useljenje u porodični stan, odnosno kuću, 141 tužbeni zahtev za izdavanje naloga zabrane približavanja žrtvi nasilja na određenoj udaljenosti, 97 tužbenih zahteva za izdavanje zabrane pristupa u prostor oko mesta stanovanja i/ili mesta rada žrtve nasilja, 188 tužbenih zahteva za izdavanje zabrane daljeg uznemiravanja, pri čemu je to u svim slučajevima bio „dodatni“ zahtev, kumuliran sa ostalim zahtevima kojima se konkretno ograničava održavanje ličnih odnosa tužilje/tužioca i tuženog/tužene – Grafikon 30.

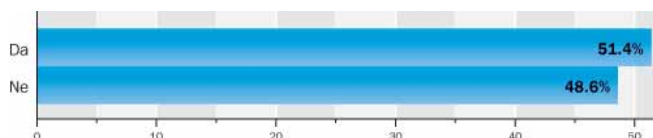
Grafikon 30.

Ako se izuzme zahtev za izdavanje mere zabrane daljeg uznemiravanja, mera čije su određivanje tužilje/tužioci najređe tražili jeste nalog za useljenje u porodični stan, odnosno kuću, dok je kao najčešća mera traženo izdavanje zabrane približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti. Mere nalog za iseljenje iz zajedničkog stana ili kuće i zabrana pristupa u prostor oko mesta stanovanja ili mesta rada članova porodice tražene su u skoro podjednakom broju.

2. Zastupanje stranaka

U ispitivanom uzorku većina tužilja/tužilaca angažovala je punomoćnika advokata za zastupanje u parnici (51,4%), dok 48,6% tužilja/tužioca nije imalo punomoćnika advokata – Grafikon 31.

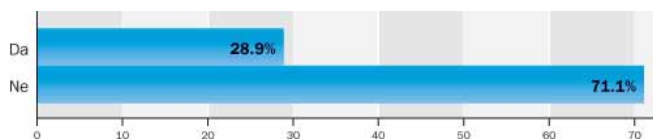
Grafikon 31.

U predmetima pred opštinskim sudovima u Beogradu procenat tužilja/tužioca koji su imali punomoćnika advokata nešto je veći (59,6%). Srazmerno najviše tužilja/tužioca imalo je punomoćnika advokata u predmetima pred Opštinskim sudom u Jagodini (8:3).

Mnogo je, međutim, manji broj tuženih koji su imali punomoćnika advokata (28,9%); čak 71,1% njih nije imalo punomoćnika advokata – Grafikon 32.

Grafikon 32.

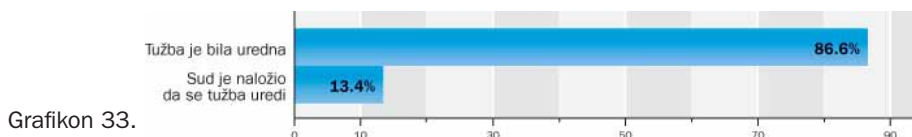
Potpuno je obrnuta situacija u predmetima opštinskih sudova u Beogradu, u kojima je punomoćnika advokata imalo 69,1% tuženih, i njihov broj je za 10,0% veći od broja tužilja/tužilaca koje su imale punomoćnika advokata. Ovaj podatak upućuje na zaključak da su stranke sa područja Beograda u boljoj materijalnoj situaciji i da su u mogućnosti da plate advokata, što je i razumljivo s obzirom da je platežna moć stanovništva sa područja Beograda veća u odnosu na ostala područja Srbije.

Srazmerno najviše tuženih koji su angažovali advokata bilo je u predmetima Opštinskog suda u Aranđelovcu (2:19), Opštinskog suda u Loznici (4:11) i Opštinskog suda u Topoli (1:5).

3. Prethodno ispitivanje tužbe

U fazi prethodnog ispitivanja tužbe sud je, saglasno opštim parničnim procesnim pravilima, proveravao da li su ispunjene procesne pretpostavke čije se postojanje može utvrditi iz samog tužbenog podneska i preduzimao je mere da se procesne smetnje otklone. Među procesnim smetnjama najbrojnije su bile one koje se tiču formalne

urednosti tužbenog podneska. Ipak, u ukupnom uzorku bio je relativno mali broj formalno neurednih tužbi, tj. tužbi koje nisu sadržale sve elemente obavezne sadržine (čl. 187. i čl. 100. ZPP) (13,4%) i/ili nisu bile razumljive – Grafikon 33.

Procentualno najveći broj neurednih tužbi pojavljuje se u predmetima opštinskih sudova u Beogradu, u kojima je skoro svaka treća tužba bila neuredna (25 neurednih prema 95 urednih). Nešto veći broj neurednih tužbi evidentiran je u predmetima Opštinskog suda u Smederevu (tri od ukupno 32). Pred Opštinskim sudom u Jagodini su tužbe u svim predmetima bile neuredne. Ipak, u ukupnom uzorku relativno je mali broj neurednih tužbi, što je posledica okolnosti da je veliki broj tužilja/tužilaca angažovao punomoćnika advokata, kao i činjenica da su mnogim tužiljama/tužiocima tužbu sastavljale opštinske službe pravne pomoći ili pravna savetovaništa NVO u kojima uglavnom rade advokatkinje, odnosno pravnice sa položenim pravosudnim ispitom.

Budući da svaka neuredna tužba utiče na dužinu postupka jer je razlog za preduzimanje niza zakonom propisanih radnji u cilju otklanjanja formalnih nedostataka (čl. 103. i čl. 281. ZPP), neophodno je preduzimati mere kako bi se broj formalno neurednih tužbi smanjio na najmanju moguću meru.

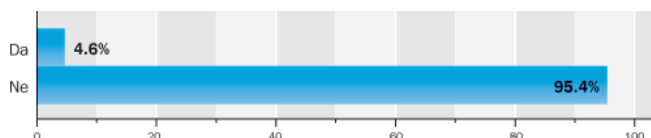
Prikupljeni podaci pokazuju da je u istraživanim predmetima izuzetno retko postojala potreba da u fazi prethodnog ispitivanja tužbe sud preduzima radnje radi otklanjanja drugih procesnih nedostataka (čl. 281. i čl. 83-109. ZPP). U ukupnom uzorku takvih predmeta je bilo samo 0,7%.

4. Oslobođenje od prethodnog plaćanja troškova postupka

Oslobođenje od prethodnog plaćanja troškova postupka je važna procesna ustanova kojom se obezbeđuje ostvarivanje prava na pristup sudu i konkretizuje načelo jednakosti stranaka u ostvarivanju prava na pravnu zaštitu. U parnicama za zaštitu od nasilja u porodici ova ustanova ima poseban značaj jer treba da predupredi odustajanje od sudske zaštite žrtava nasilja u porodici koje nisu u mogućnosti da snose izdatke vođenja postupka, s obzirom da su, prema opštim pravilima ZPP, stranke i u ovim parnicama dužne da predjume sredstva za vođenje postupka (čl. 147. ZPP). S druge strane, oslobođenje od plaćanja troškova postupka treba da spreči da parnicu izgubi stranka

na čijoj strani leži pravo, samo zato što nije u mogućnosti da predupredi troškove izvođenja dokaza.¹³¹

Ustanova oslobođenja od prethodnog plaćanja troškova postupka, koja je u funkciji ostvarivanja prava na pristup pravosuđu, našla je malu primenu u istraživanim predmetima. Samo u 4,6% predmeta sud je tužilje/tužioce oslobodio prethodnog plaćanja troškova postupka – Grafikon 34.

Grafikon 34.

U predmetima opštinskih sudova u Beogradu broj tužilja/tužilaca koji su oslobođeni prethodnog plaćanja troškova postupka još je manji – samo 2,7%. Najširu primenu ustanova oslobođenja od prethodnog plaćanja troškova postupka imala je u predmetima Opštinskog suda u Šapcu. Ovaj sud je u 3 slučaja, od ukupno 11, tužilje oslobodio prethodnog plaćanja troškova postupka. Isti broj oslobođenja od prethodnog plaćanja troškova postupka evidentiran je i u predmetima opštinskih sudova u Beogradu, iako je pred ovim sudovima vođen daleko veći broj parnica (120).

Ključni razlog slabe primene ustanove oslobođenja od prethodnog plaćanja troškova postupka prevashodno leži u tome što tužilje/tužioc i retko ističu zahtev za oslobođenje od prethodnog plaćanja troškova postupka. S druge strane, i sudovi su očigledno restriktivni prilikom odlučivanja o zahtevu za oslobođenje od prethodnog plaćanja troškova postupka. U nekoliko predmeta sud je potpuno ignorisao zahtev stranke za oslobođenje od prethodnog plaćanja troškova postupka. Umesto da meritorno odluče o zahtevu za oslobođenje od plaćanja troškova postupka, sudovi se o zahtevu uopšte nisu izjasnili. Takvo postupanje, koje je bez uporišta u zakonu, višestruko je štetno jer stranka nije u mogućnosti da korišćenjem prava na žalbu u toku trajanja prvostepenog postupka ostvari svoje pravo na oslobođenje od plaćanja troškova postupka, s obzirom da nedostaje odluka suda kao objekat pobijanja.

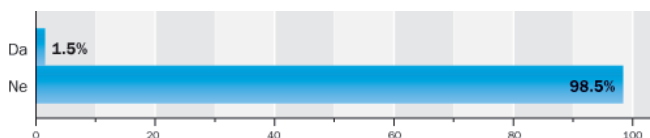
¹³¹ Pravila o oslobođenju od prethodnog plaćanja troškova postupka sadržana su u XII glavi ZPP, koja nosi naziv "Troškovi postupka", u čl. 164-169, pod marginalnim naslovom "Oslobođenje od plaćanja troškova postupka", a primenjuju se i u vanparničnom i izvršnom sudskom postupku, na osnovu pravila o shodnoj primeni ZPP - čl. 30. st. 2. Zakona o vanparničnom postupku (Sl. glasnik SRB, 25/82 i 48/88 i "Sl. glasnik RS", 46/95 - dr. zakon i 18/2005 - dr. zakon); čl. 27. Zakona o izvršnom postupku ("Sl. glasnik RS", br. 125/2004). Oslobođenje od prethodnog plaćanja troškova postupka može da bude potpuno ili delimično. Potpuno oslobođenje obuhvata oslobođenje od plaćanja taksi i polaganja predujma za troškove svedoka, veštaka, uviđaja i sudskih oglasa, kao i pravo na besplatnog zastupnika. Delimično oslobođenje, pak, oslobađa stranku samo od plaćanja taksi. O ustanovi oslobođenja od prethodnog plaćanja troškova postupka, detaljno: Petrušić, N., *Pravo na pristup sudu u svetlu novog ZPP*, u: *Pristup pravosuđu – instrumenti za implementaciju evropskih standarda u pravni sistem Republike Srbije II*, Tematski zbornik radova, N. Petrušić (ur.) Niš, 2007.

5. Postavljanje besplatnog zakonskog zastupnika tužilji/tužiocu

U parnicama za zaštitu od nasilja u porodici stranci koja je potpuno oslobođena od plaćanja troškova postupka sud može priznati pravo na besplatno zastupanje, ako je to nužno radi zaštite njenog prava, saglasno čl. 166. ZPP, koji se u ovim parnicama supsidijarno primenjuje. Time se obezbeđuje ostvarivanje načela jednakosti stranaka, u situaciji kada je neophodno da stranka u postupku sudeluje uz pomoć stručnog zastupnika, a nema mogućnosti da plaća troškove zastupanja.¹³² Za zastupnika se postavlja advokat, sa spiska advokata koji sudu dostavlja advokatska komora.

Postavljanje besplatnog zakonskog zastupnika bilo je izuzetno retko u analiziranim predmetima: besplatni zakonski zastupnik postavljen je samo u četiri predmeta (jedan u predmetu Opštinskog suda u Kragujevcu, jedan u predmetu Opštinskog suda u Topoli i dva u predmetima opštinskih sudova u Beogradu), što čini zanemarljivih 1,5% slučajeva – Grafikon 35.

Grafikon 35.

Deo razloga zbog kojih je tako mali broj predmeta u kojima je sud postavio besplatnog zakonskog zastupnika leži u činjenici da je najveći broj tužilja/tužilaca u parnici imao punomoćnika advokata, što isključuje potrebu za postavljanjem besplatnog zakonskog zastupnika. S druge strane, relativno mali broj tužilja/tužilaca oslobođen je prethodnog plaćanja troškova postupka, a prema ZPP, besplatni zakonski zastupnik može biti postavljen samo stranci koja je potpuno oslobođena prethodnog plaćanja troškova postupka (čl. 166. ZPP). Činjenica je, međutim, da jedan broj tužilja/tužilaca nije imao stručnog zastupnika iako se radilo o neukim strankama kojima je bio potreban besplatni kvalifikovani zastupnik - advokat.

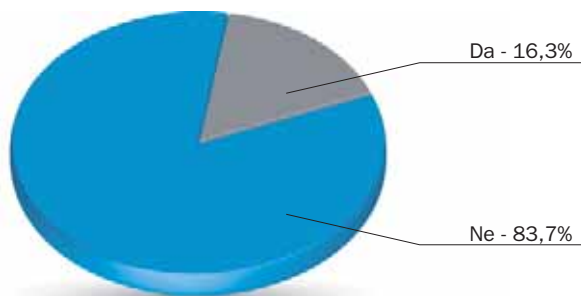
6. Zahtev za određivanje privremenih mera

Prema podacima iz analiziranih predmeta, tužilje/tužioci veoma retko koriste zakonsku mogućnost da traže određivanje privremenih mera u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici. U više od 80% predmeta tužilje/tužioci nisu tražile određivanje privremenih mera, mada je u

¹³² U literaturi se kao razlozi za postavljanje besplatnog zastupnika obično navode neukost stranke, mesto prebivališta udaljeno od sedišta suda, nemogućnost stranke da se određeno izjašnjava, složenost spora i dr. Detaljno: : Petrušić, N., *Pravo na pristup sudu u svetlu novog ZPP*, u: *Pristup pravosuđu – instrumenti za implementaciju evropskih standarda u pravni sistem Republike Srbije II*, Tematski zbornik radova, N. Petrušić (ur.) Niš, 2007.

mnogim predmetima, imajući u vidu činjenično stanje, postojala potreba za ovim vidom provizorne zaštite. Privremene mere tražene su samo u 16,3% predmeta – Grafikon 36.

Grafikon 36.

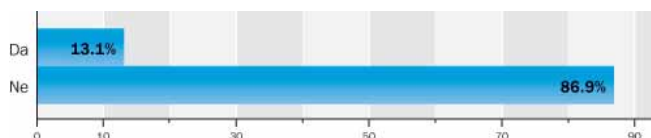

Procenat predmeta u kojima su ove mere tražene bio je još manji u predmetima opštinskih sudova u Beogradu (10,1%). Srazmerno najviše privremenih mera traženo je u predmetima opštinskih sudova u Smederevu, Kragujevcu, Paraćinu, Loznici i Arandelovcu.

Iako se ne može sa sigurnošću znati zašto tužilje/tužioci propuštaju mogućnost isticanja zahteva za određivanje privremenih mera, razlozi su, verovatno, pogrešno verovanje tuženih da će postupak u parnici za zaštitu od nasilja u porodici, koji je zasnovan na načelu naročite hitnosti, relativno kratko trajati. S druge strane, može se pretpostaviti da tuženi/tužene nisu informisani o mogućnostima i uslovima pod kojima sud može odrediti privremene mere.

Ohrabruje činjenica da je u najvećem broju predmeta u kojima je istaknut zahtev za izdavanje privremenih mera (u 44 predmeta) sud ovaj zahtev i usvojio (u 31 predmetu) – Grafikon 37.

Grafikon 37.

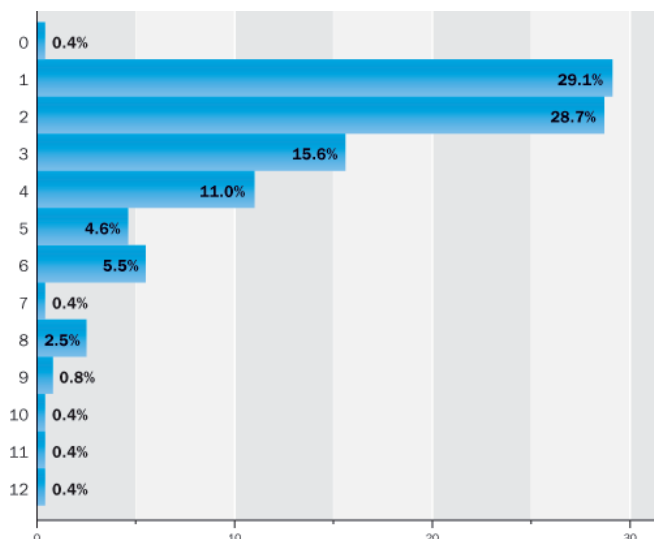
Procentualno najveći broj privremenih mera odredio je Opštinski sud u Smederevu (13,3%).

Treba, međutim, imati u vidu da se privremene mere, po pravilu, odnose na način vršenja roditeljskog prava (poveravanje dece na čuvanje i vaspitavanje i izdržavanje dece) i da je mali broj predmeta u kojima je sud odredio privremenu meru koja članu porodice obezbeđuje zaštitu od samog nasilja.

7. Ročišta

U analiziranom uzorku najviše je predmeta u kojima je održano jedno ročište (29,1%), nešto manji je broj predmeta u kojima su održana dva ročišta (28,7%), u 15,6% predmeta održana su tri ročišta, u 11% predmeta, četiri ročišta, dok je u ostalim predmetima održano pet i više ročišta – Grafikon 38.

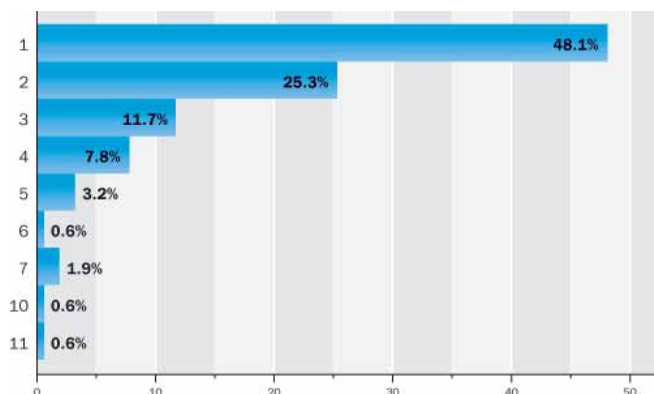
Grafikon 38.

Slična je situacija i kad su u pitanju predmeti opštinskih sudova u Beogradu. U ovim predmetima, u najvećem broju postupaka održano je jedno ročište, što čini 36, 5% predmeta, dva ročišta su održana u 28,1% predmeta, a četiri u 13,5% predmeta.

U analiziranim predmetima odlaganje ročišta je relativno česta pojava. U 48,1% predmeta došlo je do odlaganja jednog ročišta, u 25,3% odložena su dva ročišta, u 11,7% predmeta odložena su tri ročišta, u 7,8% predmeta četiri ročišta, a u ostalim predmetima odloženo je pet i više ročišta – Grafikon 39.

Grafikon 39.

Sudeći po broju odloženih ročišta, izgleda da su opštinski sudovi u Beogradu nešto efikasniji. U postupcima pred ovim sudovima jedno ročište je odloženo u 30,8% predmeta, dva ročišta u 16,7% predmeta, a tri ročišta u 10% predmeta – tabela 1.

Broj odloženih ročišta

	Broj	Procenat (%)
1	37	30.8
2	20	16.7
3	12	10.0
4	4	3.3
5	1	0.8
6	1	0.8
7	2	1.7
10	1	0.8
Bez podataka	42	35.0
Ukupno	120	100.0

Tabela 1.

Odlaganje ročišta uzrokovano je raznovrsnim razlozima. Najčešći razlog za odlaganje ročišta bio je izostanak tuženog/tužene; njih 33 je izostalo sa ročišta, ne opravdavši svoj izostanak, dok je 11 tuženih izostalo sa ročišta zbog navodne bolesti. Znatno manji je broj tužilja/tužioca koji su neopravdano izostale/li sa ročišta (17), što je i razumljivo, imajući u vidu njihovu pravozaštitnu potrebu i procesnu poziciju. Međutim, u šest predmeta tužilje su izostale sa ročišta zbog bolesti. Takođe, odlaganje ročišta je često uzrokovano potrebom da se otklone procesni nedostaci (13,8%) među kojima se u sedam slučajeva nedostatak ogledao u tome što tužilja/tužilac nije označila adresu tuženog/tužene, navodeći da je adresa nepoznata. I nemogućnost da se na ročištu izvede planirana delatnost takođe je relativno čest razlog za odlaganje ročišta. Najčešći razlozi su nedolazak svedoka, nedolazak socijalnog radnika, lekara veštaka, kašnjenje centra za socijalni rad sa slanjem mišljenja i dr. Nedolazak svedoka, čini se, ipak nije česta pojava. U ukupnom uzorku samo šest svedoka nije se odazvalo pozivu za saslušanje. Među razlozima za odlaganje ročišta u 11 predmeta (5,8%) pojavljuje se sprečenost sudije; u jednom predmetu, kao razlog za odlaganje ročišta, javlja se nestanak struje, a u jednom dojava da se u sudu nalazi bomba, što je dovelo do privremenog obustavljanja rada u sudu.

U pojedinim slučajevima odlaganje ročišta posledica je nedovoljno brižljivog pripremanja glavne rasprave. Iako bi glavna rasprava trebalo, po pravilu, da se završi na jednom ročištu, u analiziranim predmetima

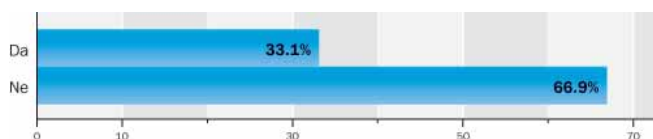
to se skoro nikada nije dogodilo. Treba pri tome imati u vidu da je u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici valjano sproveden pripremni postupak od izuzetnog značaja jer doprinosi ostvarivanju načela naročite hitnosti u postupanju, kao jednog od dominantnih procesnih načela u ovim parnicama.

8. Preinačenje tužbe

U ispitivanom uzorku tužbe su retko preinačavane – samo u 6,8% predmeta. U svim slučajevima radi se o preinačenju u objektivnom smislu, isticanjem zahteva za određivanje još jedne mere zaštite ili druge mere zaštite, umesto one koja je tužbom tražena. Srazmerno najviše preinačenja tužbe bilo je u predmetima Opštinskog suda u Kragujevcu (3) i Opštinskog suda u Aranđelovcu (3).

9. Povlačenje tužbe

Izuzetno je visok procenat predmeta u kojima je došlo do povlačenja tužbe (33,1%) – Grafikon 40.

Grafikon 40.

U istraživanom uzorku procentualno je najviše predmeta Opštinskog suda u Smederevu u kojima je tužba povučena (13, od ukupno 32). Veliki broj povučenih tužbi pojavljuje se i u predmetima Opštinskog suda u Nišu (7, od ukupno 22), Opštinskog suda u Aranđelovcu (6, od ukupno 21). Povlačenje tužbe je česta pojava i u predmetima opštinskih sudova u Beogradu, u kojima je tužba povučena u 46 parnica od ukupno 120.

Koji su razlozi motivisali tužilje/tužioce da povuku tužbu, nije moguće sa sigurnošću utvrditi iz spisa predmeta. Samo iz nekoliko predmeta vidljiv je motiv povlačenja tužbe: obećanje tuženog da više neće vršiti nasilje, izjava tužilje da su među strankama uspostavljeni skladni odnosi; smeštaj tužilje u Dom za stare; tuženi se nalazio na izdržavanju kazne zatvora; tuženi je smešten na psihijatrijsko lečenje. U nekim slučajevima tužilje povlače tužbu iako nasilje nije prestalo. U jednom predmetu je konstatovano da tuženi zlostavlja tužilju najčešće psihički, a fizički svaka tri do četiri meseca i da povrede nisu vidljive jer vodi računa „kako će i gde udariti“. Povlačenje tužbe je, međutim, indikator da žrtve nasilja ne uživaju adekvatnu psiho-socijalnu podršku tokom trajanja sudskog postupka i da odustaju od traženja pravne zaštite i kada su u kontinuitetu bile izložene nasilju dugi niz godina. Zanimljivo je da je u jednom predmetu tužilja posle sedam održanih i jednog odloženog ročišta, odlučila da povuče tužbu.

Obavezana je da plati troškove parničnog postupka. U žalbi na rešenje o troškovima navela je da je tužbu povukla zbog pritiska porodice i samog tuženog, koji je obećao da je neće zlostavljati ako povuče tužbu. U ovom predmetu saslušan je maloletni sin tužilje kao svedok. On je izjavio da tuženi maltretira tužilju fizički i psihički; njega je jednom prilikom kad nije otišao u školu i napisao domaći zadatak, tukao sa dva opasača, jedan tanji, drugi deblji. Na isti način kažnjava i njegovu sestru, koja je mršava pa joj ostanu otisci prstiju po licu. Tuženi je zbog krivičnog dela nasilja u porodici (čl. 194 KZ RS) osuđen na uslovnu osudu. Tužba je povučena i u slučaju kada je krivični sud utvrdio postojanje krivičnog dela nasilje u porodici i osudio tuženog na novčanu kaznu, kao i u slučaju kada je tužilja imala povrede nanete drvenom palicom, sredstvom podobnim da se telo teško povredi ili zdravlje teško naruši. Prilikom prikupljanja podataka iz predmeta Opštinskog suda u Velikom Gradištu, istraživačica je zapazila da je do povlačenja tužbi dolazilo kada su tužilje saznale da tuženi izvršilac nasilja, najčešće suprug, može da bude kažnjen u krivičnom postupku kaznom zatvora. Tužilje, uglavnom nezaposlene, sa niskim stepenom obrazovanja i sa više od dvoje dece, procenjuju da će podnošenjem tužbe ugroziti svoju egzistenciju i egzistenciju dece.

Valja napomenuti da je u pojedinim od analiziranih predmeta do povlačenja tužbe došlo posle razgovora koji je sa strankama vođen u centru za socijalni rad. Sreću se i predmeti u kojima je sadržano obaveštenje centra za socijalni rad da **„tužilja odustaje od tužbenog zahteva, jer se sa suprugom dogovorila oko svih bitnih pitanja i u tom periodu se ne oseća ugroženom“** ili obaveštenje, bez ikakvog obrazloženja, u kome se samo navodi da je **„tužilja povukla tužbu“**. Simptomatično je da je u ovim parnicama sud doneo rešenje o obustavljanju postupka, iako je izjavu o povlačenju tužbe, kao dispozitivnu parničnu radnju, dao centar za socijalni rad, koji nije imao položaj tužioca. Takvo postupanje suda nema podlogu u zakonskim propisima, budući da tužbu može da povuče samo tužilac/tužilja u parnici, lično ili preko svog zastupnika.

10. Izviđanje i dokazivanje

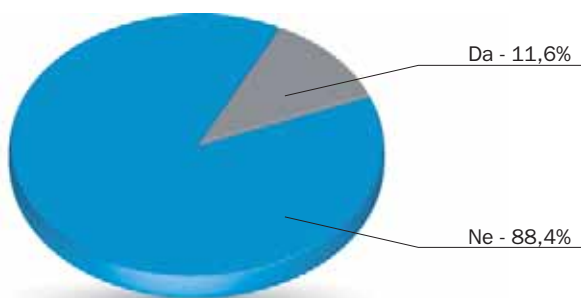
U analiziranim predmetima, najčešći dokazi u toku postupka bili su: saslušanje stranaka, saslušanje svedoka, izveštaj centra za socijalni rad, medicinska dokumentacija, lekarska uverenja i izveštaji, otpusne liste iz bolnica, isprave, kao što su izvodi iz matične knjige rođenih i venčanih, presude o razvodu braka, potvrde iz sigurnih kuća, potvrde škola, potvrde nastavnika, izveštaji policije, obaveštenja javnog tužilaštva, izvodi iz kaznene evidencije, rešenja o prekršajnom kažnjavanju, sudsko-medicinsko veštačenje i dr. U svojstvu svedoka saslušavani su uglavnom članovi porodice stranaka, roditelji i punoletna deca. Sudovi su veoma retko salušavali maloletnu decu kao svedoke.

U proseku, izvođena su po tri dokaza, a sreću se predmeti u kojima je izvođeno po šest i više dokaza.

Na osnovu podataka prikupljenih iz spisa predmeta, vidi se da je odnos tuženih prema pravozaštitnom zahtevu i činjeničnim navodima iznetim u tužbi i tokom rasprave bio je veoma različit.

Samo mali broj tuženih priznao je tužbeni zahtev (11,6%), dok su ostali tuženi u celosti osporili tužbeni zahtev, osporavajući njegovu činjeničnu i pravnu osnovanost – Grafikon 41.

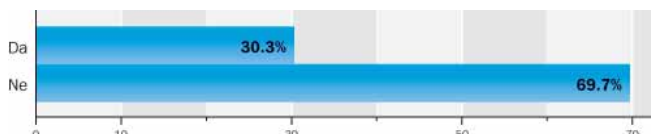
Grafikon 41.

U predmetima opštinskih sudova u Beogradu broj tuženih koji su priznali tužbeni zahtev još je manji (9,8%). Nešto je veći broj tuženih koji su priznali tužbeni zahtev u predmetima Opštinskog suda u Arandjelovcu (7, od ukupno 21 tuženih), Opštinskog suda u Topoli (2 od ukupno 6) i Opštinskog suda u Kragujevcu (4, od ukupno 21 tuženih).

Znatno je veći broj tuženih koji su u toku postupka priznali pojedine činjenice na kojima su tužilje/tužioci zanovali/zasnovali svoj zahtev (30,3%) - Grafikon 42.

Grafikon 42.

U predmetima opštinskih sudova u Beogradu broj tuženih koji su priznali pojedine činjenice je nešto manji (28,3%) u odnosu na ukupan broj tuženih koji su preduzeli ovu procesnu radnju. Srazmerno najviše tuženih priznalo je pojedine činjenice u predmetima Opštinskog suda u Jagodini (4, od ukupno 17 tuženih), Opštinskog suda u Smederevu (7, od ukupno 32 tuženih) i Opštinskog suda u Šapcu (3 od ukupno 15 tuženih). Ovaj nalaz se uklapa u rezultate istraživanja koji se odnose na odnos tuženog prema odgovornosti za događaj. Najviše tuženih (121 ili 44,6%) osporava izvršenje nasilja; uglavnom prebacuje odgovornost na žrtvu (33 ili 12,2%); ne daje objašnjenje ili ga nema (12 ili 4,4%); krivi sebe i žrtvu (6 ili 2,2%); ne krivi ni sebe ni žrtvu, događaj smatra nesrećnim sticajem okolnosti (2 ili 0,7%). Veoma mali broj tuženih uglavnom prihvata sopstvenu odgovornost (10 ili 3,7%).

Tuženi su najčešće priznavali činjenice koje se tiču njihovog ranijeg ponašanja u porodici, ali i pojedine činjenice koje se tiču nasilja koje je bilo neposredni povod za pokretanje postupka. Međutim, uprkos tome što priznaju pojedine činjenice, tuženi za njih daju drugačiju interpretaciju, umanjujući svoju odgovornost i navodeći da je nasilje bilo obostrano ili je bilo slabijeg intenziteta.

Tako su npr. u svojim izjavama tuženi naveli:

„... vikao sam, psovao i vređao suprugu, ali samo kada ona prva započne”,

„... često sam pod uticajem alkohola, pa se često svađamo“,

„... dolazilo je do svađa, ali je tužilja davala povoda“,

„... istukao sam sina, ali to je bila vaspitna mera“,

„... tukao sam decu, ali samo šamaranjem“,

„... tukao sam je, ali nikada pesnicama“,

„... udario sam je, više iz šale, uhvatio sam je za kosu, ali ne sa namerom da je počupam, ona se istr gla“,

„... tačno je da smo se za vreme zajednice fizički obračunavali“,

„... priznajem da sam je vređao, ali nisam vršio fizičko nasilje“,

„... udario sam je, ali je nisam šutirao“,

„... nisam tukao tužilju, već sam je čupao za kosu...“

„... udarci su bili obostrani“,

„... gurnuo sam je, nisam je udario...“

„... samo sam joj bacio stvari...“ i sl.

Pojedini tuženi su priznavali činjenice u pogledu izvršenog nasilja, ukazujući na razloge zbog koji su to činili, u želji da opravdaju svoje ponašanje uvereni da će kod sudije naići na „razumevanje“.

Tako je nekolicina tuženih izjavila:

„... tukao sam je nekoliko puta zato što me vara...“

„... vikao sam na pastorka zašto što sam želeo da se iseli od nas...“

„... ponekad sam je udario rukom, gađao sam je cevkom kada je htela da ode iz vanbračne zajednice, a ja nisam hteo da zajednica prestane...“

„... desio se incident, zamenio sam bravu jer sam bio onemogućen da uđem u kuću...“

„... dolazilo je do nesporazuma jer deca ne idu u školu, za vreme 17 godina braka udario sam je dvadesetak puta“.

Samo mali broj tuženih u ispitivanom uzorku bio je spreman da prizna sve činjenice, pri tom, obično, izjavljujući, da će korigovati svoje ponašanje.

„... priznajem da sam tukao i oteo dete...“

„... priznajem da sam je tukao, pogrešio sam...“

„... tačno je, pretio sam joj ubistvom...“

„... tačno je da sam tužilju vređao i omalovažavao je pred tećim licima..“

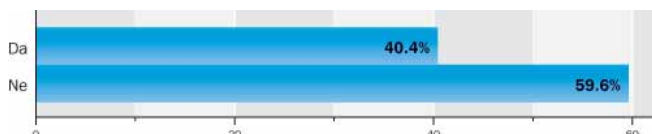
„... tokom 2008. godine jednom sam je istukao pesnicama i jednom udario šamar...“

Mnogi tuženi opravdavaju izvršeno nasilje prekomernom alkoholisanošću ili činjenicom da su bili pod uticajem droge, pri čemu manji broj navodi da boluje od alkoholizma, odnosno da je zavisnik od droge.

Među tuženima u ispitivanom uzorku koji nisu negirali samo izvršenje nasilja (55,4%), njih 12, 2% prebacilo je odgovornost na tužilju/žrtvu, 2,2% krivilo je i sebe i žrtvu, dok je samo 3,7% prihvatilo sopstvenu odgovornost. Manji broj tuženih (1,5%) nije krivio ni sebe ni žrtvu, već je izvršeno nasilje smatrao nesrećnim sticajem okolnosti, dok je najmanji broj (0,7%) onih tuženih koji su racionalizovali svoju odgovornost “bezizlaznošću situacije”.

Sud u velikom broju predmeta nije tražio mišljenje organa starateljstva o svrsishodnosti mere zaštite od nasilja u porodici (40,4%) – Grafikon 43.

Grafikon 43.

Srazmerno najveći broj predmeta u kojima sud nije tražio mišljenje organa starateljstva o svrsishodnosti mere bilo je pred Opštinskim sudom u Kragujevcu (u 12, od ukupno 21), Opštinskim sudom u Nišu (12, od ukupno 22), Opštinskim sudom u Smederevu (u 20 od ukupno 32).

U ispitivanom uzorku centar za socijalni rad uputuo je sudu ukupno 105 mišljenja u pogledu svrsishodnosti mera. U najvećem broju slučajeva centar za socijalni rad izjasnio se u prilog određivanju traženih mera zaštite, smatrajući ih celishodnim ili čak neophodnim.

U jednom predmetu, međutim, centar za socijalni rad je u svom mišljenju naveo da je potrebno odrediti mere zaštite, ali ne radi zaštite tužilje/tužioca, već tuženog, nalazeći da je tužena stranka žrtva nasilja.

Analiza dopisa koje su centri za socijalni rad uputili sudu dajući, po nalogu suda, svoje stručno mišljenje o svrsishodnosti mera zaštite, pokazuje da je njihova sadržina veoma različita. U nekima od njih centar za socijalni rad izjasnio se samo o celishodnosti određivanja mera, koristeći, pritom, različite formulacije, poput: **„određivanje mera potrebno“** ili **„neophodno“**, **„centar za socijalni rad saglasan je sa određivanjem mera“** ili **„preporučuje određivanje mera“** i sl.

Relativno su retki dopisi centra za socijalni rad u kojima je stručno mišljenje o svrsishodnosti mere zaštite obrazloženo, uz navođenje stručnih procena, posebno stručne procene rizika od ponavljanja nasilja. Ima, ipak, i nekoliko predmeta u kojima se centar za socijalni rad izjasnio o merama zaštite koje treba odrediti, procenjujući istovremeno i stepen rizika od ponavljanja nasilja.

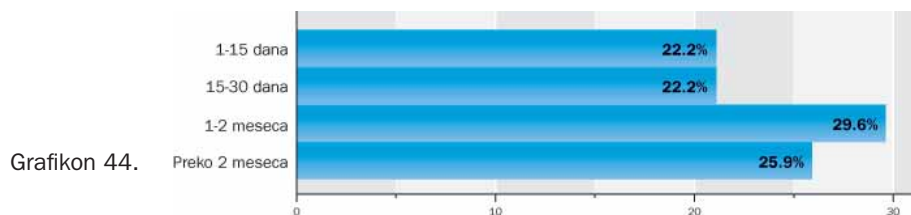
S druge strane, u pojedinim dopisima centra za socijalni rad decidirano je preporučeno određivanje konkretnih mera. Tako je u nekoliko predmeta centar za socijalni rad precizirao sve elemente u pogledu mera zaštite: vrstu mera, kao i zaštićeni prostor u koji tuženi ne sme stupati. Ipak u većini dopisa centra za socijalni rad navedeno je da je potrebno odrediti mere zaštite, bez navođenja samih mera.

Primećuje se, takođe, da je u nekim dopisima navedeno ne samo mišljenje o svrsishodnosti mere, već se centar za socijalni rad eksplicitno izjasnio i o postojanju nasilja (npr. „**postoje elementi nasilja**”), ili je kvalifikovao ponašanje tuženog i izvršene akte, izjašnjavajući se da „ne postoji nasilje već roditeljski konflikt“. U čak sedam predmeta obuhvaćenih uzorkom centar za socijalni rad izrazio je mišljenje da ne postoji nasilje, već da među strankama postoji „**roditeljski konflikt**“, te da ne treba određivati mere zaštite od nasilja u porodici, već urediti način održavanja ličnih kontakata roditelja sa detetom, odnosno način vršenja roditeljskog prava.

U pojedinim predmetima centar za socijalni rad je izneo stav da ne postoji nasilje u porodici već da su bračni odnosi poremećeni: „**utisak je da su optužbe obostrane i sukobi-pretnje obostrane**”, „**prisutna je ugroženost niskog intenziteta**”, „**ne postoji nasilje već incidentna situacija**”, „**nema potrebe za izdavanjem mera jer nije bilo nasilja već samo konflikti**”, „**predložena mera zabrane prilaska nije izvodljiva jer se tužilja vratila tuženom, pa je treba preinačiti u zabranu daljeg uznemiravanja**”, „**za sada nije nužno odrediti mere zaštite jer se on sada korektno ponaša, iznajmio je stan, nastoji da problem prevaziđu preko nadležnih institucija**“. U jednom predmetu mišljenje centra za socijalni rad bilo je „**da treba doneti predložene mere zaštite, ali u odnosu na tuženog**“.

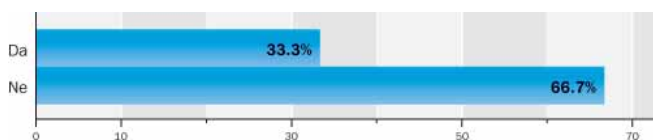
Veliki je broj predmeta u analiziranom uzorku u kojima je centar za socijalni rad obavestio sud da nije u mogućnosti da se izjasni o svrsishodnosti mera zaštite, pri čemu su navođeni različiti razlozi: nije obavljen razgovor sa tuženim, prikupljeno je malo podataka, stranke se nisu odazvale pozivu, iskaz dala samo tužilja i sl.

O stepenu efikasnosti centara za socijalni rad u davanju mišljenja ne mogu se izvesti pouzdani zaključci: u pojedinim predmetima centar je u roku do 15 dana (22,2%), odn. mesec dana (22,2%) od dana dostavljanja zahteva suda dostavio sudu svoje mišljenje o svrsishodnosti mere. Međutim, u većini predmeta na mišljenje centra sud je čekao jedan do dva meseca (29,6%), a u nešto manjem broju predmeta preko dva meseca (25,9%). U jednom predmetu mišljenje centra za socijalni rad stiglo je tek godinu dana nakon što je upućen zahtev za davanje mišljenja – Grafikon 44.

U čak 33,3% predmeta sud je bio primoran da kod centra za socijalni rad urgira za davanje mišljenja – Grafikon 45.

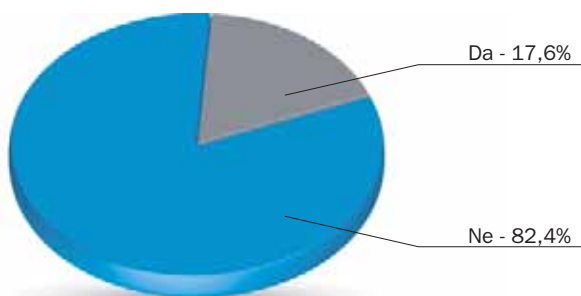
Grafikon 45.

Relativno su česti predmeti u kojima je sud doneo presudu, ne čekajući da dobije mišljenje centra za socijalni rad, kada je ovaj kasnio sa dostavljanjem mišljenja.

Sud se nije previše oslanjao na pomoć centara za socijalni rad u pribavljanju dokaza: samo u 33 predmeta (17,6%) od centra je traženo da pribavi određene dokaze – Grafikon 46.

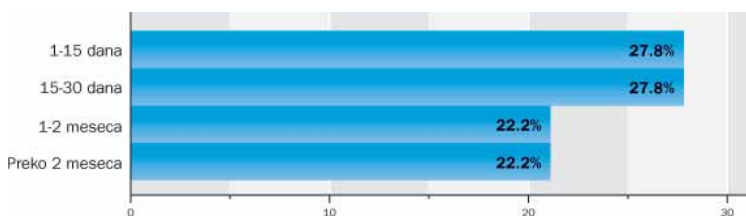
Grafikon 46.

Među izvorima informacija i dokazima koji su centri za socijalni rad sudu dostavili na korišćenje, najčešći su bili: službene beleške stručnog tima, izjave koje su svi članovi porodice dali pred centrom za socijalni rad, izveštaji koji sadrže slobodno izraženo mišljenje deteta, izveštaji koji sadrže nalaze stručnog tima centra za socijalni rad o odnosima u porodici i izvršenom nasilju, izveštaj o terenskoj poseti porodici, odluka o nadzoru nad vršenjem roditeljskog prava, podaci o ranije vođenim krivičnim postupcima i dr.

Kad je u pitanju pružanje pomoći u pribavljanju dokaza, centri za socijalni rad daleko su efikasniji u odnosu na efikasnost koji pokazuju prilikom izjašnjavanja o svrsishodnosti mera zaštite. U 27,8% slučajeva centrima je bilo potrebno od 1 do 15 dana da pribave i sudu dostave tražene dokaze. U 27,8% slučajeva, bilo im je potrebno od 15 do 30 dana, dok je u 22,2% slučajeva to vreme iznosilo 1-2 meseca, a u isto toliko slučajeva preko dva meseca. U jednom predmetu centar je sudu dostavio dopis u roku od 3 dana, dok je u drugom predmetu to bilo učinjeno tek po proteku 83 dana – Grafikon 47.

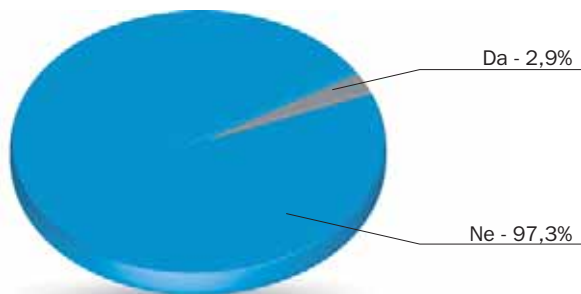
Grafikon 47.

11. Privremeni zastupnik

U ispitivanom uzorku retko je korišćena zakonska mogućnost postavljanja privremenog zastupnika detetu: samo u dva predmeta sud je detetu postavio privremenog zastupnika, što pokazuje da se ustanova privremenog zastupnika, kao kolizionog zastupnika, u praksi još uvek retko primenjuje – Grafikon 48.

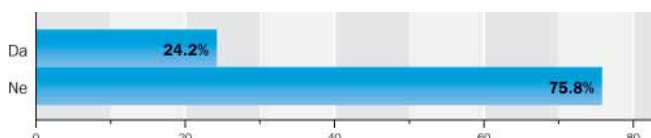
Grafikon 48.

12. Ostvarivanje prava deteta na slobodno izražavanje mišljenja

Kad je u pitanju ostvarivanje prava deteta na slobodno izražavanje mišljenja,¹³³ samo 22 dece je ostvarilo ovo pravo, što je izuzetno mali procenat u odnosu na ukupan broj predmeta u kojima stranke imaju zajedničku maloletnu decu – Grafikon 49.

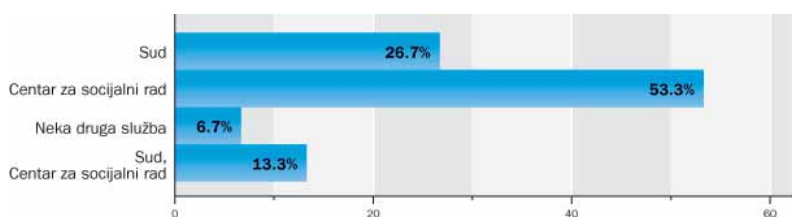
Grafikon 49.

Mišljenje deteta utvrđivali su samo sud, samo centar za socijalni rad, neke druge službe, ili sud u saradnji i uz pomoć centra za socijalni rad¹³⁴ – Grafikon 50.

¹³³ Iako se, prema čl. 65. PZ, „mišljenju deteta mora (se) posvetiti dužna pažnja **u svim pitanjima koja ga se tiču i u svim postupcima u kojima se odlučuje o njegovim pravima**», sudovi preduzimaju mere da detetu omoguće slobodno izražavanje mišljenja samo kad dete formalno ima položaj strane u postupku. (Detaljno, videti: Petrušić, N., *Pravo deteta na slobodno izražavanje mišljenja u novom porodičnom pravu Republike Srbije*, Novine u porodičnom zakonodavstvu, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, Niš, 2006, str. 99-118. i tamo navedenu literaturu).

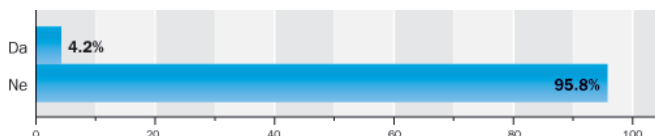
¹³⁴ Prema čl. 65. st. 6. PZ, „**sud i organ uprave utvrđuju mišljenje deteta u saradnji sa školskim psihologom odnosno organom starateljstva, porodičnim savetovalištem ili drugom ustanovom specijalizovanom za posredovanje u porodičnim odnosima, a u prisustvu lica koje dete samo izabere**“.

Grafikon 50.

13. Prekid postupka

Prema prikupljenim podacima, u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici relativno retko dolazi do prekida postupka. Do prekida postupka došlo je u 4,2% predmeta – Grafikon 51.

Grafikon 51.

14. Odluke

Analiza sadržine prvostepenih i drugostepenih odluka koje je sud doneo pokazuje da je u najvećem broju predmeta iz ispitivanog uzorka sud doneo meritornu odluku, dok je samo u 2,4% predmeta odbacio tužbu, odnosno konstatovao je da je tužba povučena ili se smatra povučenom (33,1%). U predmetima opštinskih sudova u Beogradu broj parnica u kojima je sud doneo odluku o odbacivanju tužbe nešto je veći (4,2%), dok je broj predmeta u kojima je tužba povučena ili se smatra povučenom nešto manji u odnosu na ukupan uzorak (32,2%).

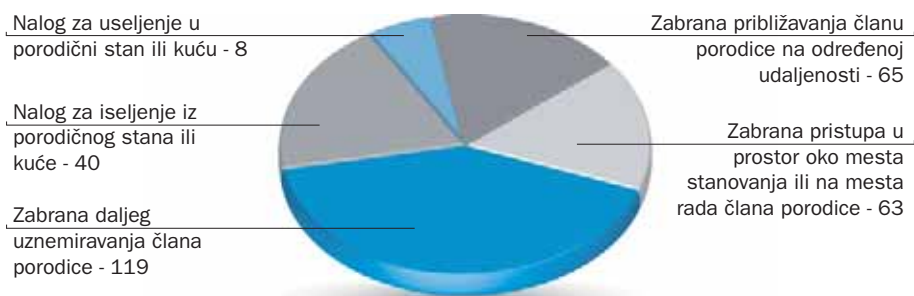
U 99 predmeta (47,6%) sud je u celosti usvojio zahtev za presudu, određivši sve one mere zaštite koje je tužilja/tužilac tražila, dok je u 34 predmeta (16,3%) delimično usvojio tužbeni zahtev i odredio samo neke od traženih mera (jednu ili više). U 12 predmeta (5,8%) sud je odbio tužbeni zahtev, a u isto toliko predmeta sud je, pored traženih mera, odredio i meru koju tužilja/tužilac nije tražila/tražio. U pet predmeta sud je odredio samo meru koju tužilja/tužilac nije tražila – Tabela 2.

	Broj	%	Važeći %
1 - Odbacio tužbu	5	1.6	2.4
2 - Utvrdio da se tužba smatra povučenom jer tužilac nije otklonio formalne nedostatke u tužbi	41	13.4	19.7
3 - U potpunosti usvojio tužbeni zahtev i odredio meru/mere koju/koje je tužilac tražio	99	32.5	47.6
4 - Delimično usvojio tužbeni zahtev i odredio neke od traženih mera (jednu ili više)	34	11.1	16.3
5 - U potpunosti odbio tužbeni zahtev	12	3.9	5.8
6 - Odredio traženu meru i meru koju tužilac nije tražio	12	3.9	5.8
7 - Odredio samo meru koju tužilac nije tražio	5	1.6	2.4
Ukupno	208	68.2	100.0
8 – Tužba povučena ili postupak nije okončan	97	31.8	
Ukupno	305	100.0	

Tabela 2.

Izgleda da su opštinski sudovi u Beogradu nešto manje bili „spremni“ da u celosti, odnosno delimično usvoje zahtev za presudu (u 44,1% predmeta ovi sudovi su u celosti usvojili zahtev za presudu, odredivši sve one mere zaštite koje je tužilja/tužilac tražila, što je za 3,5% manje od procenta ovakvih odluka u ukupnom uzorku, a u 9,3% predmeta delimično su usvojili tužbeni zahtev odredivši samo neke od traženih mera). Od ukupno 12 predmeta iz uzorka u kojima je tužbeni zahtev u celosti odbijen, 6 je predmeta opštinskih sudova u Beogradu.

U pogledu mera zaštite koje je sud odredio, u ispitivanom uzorku najčešće određivana mera je zabrana daljeg uznemiravanja (u 119 predmeta), manje je zabrana približavanja tužilji/tužiocu koja je određena u 65 predmeta, zatim mera zabrane pristupa u prostor oko mesta rada i mesta stanovanja koja je određena u 63 predmeta, dok je naloga za iseljenje tuženog iz zajedničkog stana/kuće izdato u 40 predmeta, a naloga za useljenje u samo 8 predmeta – Grafikon 52.

Grafikon 52.

Ako se uporede podaci o merama zaštite čije je određivanje traženo tužbom sa merama zaštite koje je sud odredio, može se videti da je sud bio najrestriktivniji kad je u pitanju izdavanje naloga zabrane približavanja žrtvi nasilja na određenoj udaljenosti (od 141 usvojeno u 65 predmeta) i izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana, odnosno kuće (traženo u 96 predmeta, usvojeno u 40). Mada deluje da sudovi pokazuju mnogo veću „suzdržanost“ kada je u pitanju određivanje mere izdavanja naloga za useljenje (8), takvih zahteva u istraživanom uzorku je bilo samo 19. Najmanja restriktivnost ispoljena je u pogledu određivanja mere zabrane daljeg uznemiravanja (tražena u 188 predmeta, usvojena u 119) i zahteva za izdavanje zabrane pristupa u prostor oko mesta stanovanja i/ili mesta rada žrtve nasilja (od 97 usvojeno u 63 predmeta). Ovde bismo napomenuli da su u trećini slučajeva u kojima sud nije odredio traženu meru tužilje/tužioci povlačili tužbe ili su se tužbe smatrale povučenom, ali smatramo da je sud, u skladu sa svojim istražnim načelom imao mogućnost da ove mere odredi.

U analiziranim predmetima u kojima je izdat nalog za iseljenje tuženom/tuženoj iz porodičnog stana, iz spisa predmeta je utvrđeno da je u 45% slučajeva porodični stan, odnosno kuća bio u zajedničkoj svojini stranaka, da je u 32,5% slučajeva bio u vlasništvu tužilje/tužioca, a da je u vlasništvu tuženog bio u 17,5% slučajeva. U 5% slučajeva izdat je nalog za iseljenje iz porodičnog stana, odnosno kuće koji su stranke koristile po osnovu ugovora o zakupu – Tabela 3.

	Broj	%	Važeći %
1 - Zajednička imovina	18	5.9	45.0
2 - Iznajmljen stan	2	0.7	5.0
3 - Vlasništvo tuženog	7	2.3	17.5
4 - Vlasništvo tužioca	13	4.3	32.5
Ukupno	40	13.1	100.0

Tabela 3.

Sudovi su, očigledno, restriktivniji prilikom opredeljivanja za izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana, odnosno kuće kada je ova

nepokretnost u isključivoj svojini tuženog, dok su manje restriktivni kada se nalog za iseljenje odnosi na porodični stan, odnosno kuću koja je u zajedničkoj svojini stranaka, odnosno u isključivoj svojini tužilje/tužioca.

U analiziranim predmetima opštinskih sudova u Beogradu u kojima je sud naložio tuženom iseljenje iz stana/kuće, najčešće se radilo o stanu koji je u zajedničkoj svojini stranaka (12 slučajeva). U devet slučajeva stan, odnosno kuća bili su u isključivoj svojini tužioca, samo u dva slučaja u svojini trećeg lica (stan u svojini majke tužilje/tužioca i stan u svojini roditelja tuženog, a u jednom slučaju stan je bio u svojini tužioca i roditelja tuženog. Nalog za iseljenje iz stana samo u jednom slučaju odnosio se na stan u isključivoj svojini tuženog.

U pogledu mera zaštite kojima se tuženom zabranjuje približavanje i/ili pristup oko mesta rada i mesta stanovanja tužilje/tužioca, sud veoma različito utvrđuje udaljenost ispod koje se tuženi ne sme približiti tužilji, odnosno udaljenost od mesta stanovanja i/ili mesta rada tužilje ispod koje se tuženi ne sme približavati (zaštićeni prostor). U istraživanom uzorku ova udaljenost kreće se od 3 metra do jednog kilometra, pri čemu je najčešće određivana udaljenost od 100, 300 i 500 metara. U relativno velikom broju predmeta sudovi su odredili udaljenost koja je manja od udaljenosti koja je tužbom tražena.

Na osnovu sadržine obrazloženih presuda, može se zaključiti da sud malo pažnje poklanja proceni stepena rizika od ponavljanja nasilja. Takođe, u presudama u kojima su izdate mere zabrane približavanja, odnosno mere zabrane pristupa, sud, po pravilu, ne obrazlaže kojim se razlozima rukovodio prilikom određivanja udaljenosti ispod koje se tuženi ne sme približavati tužilji/tužiocu, odnosno pristupati u prostor oko njenog/njegovog mesta stanovanja/rada.

Prilikom donošenja kondemnatornih presuda kojima tužiocu nalaže iseljenje iz stana, sud retko određuje kraći u odnosu na opšti rok za izvršenje činidbe. Samo u četiri slučaja sud je naložio tuženom da se iseli iz stana u roku od 24 časa.

Analiza predmeta pokazuje da sud relativno retko određuje meru zaštite ako tužilac ne traži takvu meru, čak i kada centar za socijalni rad u svom mišljenju iznosi stav da je celishodno određivanje određene mere. Sadržina donetih sudskih odluka očigledno pokazuje da sudovi nerado koriste svoja oficijelna ovlašćenja, koja im zakonodavac priznaje u nastojanju da stvori procesne uslove za pružanje adekvatne i celovite zaštite žrtavama nasilja u porodici (čl. 287. PZ). Na ovakav zaključak upućuje činjenica da se prilikom određivanja mera sud uglavnom kreće u granicama tužbenog zahteva. Iako sud nije vezan granicama tužbenog zahteva i može odrediti meru zaštite od nasilja u porodici koju tužilja nije tražila, ako oceni da se takvom merom najbolje postiže zaštita člana porodice prema kome je nasilje izvršeno. Samo u jednom predmetu određena je mera koju tužilja nije tražila, a da se njome jače ograničavaju prava tuženog. U onim malobrojnim predmetima u kojima se sud kretao izvan granica tužbenog zahteva određene su mere kojima

se tuženom ograničavaju prava u manjem intenzitetu. Najčešća mera koju je sud izdao koristeći zakonsko ovlašćenje da izda meru koju tužilja nije tražila jeste mera zabrane daljeg uznemiravanja.

Zapažena je i pojava da posle delimičnog povlačenja tužbe u pogledu određenih mera zaštite sud po automatizmu prestaje da ispituje da li, eventualno, ima mesta da se odrede upravo one mere u pogledu kojih je tužilja povukla tužbu. Iako su različiti razlozi i motivi odustajanja tužilja od zahteva za određivanje pojedinih mera zaštite, može se pretpostaviti da je u pojedinim slučajevima odustajanje rezultat raznovrsnih pritisaka kojima su tužilje izložene, što bi sud, koristeći svoja istražna ovlašćenja, u mnogim slučajevima mogao da utvrdi.

Propuštanje suda da koristi oficijelna ovlašćenja u pogledu određivanja mera zaštite izuzetno je štetno, posebno ako se ima u vidu da mnoge žrtve nasilja nisu u materijalnoj mogućnosti da angažuju advokata za sastavljanje podneska i da, kao neuke stranke, prilikom sastavljanja tužbe ne traže određivanje svih onih mera koje je u datom slučaju potrebno odrediti. Nesumnjivo je da svako „oklevanje“ suda da, koristeći oficijelna ovlašćenja koja mu zakon priznaje, odredi adekvatnu meru zaštite od nasilja u porodici, čini ga odgovornim za eventualno dalje ispoljavanje nasilja. Upravo takav efekat izazvala je presuda koju je sud doneo nakon što je tužilja povukla tužbu u delu kojim je tražila izdavanje naloga za iseljenje tuženog iz stana. Centar za socijalni rad je u svom dopisu naveo da su u konkretnom slučaju celishodne mere nalog za iseljenje iz stana i zabrana približavanja i daljeg uznemiravanja. Sud nije odredio ove mere, već samo meru zabrane daljeg uznemiravanja, konstatujući u dispozitivu presude da je tužilja povukla tužbu u pogledu ostalih mera zaštite. U ovom slučaju nasilje je ponovo ispoljeno po isteku perioda na koji je mera određena.

Među analiziranim predmetima nalazi se i predmet u kome je sud, na osnovu nalaza i mišljenja centra za socijalni rad, odredio meru radi zaštite tuženog, tako što je zabranio tužilji da dalje uznemirava tuženog i naložio joj da se uzdrži od svakog daljeg drskog i bezobzirnog ponašanja.

U relativno velikom broju predmeta sud je odbio zahtev tužilje kojim je traženo od suda da tuženom naloži iseljenje iz zajedničkog stana, odnosno kuće. U nekim od ovih predmeta pribavljeno je mišljenje centra za socijalni rad, u kome se nedvosmisleno navodi da je mera iseljenja iz zajedničkog stana, odnosno kuće celishodna i da se njome može preduprediti dalje ispoljavanje nasilja, budući da je nivo rizika od ponavljanja nasilja veoma visok. Iz obrazloženja presude nije moguće utvrditi kojim se stvarnim razlozima sud rukovodio prilikom donošenja odluke kojom je odbio zahtev za izdavanje naloga za iseljenje iz stana odnosno kuće.

Primećeno je da su pojedine odluke kojima je sud odbio zahtev za iseljenje iz porodičnog stana/kuće obrazložene činjenicom da u vreme zaključenja rasprave stranke „žive odvojeno“. Pri tome se gubilo iz vida da nalog za iseljenje iz porodičnog stana/kuće nije „običan“ kondemnatorni nalog, već da je njegov smisao i u tome da tuženog/

tuženu lišava prava da stanuje u porodičnom stanu/kući zajedno sa tužiljom/tužiocem za vreme za koje je ova mera određena.

Odbijanje zahteva za iseljenje iz porodičnog stana/kuće sudovi opravdavaju raznovrsnim razlozima:

„.... zabranom približavanja biće postignuta svrha zaštite”,

„.... postoji više ulaza u kuću, tako da stranke mogu da se međusobno ne sretnu”,

„.... zahtev neodređen i neuredan jer nema broja parcele na kojoj se kuća nalazi...”

U pojedinim predmetima sud je odbio da izda tražene mere zaštite, izuzev mere zabrane daljeg uznemiravanja, uprkos tome što je tuženi konstantno ispoljavao nasilje i što se centar za socijalni rad deciderano izjasnio u prilog traženim merama zaštite.

Navodimo nekoliko ilustrativnih primera:

Satužilje (bivša supruga tuženog i njihova maloletna ćerka) tražile su izdavanje naloga za iseljenje tuženog iz zajedničke kuće u kojoj posle razvoda braka žive odvojeno, tuženi u prizemlju, a tužilje na spratu. Radi se o tuženom za koga je utvrđeno da je konstantno ispoljavao nasilje prema tužiljama u toku trajanja braka: mnogo puta tukao suprugu i ćerku, cepao školske knjige deteta, pretio oružjem, pretio samoubistvom, prisluškivao njihove telefonske razgovore, ponižavao ih je, vređao i omalovažavao. Više puta je, na poziv prvotužilje (supruge) intervenisala policija, koja je tuženog upozoravala, oduzela mu pištolj, a prilikom jedne intervencije ga privela i zadržala u policijskom pritvoru. Posle razvoda braka, tuženi je nastavio da vrši psihičko nasilje nad tužiljama, kao i ekonomsko nasilje, koje se ogleda u neplaćanju izdržavanja ćerki, izbegavanju plaćanja troškova oko legalizacije kuće i sl. Tužilje su pokušavale da se sporazumeju sa tuženim oko podele imovine, predlažući mu da se zajednička kuća proda, ali je on to uporno odbijao, kako bi, po mišljenju tužilja, i dalje mogao da ih kontroliše. Tužilje su tražile određivanje mera zaštite, i to: nalog za iseljenje iz zajedničke kuće i zabranu prilaska u prostor oko mesta stanovanja i mesta rada prvotužilje, kao i zabranu daljeg uznemiravanja. Prema mišljenju koje je po nalogu suda dao centar za socijalni rad, u konkretnom slučaju bilo je celishodno odrediti meru iseljenja iz zajedničke kuće, kao i meru zabrane približavanja tužiljama u prostor oko mesta stanovanja, a za prvotuženu (bivšu suprugu tuženog) u prostor oko mesta rada. Sud je, međutim, samo delimično usvojio zahtev i zabranio tuženom dalje uznemiravanje.

U obrazloženju jedne presude sud je naveo **„... iako je centar za socijalni rad bio mišljenja da se usvoje sve tražene mere, ovo mišljenje nije za sud obavezujuće, a imajući u vidu da je najvećim delom zasnovano na ranije prikupljenim podacima i prethodnim postupcima i iskazu tužilje o nasilju u toku trajanja braka, koje se razlikuje od nasilja kome je izložena nakon razvoda braka, sud nije prihvatio predloge u pogledu mere iseljenja i zabrane pristupa u prostor oko mesta stanovanja i mesta rada tužilje...”**

„...mišljenje centra za socijalni rad za sud nije obavezujuće, pošto je zasnovano na ranije prikupljenim podacima o nasilju u toku braka, koje se razlikuje od onoga kome je izložena nakon razvoda. Sud zato nije prihvatio predlog za iseljenje i zabranu pristupa...”

Relativno je veliki broj odbijajućih presuda koje su obrazložene činjenicom da tokom postupka nije utvrđeno da je tuženi izvršio porodično nasilje:

„... tužilja nikada nije fizički zlostavljana, jer to potvrđuju svi svedoci, njene optužbe su zasnovane na nerealnim očekivanjima...”

„... odbija se zahtev kao neosnovan; posle razvoda zajedno žive i sve koriste zajedno, ne komuniciraju, obostrane sukobe su prijavljivali ali nema krivičnih prijava jer nema fizičkog, ni psihičkog nasilja, pa se nisu ispunili uslovi za određivanje mera zaštite...”

„... ponašanje tuženog ne predstavlja manifestaciju moći i kontrole, niti on ugrožava njeno duševno zdravlje...”

„... sud nije nedvosmisleno utvrdio postojanje nasilja ni njegove razmere...”

„... sud je poklonio veru iskazu tuženog i svedoka, oca tužilje i malolletne ćerke u pogledu opisa ličnosti tužilje, konfliktnog ponašanja i sa komšijama...”

„... sud je uvažio mišljenje Centra za socijalni rad da se ponašanje tužene ne može kvalifikovati kao drsko i bezobzirno ponašanje, jer se ne radi o ponašanju na ispoljavanju moći i kontrole ili zadovoljenju svojih potreba na štetu tužioca...”

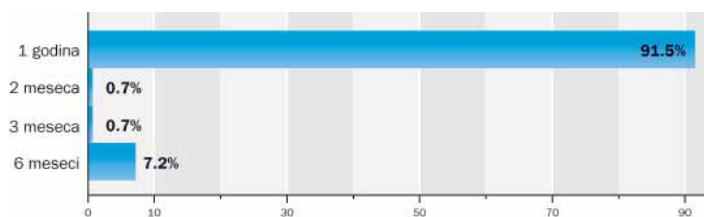
„... utvrđeno je da nije postojalo nasilje. Nesumnjivo je da je došlo do napada 03.08.06. ali cilj nije bio napad na tužilju već sprečavanje uplitanja tužilje u svađu i odvođenje deteta...”

U analiziranim predmetima sreću se sudske odluke kojima je sud odbio zahtev za određivanje tražene mere zaštite, nalazeći da tražena mera nije adekvatna, pri čemu je propustio da odredi neku drugu adekvatnu meru, iako je u postupku utvrđeno da je tuženi izvršio akte (psihičkog) nasilja. Tako je u jednom predmetu sud odbio zahtev kojim je tužilja tražila da se tuženom naloži iseljenje iz zajedničkog stana, navodeći u obrazloženju presude da **„iz izvedenih dokaza nije nesumnjivo utvrđeno da je na opisane načine tuženi izvršio nasilje“**. U ovom predmetu određeno je i veštačenje stranaka. U nalazu veštaka konstatovano je **„da se ne može tačno opredeliti koja od stranaka prouzrokuje impulsivno ponašanje druge strane, ali su njihova ponašanja međusobno povezana“**. Sud je u obrazloženju presude naveo da se pred nadležnim sudom vodi postupak za deobu imovine, koju čini stan. S obzirom da je utvrđeno „impulsivno ponašanje“, koje stranke „ispoljavaju jedna prema drugoj“, imalo je mesta određivanju mere zabrane daljeg uznemiravanja, kako u odnosu na tužioca, tako i u odnosu na tužilju.

Zabrinjavajuća je činjenica da se prilikom određivanja mere zaštite u vidu naloga za iseljenje iz zajedničkog stana/kuće, u slučajevima kada stranke imaju zajedničku maloletnu decu, ne uređuje način održavanja

ličnih kontakata roditelja kome je naloženo iseljenje sa maloletnom decom, što podrazumeva i mogućnost da se zabrani održavanje ličnih kontakata, ako je takva mera neophodna radi zaštite interesa deteta. U ukupnom uzorku pojavljuje se samo jedan predmet u kome je sud uredio način održavanja ličnog kontakta između deteta i roditelja kome je izdat nalog za iseljenje iz porodičnog stana.

Kad je reč o vremenskom periodu na koji je mera određena, u najvećem broju parnica (91,5%) u kojima je određena mera zaštite, sud se opredelio da mera zaštite traje godinu dana, dok su u 7,2% parnica mere određene na šest meseci – Grafikon 53.

Grafikon 53.

Procentualno najveći broj predmeta u kojima su mere određene na šest i manje meseci ima Opštinski sud u Arandjelovcu, koji je u trećini predmeta odredio meru zaštite na period od šest meseci.

U slučaju određivanja više mera zaštite, u svim predmetima, izuzev dva, mere zaštite određene su u istom vremenskom trajanju – na godinu dana. Samo u jednom predmetu sud je odredio da mera iseljenja tuženog i mera useljenja tužilje traju godinu dana, a da zabrana približavanja tužilji i zabrana pristupa u prostor oko njenog mesta stanovanja traju šest meseci.

Dispozitivi presuda kojima sud određuje mere zaštite od nasilja u porodici uglavnom su korektno redigovani, mada se sreću i dispozitivi koji nisu rasčlanjeni, tako da se jasno ne vidi koliko je i koje mere sud odredio. To potvrđuju sledeći primeri:

„Usvaja se tužbeni zahtev tužilje pa se određuje mera zaštite od nasilja u porodici prema tuženom, te se zabranjuje tuženom da se približava tužilji na udaljenosti manjoj od 20m, kao i pristup u prostor oko mesta stanovanja tužilje i mesta rada na udaljenosti manjoj od 100m, a takođe se zabranjuje tuženom svako dalje uznemiravanje tužilje, pod pretnjom prinudnog izvršenja. Navedene mere zaštite od nasilja u porodici trajaće najviše 6 meseci od dana donošenja presude.

„Tuženom se zabranjuje dalje uznemiravanje tužilje, zbog učinjenog nasilja u porodici koje je tuženi ispoljio prema tužilji kao bivšem bračnom drugu. Ova mera trajaće 6 meseci, može biti produžavana sve dok ne prestanu razlozi zbog kojih je doneta. Odbija se zahtev tužilje za određivanje mere zaštite od nasilja u porodici izdavanjem naloga za useljenje tužilje u porodičnu kuću kao neosnovan”.

U pojedinim dispozitivima nisu sadržani svi neophodni podaci o strankama, kao ni o određenim merama, uključujući podatke o mestu

stanovanja, rada, adresi porodičnog stana/kuće i sl., tako da se tačna sadržina presude može utvrditi samo ako se uzmu u obzir i podaci iz obrazloženja. Tako, umesto da se precizira tačna adresa porodičnog stana iz koga se tuženi ima iseliti, navodi se :

„... Zabranjuje se tuženom pristup mestu stanovanja tužilje...”

„... Zabranjuje se tuženom dalje uznemiravanje članova porodice, i to bivše supruge i njihovo troje maloletne dece.”

„... Zabranjuje se tuženom da se približava članovima porodice na udaljenosti od 10 metara.”

„... Zabranjuje se tuženom pristup u prostor oko mesta stanovanja, mesta rada, i mesta školovanja članova porodice.”

„... Tuženom NN zabranjuje se pristup u dvorište mesta stanovanja supruge.”

Primetan je napor pojedinih sudova da određene mere što detaljnije i precizno odrede, uz objašnjenje njihovih efekata:

„... Nalaže se tuženom da tužilji omogući useljenje u porodičnu kuću i to u jednu sobu sa desne strane kod ulaza i korišćenje hodnika, kuhinje i kupatila, najkasnije u roku od 15 dana od dana prijema presude pod pretnjom izvršenja“

„Određuje se zabrana približavanja tužilji na udaljenosti manjoj od 20m od objekta u kome ona stanuje i od njenog radnog mesta u trafici kod zgrade (detaljni podaci o lokaciji zgrade – prim. autorki) i zabrana daljeg uznemiravanja tužilje bilo kakvim fizičkim nasrtanjem na tužilju, ulaženjem u toku noći u dvorište u kom ona stanuje“.

„Zabranjuje se tuženom pristup u sobu sa desne strane kod ulaza porodične kuće i približavanje tužilji na udaljenosti manjoj od 10m, pod pretnjom novčanog kažnjavanja, te da tužilju ubuduće uznemirava i to od dana prijema presude pod pretnjom izvršenja.”

„Izrečene mere omogućavanja useljenja i zabrane prilaženja na udaljenosti manjoj od 10m i zabrana daljeg uznemiravanja tužilje, određuju se na period od godinu dana koji počinje da teče od dana prijema presude“...

„Nalaže se tuženom NN da se odmah iseli iz kuće u kojoj živi tužilja AA sa maloletnom decom M i P. Tuženom se zabranjuje da nakon iseljenja iz navedene kuće dalje u nju ulazi, zabranjuje se svako uznemiravanje tužilje i njene maloletne dece.”

Treba pohvaliti praksu Opštinskog suda u Aranđelovcu, koji u dispozitiv presude obavezno unosi upozorenje tuženom, obično formulisano na sledeći način:

„ Ove mere tuženi je dužan da trpi jer prekršaj mera predstavlja poseban oblik krivičnog dela nasilja u porodici prema čl. 194. st. 5. KZ RS, za koji je zaprečena novčana kazna ili zatvor do šest meseci“.

U pojedinim odlukama u dispozitiv presude sudovi unose i deklarativnu konstataciju da je nasilje izvršeno, ponekad uz detaljan opis dela nasilja, što je neprimeren pristup:

„Utvrdjuje se da je tuženi L.S. izvršio nasilje u porodici nad tužiljom i

ugrozio njen telesni integritet i duševno zdravlje. Usvaja se tužbeni zahtev tužilje pa se određuje mera zaštite od nasilja u porodici tako što se tuženom zabranjuje svako približavanje tužilji na udaljenostiv od 300m, kao i svako dalje uznemiravanje tužilje, pod pretnjom prinudnog izvršenja, a mere se određuju na trajanje od 12 meseci.

„...Utvrđuje se da je tuženi vršio nasilje u porodici prema tužilji, pa se određuje mera zabrane daljeg uznemiravanja tužilje...”

„Utvrđuje se da je tuženi NN ugrozio telesni integritet, duševno zdravlje i spokojstvo člana porodice – bračnog druga tužilje AA, pa se prema tuženiku izriče mera zaštite od nasilja u porodici...”

„... Određuje se mera zabrane približavanja na udaljenosti od 50 metara zbog nasilja u porodici koje se dogodilo na taj način što je tuženi fizički nasrnuo na tužilju oruđem opasnim da telo povredi, a i izazvao strah pretnjom ubistvom“.

Kad je u pitanju deo dispozitiva koji se odnosi na zabranu daljeg uznemiravanja, u najvećem broju predmeta samo se navodi zabrana tuženom da dalje uznemirava tužilju, bez preciziranja u čemu se uznemiravanje može ogledati. Ipak, ima i nekoliko detaljnije preciziranih dispozitiva, u kojima sudovi detaljnije opisuje način uznemiravanja u pogledu koga je izdata zabrana. Za ilustraciju, navodimo sledeći primer :

„Zabranjuje se tuženom da na bilo koji način dalje uznemirava tužilju i mal. tužilju – i nalaže mu se da se uzdržava od svakog drskog, zlonamernog i bezobzirnog ponašanja kojim ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje i spokojstvo tužilja, pod pretnjom prinudnog izvršenja“.

U velikom broju presuda obrazloženja nisu detaljna, posebno deo obrazloženja u kojem sud iznosi razloge za svoju odluku i opredeljenje za određivanje mera zaštite.

Redakcija dela obrazloženja u kome sud iznosi stanje stvari svodi se, veoma često, na škrtu reprodukciju pripremljenih podnesaka i raspravnog zapisnika. Obrazloženja pojedinih sudskih presuda ne pružaju uvek potpuno vernu sliku stanja stvari, a iz pojedinih obrazloženja ne može se uopšte utvrditi kojim se razlozima sud rukovodio prilikom donošenja presude i opredeljenja za određenu meru. Umesto stvarnih pobuda i motiva koji su sud opredelili da odluči na određeni način, obrazloženje presuda, ne retko, sadrži samo loše formulisanu frazu tipa: **“Sud je cenio izvedene dokaze, pa je našao da je osnovan zahtev tužioca da se odredi mera zaštite”**. Ovakva sadržina odluka ne pruža mogućnost strankama da se upoznaju sa razlozima odluke i ocene njenu zakonitost, niti je, u slučaju izjavljivanja žalbe, drugostepeni sud u mogućnosti da valjano obavi istinsku kontrolu materijalne i materijalnopravne ispravnosti presude.

Ipak, sreću se, iako retko, i sudske odluke u kojima je sud veoma detaljno obrazložio odluku, navodeći činjenice koje ukazuju da je sud cenio opasnost od daljeg ispoljavanja nasilja, procenu uticaja pojedinih mera za sprečavanje daljeg nasilja i sl.

U pregledanim predmetima sud je uzimao u obzir raznovrsne okolnosti prilikom opredeljivanja za mere zaštite koje će odrediti: kako je

nasilje ispoljeno, kakve su posledice nasilja, vodeći računa o određenim vrednosnim pretpostavkama i socio-kulturnim standardima koji definišu odnose prema članovima porodice; način, oblik i intenzitet ispoljenog nasilja. Takođe, sud je u svojim odlukama isticao potrebu tužilja/tužioca da žive bez stresova, njihovu jasno iskazanu želju da ih tuženi dalje ne uznemirava, kao i ponašanje tuženog tokom postupka. Od značaja za sud bila je i aktuelna životna situacija stranaka, raniji loši odnosi među strankama i konzumiranje alkohola.

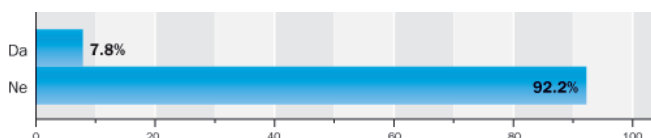
U jednoj presudi sud je naveo: „**nesumnjivo je sud utvrdio da je tuženi prema tužiljama ispoljio uznemiravajuće ponašanje koje na određen način treba sankcionisati i omogućiti tužiljama ubuduće nesmetan i miran život.**“

U jednom predmetu činjenica da tuženi ima mogućnost da živi kod svoje majke bila je odlučujuća za izdavanje naloga tuženom da se iseli iz porodičnog stana jer je, po nalaženju suda, „**upravo zajedničko stanovanje stranaka posle razvoda braka i dovelo do daljeg produbljavanja konflikta i, konačno, do incidentne situacije nakon koje je usledilo privođenje i donošenje prekršajnog rešenja.**“

15. Uračunavanje vremena provedenog u pritvoru i zatvoru

U analiziranim predmetima retko se javljala potreba za primenom odredbe čl. 198. st. 4. PZ, kojom je propisano da se vreme provedeno u pritvoru, kao i svako lišenje slobode u vezi sa krivičnim delom, odnosno prekršajem uračunava u vreme trajanja mere zaštite od nasilja u porodici. Samo u 7,8% slučajeva sud je uračunao vreme provedeno u pritvoru, odnosno zatvoru u vreme trajanje određene mere zaštite – Grafikon 54.

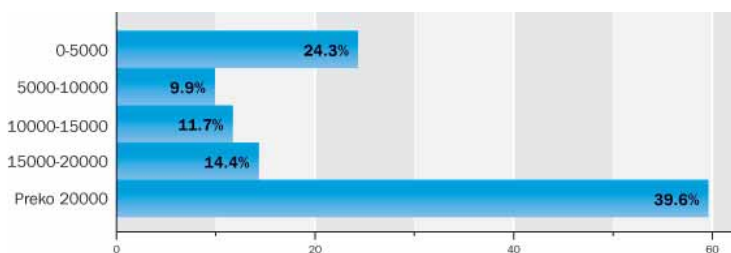
Grafikon 54.

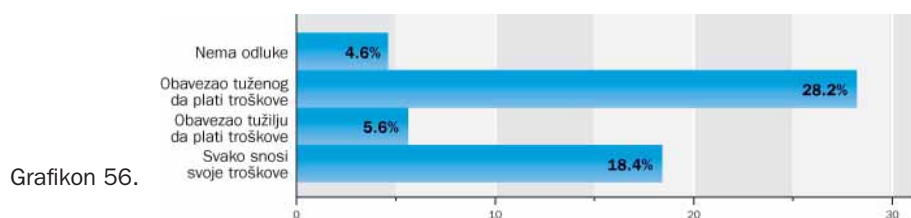
16. Troškovi postupka

Visina troškova postupka koju je sud utvrdio veoma je različita i kreće se u rasponu od oko 2.500 dinara do čak 203.900 dinara – Grafikon 55.

Grafikon 55.

Visina troškova zavisila je od niza faktora: od toga da li stranke u parnici imaju advokate, od broja zakazanih i održanih ročišta, od broja i vrste izvedenih dokaza i dr. U pogledu odluke o konačnom snošenju troškova postupka, sud se relativno često opredeljuje za odluku kojom nalaže da svaka stranka snosi svoje troškove (18,4%). U čak 56 predmeta sud je doneo odluku ovakve sadržine. Ostale odluke o troškovima donete su prema principu uspeha u parnici. U najvećem broju parnica sud je naložio tuženom da plati troškove postupka (28,2%), dok je u daleko manjem broju parnica ova obaveza naložena tužilji/tužiocu (5,6%), što korespondira činjenici da je u analiziranom uzorku većina tužbenih zahteva usvojena – Grafikon 56.

Zapaženo je da je u relativno velikom broju predmeta (4,6%) sud propustio da odluči o troškovima postupka, što za posledicu ima otežanu mogućnost stranaka da ostvare svoje pravo na nakanadu troškova postupka u postupku po pravnom leku, odnosno isticanjem zahteva za donošenje dopunskog rešenja, u skladu sa ZPP.

17. Žalba

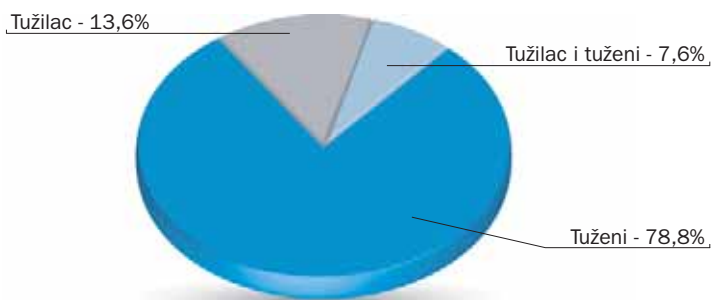
U ukupnom istraživanom uzorku žalba je izjavljena protiv 35,2% odluka – Grafikon 57.

Srazmerno broju predmeta, relativno je veliki broj žalbi protiv presuda Opštinskog suda u Smederevu (u 6, od 20 predmeta), Opštinskom sudu u Šapcu (u 4 od ukupno 8), Opštinskom sudu u Jagodini (u 7 od ukupno 14 predmeta), Opštinskom sudu u Aranđelovcu (u 3 od ukupno 7), kao i pred opštinskim sudovima u Beogradu (u 27 od ukupno 86 predmeta).

Žalbu su najviše izjavljivali tužioci – u 52 predmeta ili 78,8%, tuženi u 9 slučajeva ili 13,6% i tužilac i tuženi u 5 slučajeva ili 7,6%. U velikom broju predmeta 221 ili 78,4% žalba nije izjavljena – Grafikon 58.

Grafikon 58.

U većini žalbi žalioци su se pozivali na sva tri žalbena razloga: zbog bitne povrede odredaba parničnog postupka, zbog pogrešno ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja i zbog pogrešne primene materijalnog prava.

U najvećem broju predmeta sud je o žalbi odlučivao na osnovu stanja u spisima predmeta (98,7%), dok je samo u jednom predmetu održao usmenu drugostepenu raspravu.

Sudeći prema broju ukinutih (27,7%), i preinačenih presuda (10,6%) može se reći da materijalna, materijalnopravna i procesna ispravnost prvostepenih presuda nije na sasvim zadovoljavajućem nivou.

18. Trajanje postupka

Prema odredbama čl.285 Porodičnog zakona postupak u sporu za zaštitu od nasilja u porodici naročito je hitan. Hitnost postupka podrazumeva da se prvo ročište zakazuje tako da se održi u roku od osam dana od dana prijema tužbe u sudu, dok je drugostepeni sud dužan da donese odluku u roku od 15 dana od dana kada mu je dostavljena žalba. U cilju praćenja efikasnosti postupka za zaštitu od nasilja u porodici posmatrali smo proteklo vreme od podizanja tužbe sudu do zakazivanja prvog ročišta, vreme od podizanja tužbe do donošenja prvostepene presude i od podizanja tužbe do donošenja drugostepene presude.

Efikasnost suda do donošenja prvostepene odluke praćena je na uzorku od 162 predmeta gde doneta prvostepena presuda.

Podizanje tužbe/prvostepena presuda

Trajanje	Broj	%
Do mesec dana	33	20,4
1 – 3 meseca	46	28,4
3 – 6 meseci	49	30,2
6 – 9 meseci	18	11,1
9 – 12 meseci	9	5,5
Preko 12 meseci	7	4,3
Ukupno	162	100,0

U najvećem broju slučajeva 92,2% prvo ročište je zakazivano u periodu od mesec dana od dana podizanja tužbe. Posmatrano unutar ovog vremenskog perioda može se konstatovati da je u veoma malom broju slučajeva ročište zakazano u roku od osam dana, što predstavlja zakonski rok. Uglavnom su ročišta zakazivana posle devet i više dana od podizanja tužbe. Najduži rok za zakazivanje prvog ročišta utvrđen je u jednom predmetu iz Opštinskog suda u Nišu gde je od podnošenja tužbe do zakazivanja ročišta prošlo 3 meseca i 8 dana i predmet iz Opštinskog suda u Arandelovcu, gde je od podnošenja tužbe do zakazivanja proteklo 3 meseca i 5 dana. S obzirom na ovaj nalaz, možemo da konstatujemo da je potrebno da sudovi budu mnogo efikasniji u sprovođenju ove značajne aktivnosti u toku postupka. Primer efikasnog postupanja suda zabeležen je u jednom predmetu Opštinskog suda u Loznici, gde je presuda doneta već na prvom ročištu, tako da je od podnošenja tužbe do zakazivanja prvog ročišta i donošenja prvostepene presude proteklo samo 11 dana. Međutim, u ovom predmetu dostavljanje prvostepene presude izvršeno je posle tri meseca od zaključenja glavne rasprave i donošenja presude.

Od podizanja tužbe do poslednjeg ročišta na kome je najčešće doneta i prvostepena presuda proteklo je u najvećem procentu (20,37%) ne više od mesec dana. Međutim, značajan broj odluka je donet posle proteka tri, pa i šest meseci, što je izraz neefikasnog postupanje sudova. Podaci iz predmeta pokazuju da je najveći problem u dostavljanju poziva za glavnu raspravu i dostavljanju odluka, jer stranke često izbegavaju da prime poziv ili podneske koje im sud šalje.

Podizanje tužbe/drugostepena presuda

Trajanje	Broj	%
3 – 6 meseci	15	35,7
6 – 9 meseci	15	35,7
9 – 12 meseci	12	28,6
Ukupno	42	100,0

Drugostepena odluka je doneta samo u 42 predmeta i tu zakonski rok za donošenje odluke nije ispoštovan. Naime, najveći broj odluka donet je u periodu od 3 do 9 meseci od podizanja tužbe – 30 odluka ili sve su odluke donete po proteku tri meseca od podizanja tužbe.

19. Dostavljanje presude centru za socijalni rad

Sud je većinu donetih odluka dostavio centru za socijalni rad odmah po donošenju (50%) ili nakon pravoosnažnosti (7,8%). U pojedinim predmetima međutim, sudovi su propustili da dostave presudu centru za socijalni rad, iako je to njihova zakonska dužnost.

Treći deo

ZAKLJUČCI I PREDLOZI

Na osnovu podataka prikupljenih istraživanjem sudske prakse u pravnim stvarima porodičnog pravne zaštite od nasilja u porodici na teritoriji Republike Srbije bez pokrajina, došli smo do sledećih zaključaka:

1. Postupak za zaštitu od nasilja u porodici najčešće je vođen radi pružanja pravne zaštite osobama ženskog pola. Od ukupno 287 parnica obuhvaćenih uzorkom, 253 su vođene povodom nasilja koje je izvršeno prema članu porodice ženskog pola, što čini 88,2% ukupnog broja parnica. U ostalim parnicama (11,8%) pravna zaštita od nasilja u porodici pružana je osobama muškog pola. Preovlađivanje osoba ženskog pola među žrtvama nasilja u porodici zapaženo je i prilikom istraživanja pravne prakse u procesuiranju krivičnog dela nasilja u porodici, kada se kao oštećene ovim krivičnim delom (čl.194 KZ RS) javljaju u znatno većem broju žene, a nasilje se najčešće ispoljava u partnerskim odnosima.
2. Među žrtvama nasilja u porodici u parnicama obuhvaćenim istraživanjem dominiraju osobe starosti 25 -32 godina (20,4%), dok je najmanje onih od 18 do 25 godina života (6,3%). Starosna struktura žrtava nasilja u porodici nije ista u svim sudovima. Tako npr. među žrtvama nasilja u porodici radi čije su zaštite vođene parnice pred Opštinskim sudom u Smederevu dominiraju osobe starosti 49-56 godina, pred Opštinskim sudom u Nišu osobe starosti 41-48 godina, a pred Opštinskim sudom u Kragujevcu starosti 33-40 godina. U ispitivanom uzorku relativno je nizak procenat maloletnih žrtava nasilja u porodici – ukupno 20, što čini 7% ukupnog broja žrtava.
3. Bračno stanje tužilja/tužilaca pokazuje da je najveći broj u vreme podizanja tužbe za zaštitu od nasilja u porodici bio u

braku (29,9%), 25,9% je bilo razvedeno, pri čemu je 11% tužilja/tužilaca pravnu zaštitu od nasilja zatražilo dok je još uvek trajala parnica za razvod braka, a 8,3% je u vreme podizanja tužbe bilo rastavljeno, mada brak formalno nije razveden. Prikupljeni podaci potvrđuju rezultate dosadašnjih istraživanja: dominantan oblik nasilja u porodici jeste nasilje među intimnim partnerima (bračno nasilje, nasilje među rastavljenim i razvedenim partnerima).

4. Najveći broj tužilja/tužilaca (43,5%) ima dvoje dece, dok je manji broj onih sa jednim detetom (34%). Ostale tužilje/tužioci imaju troje i više dece.
5. Najveći broj tužilja/tužioca su po zanimanju KV ili VK radnice/radnici, dok je nešto manji broj službenica/službenika. Sa zanimanjem domaćice je čak 15 tužilja, a bez zanimanja 7 tužilja/tužilaca.
6. U pogledu obrazovanja, najveći broj tužilja/tužilaca ima srednje obrazovanje – 23,2%, a sa višim i visokim obrazovanjem je 6,7%, dok je 1,1% magistara i doktora nauka. Osnovnu školu je završilo 8,1% tužilja/tužilaca, pri čemu oni dominiraju u predmetima Opštinskog suda u Kučevu. Tužilje/tužioci sa višom školom i fakultetom najviše su zastupljeni u parnicama vođenim pred opštinskim sudovima u Beogradu, Smederevu i Arandjelovcu.
7. U pogledu zaposlenosti, najveći broj tužilja/tužilaca je zaposleno (30,8%), dok je nezaposlenih koji traže posao 16%. Međutim, ako se nezaposlenima pridoda broj onih koji su na prinudnom odmoru ili su tehnološki višak, kao i broj domaćica i studenata, procenat onih koji nemaju sopstvene prihode znatno je veći, što je indikator nepovoljnog socio-ekonomskog statusa onih koji traže zaštitu od nasilja u porodici.
8. Među tuženima u istraživanom uzorku preovlađuju osobe muškog pola (90,6%), dok su osobe ženskog pola zastupljene u znatno manjem procentu (9,4 %).
9. Tuženi ili izvršioci nasilja u vreme izvršenja nasilja najčešće su u uzrastu od 41-48 godina (24,7%), nešto je manji broj tuženih u uzrastu 49-56 (22,5%), dok je onih u uzrastu 33-40 15,5%. Tuženi od 25-32 godine čine ukupno 6,7% svih tuženih u ispitivanom uzorku, a zanemarljivo mali je broj tuženih do 25 godina. Pojavljuje se i relativno veliki broj tuženih starosti preko 65 godina, što znači da u uzorku preovlađuju tuženi koji su, u odnosu na tužilje/tužioce, starijeg životnog doba. Najstariju populaciju tuženih imaju opštinski sudovi u Nišu, Smederevu i Paraćinu, dok Opštinski sud u Loznici ima najmlađu populaciju tuženih.
10. Među tuženima u ispitivanom uzorku najzastupljenije su osobe koje su u vreme sprovođenja postupka bile u braku (30,4%). Međutim, broj ovih osoba je daleko manji od ukupnog broja onih koje su razvedene (27%), rastavljene (8,4%) ili je parnica za razvod njihovog braka u toku (11,1%).

11. Najveći broj tuženih u ispitivanom uzorku (40%) ima dvoje dece, 33,6% ima jedno dete, a troje dece ima 10,6% tuženih. Sa četvoro i više dece ukupno je 13 tuženih, što čini 5,2 % svih tuženih. Međutim, postoji relativno veliki broj predmeta iz čijih spisa nije moglo da se sazna da li tuženi ima maloletno dete/decu.
12. Tuženi su veoma različitih zanimanja, ali je prevalentno zanimanje KV i VKV radnik/radnica (16,4%).
13. Najveći broj tuženih u ispitivanom uzorku ima završenu srednju školu (37,8%), daleko je manje onih sa višom školom ili fakultetom (4,6%). Sa završenom osnovnom školom je svega 3,9% tuženih, dok je sa magistraturom i doktoratom 1,1% tuženih, a bez završene osnovne škole 0,7% tuženih. U sagledavanju obrazovne strukture tuženih treba imati u vidu da je izuzetno visok procenat predmeta u kojima nije bilo podataka o obrazovanju tuženih (61,6%).
14. Procenat zaposlenih tuženih je 38,3%, što znači više nego zaposlenih tužilaca (30,8%), dok je znatno manji procenat nezaposlenih osoba koje traže posao (10,0%). Penzionera/penzionerki je 8,8%, što se procentualno skoro poklapa sa brojem tužilja/tužioca u ovom statusu, kojih je 8.7% u ukupnom uzorku. Procenat domaćica među tuženima je zanemarljiv, samo 0,7%.
15. Između izvršilaca nasilja i žrtava u vreme pokretanja postupka postojao je bračni odnos (35,2%) ili su bili razvedeni (27,9%), dok je vanbračni odnos postojao u 16% predmeta, što znači da je dominantan oblik nasilja u porodici partnersko nasilje: nasilje prema bračnom supružniku i vanbračnom partneru, odnosno prema bivšem bračnom supružniku. Pored partnerskog odnosa, najzastupljeniji je roditeljski odnos (otac/majka su žrtve u 10,6% predmeta, dok su sin/ćerka žrtve u 4,8% predmeta).
16. Najveći broj tužilja/tužilaca (77,8%) obraćalo se za pomoć povodom ranijih akata nasilja, ali je, ipak, relativno veliki broj onih koje/koji se nisu obraćali za pomoć nijednoj instituciji odnosno NVO (23,2%). Žrtve su se najčešće obraćale policiji (20,7%), zatim centru za socijalni rad (12,5%), zdravstvenoj ustanovi (7,9%) i nevladinim organizacijama (6 ili 2.0%).
17. Istraživanje o ranije ispoljenom nasilju prema članovima porodice vršeno je tako što su prikupljeni podaci o ranije vođenim krivičnim ili prekršajnim postupcima. Iako u većem broju predmeta ovaj podatak nije sadržan (73,8%), prema dostupnim informacijama u 38,8 slučajeva vođen je krivični postupak zbog krivičnog dela nasilje u porodici, u 32,4 slučajeva vođen je postupak za drugo krivično delo, a u 22,5% slučajeva nije vođen postupak. U 3,8% predmeta vođeni su i postupak zbog dela nasilje u porodici i postupak zbog drugog dela (nasilničko ponašanje i teška telesna povreda, laka telesna povreda i uvreda).

18. Mesto izvršenja nasilja u porodici u 73,2% slučajeva je grad, a selo se javlja kao mesto izvršenja u 26,1% slučajeva. Mesto nasilnog događaja je isto kao i mesto stanovanja u 95,2% slučajeva. Samo u četiri slučaja nasilje je izvršeno van mesta stanovanja. U više od trećine predmeta (30,3%) nasilje je izvršeno u stanu/kući/dvorištu tuženog, u 21,6% predmeta u stanu/kući/dvorištu tužilje/tužioca, odnosno žrtve, dok je u najvećem broju predmeta (37,3%) nasilje izvršeno u zajedničkom stanu/kući/dvorištu tuženog/tužene, i tižilje/tužioca, odnosno žrtve. U javnom prostoru (kafana, restoran, diskoteka, park, ulica, otvoren prostor) izvršeno je 2,3% slučajeva nasilja. Izgleda da se nasilje najređe vrši na radnom mestu žrtve; nasilje na ovom mestu izvršeno je samo u 2,1% slučajeva.
19. Sredstva izvršenja fizičkog nasilja su različita, pri čemu dominira upotreba telesne snage. U čak 18,9% slučajeva se kao sredstvo izvršenja pojavljuje otvorena šaka, u 17,3% predmeta to je pesnica, a u 8,7% noge. Sva ova tri dela tela kombinovano su korišćena kao sredstvo izvršenja u 4,7% slučajeva.
20. Tuženi su, prema podacima iz predmeta, imali oružje u 26% slučajeva, pri čemu je ono upotrebljeno u 22,1% slučajeva, a nije upotrebljeno u 16,3% slučaja.
21. Nasilje u porodici je vršeno u prisustvu trećih osoba (posmatrača) u čak 53,7% slučajeva, dok u 26,3% slučajeva izvršenju nasilja nisu prisustvovala treće osobe. Maloletna deca su prisustvovala izvršenju nasilja u čak 48,4% slučajeva, dok su u predmetima opštinskih sudova u Beogradu deca svedoci nasilja u čak 63,4% slučajeva. U svim ovim slučajevima deca su indirektne žrtve nasilja.
22. Upotreba alkohola od strane tuženih često se u izjavama tužilaca/žrtava navodi kao veoma značajan faktor za ispoljavanje nasilja. Žrtve često umanjuju odgovornost nasilnika pravdajući ga da je bio „pod dejstvom alkohola“ i ne uviđaju da alkoholizam predstavlja bolest koja treba da se leči. U vreme izvršenja nasilja 39,6% tuženih bilo je u alkoholisanom stanju, a 28,1% nije bilo pod uticajem alkohola. Najviše tuženih u alkoholisanom stanju bilo je u predmetima pred opštinskim sudovima u Beogradu (50) i Smederevu (14 od ukupno 34).
23. Pod dejstvom droge u vreme izvršenja nasilja bilo je 2,2% tuženih i to samo u predmetima opštinskih sudova u Beogradu i Šapcu. Maltretiranje žrtava se manifestovalo u verbalnim uvredama, pretnjama i agresivnom ponašanju, a sve u cilju primoravanja na davanje novca za kupovinu narkotika.
24. Neposredni motiv izvršenja nasilja u porodici veoma je teško utvrditi jer o tome najčešće nedostaju podaci u sudskim predmetima. Sudovi se retko upuštaju u istraživanje motiva izvršenja nasilja zbog čega se motiv samo naslućuje iz izjava

tužioca i tuženih. Prema raspoloživim podacima, najčešći motivi za izvršenje nasilja su: ljubomora, saznanje da je žrtva pokrenula brakorazvodnu parnicu, saznanje da je tužilja/žrtva pokrenula postupak za deobu bračne tekovine, napuštanje tuženog od strane tužilje, nemogućnost tuženog da prihvati razvod, nemogućnost tuženog da prihvati odlazak tužilje, nezadovoljstvo odlukom suda o načinu održavanja ličnih kontakata sa zajedničkim detetom tužilje i tuženog, nastojanje da se tužilja prinudi da napusti stan, nastojanje da se tužilja prinudi da stan u ličnoj svojini pokloni zajedničkom detetu, nezadovoljstvo ocenama tužioca/maloletnog deteta, neposlušnost maloletnog deteta, nezadovoljstvo ponašanjem maloletnog tužioca/deteta, pokretanje parnice za deobu bračne tekovine od strane tužioca i dr.

25. Prema izjavama tužilaca najčešće se ispoljava psihičko nasilje (120 ili 41,4%), zatim fizičko i psihičko (97 ili 33,5%), samo fizičko (60 ili 20,7%), fizičko i ekonomsko (7 ili 2,4%), psihičko i ekonomsko (5 ili 1,7%) i seksualno (1 ili 0,4%). Oblici i vidovi nasilja kojima su tužilje/tužioci bili izloženi veoma su raznovrsni: fizičko nasilje (davljenje, šutiranje, šamaranje, uvrtnje ruke, čupanje kose, udaranje pesnicama i raznim predmetima po telu, pokušaj nanošenja telesnih povreda nožem i drugim predmetima i dr.), psihičko maltretiranje, sa širokim dijapazonom radnji izvršenja, ekonomsko nasilje (prodavanje stvari iz kuće, oduzimanje platnih kartica, uskraćivanja hrane, trošenje novca samo za lične potrebe, uskraćivanje sredstava za izdržavanje i dr.).
26. Postupak u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici najčešće su pokretale same žrtve. Daleko je manji broj postupaka koje su pokrenuli drugi ovlašćeni tužioci: zakonski zastupnik žrtve, organ starateljstva i javni tužilac.
27. U ispitivanom uzorku većina tužilja/tužilaca angažovala je punomoćnika advokata za zastupanje u parnici (51,4%), dok 48,6% tužilja/tužioca nije imalo punomoćnika advokata. Međutim, znatno je manji broj tuženih koji su imali punomoćnika advokata. Nije imalo punomoćnika advokata 71,1% tuženih. Potpuno je obrnuta situacija u predmetima opštinskih sudova u Beogradu, u kojima je punomoćnika advokata imalo 69,1% tuženih i njihov broj je za 10,0% veći od broja tužilja/tužilaca koje su imale punomoćnika advokata.
28. U ukupnom uzorku bio je relativno mali broj formalno neurednih tužbi, tj. tužbi koje nisu sadržale sve elemente obavezne sadržine (čl. 187. i čl. 100. ZPP) i/ili nisu bile razumljive – 13,4%. Procentualno najveći broj neurednih tužbi pojavljuje se u predmetima opštinskih sudova u Beogradu, u kojima je skoro svaka treća tužba bila neuredna: 25 neurednih prema 95 urednih.
29. Ustanova oslobođenja od prethodnog plaćanja troškova postupka

našla je malu primenu u istraživanim predmetima. Samo u 4,6% predmeta sud je tužilje/tužioce oslobodio prethodnog plaćanja troškova postupka.

30. Postavljanje besplatnog zakonskog zastupnika bilo je izuzetno retko u analiziranim predmetima: besplatni zakonski zastupnik postavljen je samo u četiri predmeta (jedan u predmetu Opštinskog suda u Kragujevcu, jedan u predmetu Opštinskog suda u Topoli i dva u predmetima opštinskih sudova u Beogradu), što čini zanemarljivih 1,5% slučajeva.
31. Tužilje/tužioci veoma retko koriste zakonsku mogućnost da traže određivanje privremenih mera u parnicama za zaštitu od nasilja u porodici. U više od 80% predmeta tužilje/tužioci nisu tražile određivanje privremenih mera, mada je u mnogim predmetima, imajući u vidu činjenično stanje, postojala potreba za ovim vidom provizorne zaštite.
32. Privremene mere tražene su samo u 16,3% predmeta. Procenat predmeta u kojima su ove mere tražene bio još manji u predmetima opštinskih sudova u Beogradu (10,1%). Srazmerno najviše privremenih mera traženo je u predmetima opštinskih sudova u Smederevu, Kragujevcu, Paraćinu, Loznici i Aranđelovcu. U najvećem broju predmeta u kojima je istaknut zahtev za izdavanje privremenih mera (u 44 predmeta), sud je ovaj zahtev i usvojio (u 31 predmetu). Procentualno najveći broj privremenih mera odredio je Opštinski sud u Smederevu.
33. Privremene mere koje su određene u najvećem broju slučajeva odnose se na način vršenja roditeljskog prava (poveravanje dece na čuvanje i vaspitavanje i izdržavanje dece). Mali je broj predmeta u kojima je sud odredio privremenu meru koja članu porodice obezbeđuje zaštitu od samog nasilja.
34. U analiziranom uzorku najviše je predmeta u kojima je održano jedno ročište (29,1), nešto manji je broj predmeta u kojima su održana dva ročišta (28,7%), u 15,6% predmeta održana su tri ročišta, u 11% predmeta, četiri ročišta, dok je u ostalim predmetima održano pet i više ročišta. U analiziranim predmetima odlaganje ročišta je relativno česta pojava. U 48,1% predmeta došlo je do odlaganja jednog ročišta, u 25,3% odložena su dva ročišta, u 11,7% predmeta odložena su tri ročišta, u 7,8% predmeta četiri ročišta, a u ostalim predmetima odloženo je pet i više ročišta. Opštinski sudovi u Beogradu su nešto efikasniji. U postupcima pred ovim sudovima jedno ročište je odloženo u 30,8% predmeta, dva ročišta u 16,7% predmeta, a tri ročišta u 10% predmeta.
35. Odlaganje ročišta uzrokovano je raznovrsnim razlozima: potrebom da se otklone procesni nedostaci (13,8%), nedolaskom tuženog/tužene (26,5%), nemogućnošću da se izvede planirana delatnost (nedolazak svedoka, nedolazak socijalnog radnika, lekara

veštaka, kašnjenje centra za socijalni rad sa slanjem mišljenja i dr.). Među razlozima za odlaganje ročišta u 11 predmeta (5,8%) pojavljuje se sprečenost sudije, u jednom predmetu kao razlog za odlaganje ročišta javlja se nestanak struje, a u jednom dojava da se u sudu nalazi bomba, što je dovelo do privremenog obustavljanja rada u sudu. U pojedinim slučajevima odlaganje ročišta je posledica nedovoljno brižljivog pripremanja glavne rasprave.

36. Povlačenje tužbe se javlja u velikom obimu u ispitivanom uzorku. Procenat predmeta u kojima je došlo do povlačenja tužbe je 33,1%. U istraživanom uzorku procentualno je najviše predmeta Opštinskog suda u Smederevu u kojima je tužba povučena (13, od ukupno 32). Veliki broj povučenih tužbi pojavljuje se i u predmetima Opštinskog suda u Nišu (7, od ukupno 22), Opštinskog suda u Aranđelovcu (6, od ukupno 21). Povlačenje tužbe je česta pojava i u predmetima opštinskih sudova u Beogradu, u kojima je tužba povučena u 46 parnica, od ukupno 120.
37. Najčešći dokazi u toku postupka bili su: saslušanje stranaka, salušanje svedoka (u svojstvu svedoka saslušavani su uglavnom članovi porodice stranaka, roditelji i deca), izveštaj centra za socijalni rad, medicinska dokumentacija, lekarska uverenja i izveštaji, isprave, kao što su izvodi iz matične knjige rođenih, presude o razvodu braka, potvrde iz sigurnih kuća, potvrde škola, izveštaji policije, obaveštanja javnog tužilaštva, izvodi iz kaznene evidencije, rešenja o prekršajnom kažnjavanju, sudsko-medicinsko veštačenje i dr.
38. Tužbeni zahtev priznao je mali broj tuženih (11,6%), dok su ostali tuženi u celosti osporili tužbeni zahtev, osporavajući njegovu činjeničnu i pravnu osnovanost.
39. Sud u velikom broju predmeta nije tražio mišljenje organa starateljstva o svrsishodnosti mere zaštite od nasilja u porodici (40,4%). U ispitivanom uzorku centar za socijalni rad uputio je sudu ukupno 105 mišljenja u pogledu svrsishodnosti mera.
40. Step en efikasnosti centara za socijalni rad u davanju mišljenja sagledava se kroz podatke o brzini dostavljanja mišljenja sudu: u pojedinim predmetima centar je u roku do 15 dana (22,2%), odn. mesec dana (22,2%) od dana dostavljanja zahteva dostavio sudu svoje mišljenje o svrsishodnosti mere. Međutim, u većini predmeta na mišljenje centra sud je čekao jedan do dva meseca (29,6%), a u nešto manjem broju predmeta preko dva meseca (25,9%). U jednom predmetu mišljenje centra za socijalni rad stiglo je tek godinu dana nakon što je upućen zahtev za davanje mišljenja. U 33,3% predmeta sud je bio primoran da kod centra za socijalni rad urgira za davanje mišljenja.
41. U pružanju pomoći u pribavljanju dokaza centri za socijalni rad bili su relativno efikasni. U 27,8% slučajeva centrima je bilo potrebno

od jednog do 15 dana da pribave i sudu dostave tražene dokaze. U 27,8% slučajeva, bilo im je potrebno od 15 do 30 dana, dok je u 22,2% slučajeva to vreme iznosilo 1-2 meseca, a u isto toliko slučajeva preko dva meseca. U jednom predmetu centar je sudu dostavio dopis u roku od 3 dana, dok je u drugom predmetu to bilo učinjeno tek po proteku 83 dana.

42. Veoma retko je korišćena zakonska mogućnost postavljanja privremenog zastupnika detetu: samo u dva predmeta sud je detetu postavio privremenog zastupnika, što pokazuje da se ustanova privremenog zastupnika kao kolizionog zastupnika u praksi još uvek retko primenjuje.
43. Mali procenat dece je ostvarilo pravo na slobodno izražavanje mišljenja. Samo 22 dece je ostvarilo ovo pravo, što je neznatno u odnosu na ukupan broj predmeta u kojima stranke imaju zajedničku maloletnu decu.
44. Analiza sadržine prvostepenih i drugostepenih odluka koje je sud doneo pokazuje da je u najvećem broju predmeta iz ispitivanog uzorka sud doneo meritornu odluku, dok je samo u 2,4% predmeta odbacio tužbu, odnosno konstatovao je da je tužba povučena ili se smatra povučenom (33,1%). U 47,6% predmeta sud je u celosti usvojio zahtev za presudu, odredivši sve one mere zaštite koje je tužilja tražila, dok je u 16,3% predmeta delimično usvojio tužbeni zahtev i odredio samo neke od traženih mera (jednu ili više). U 5,8% predmeta sud je odbio tužbeni zahtev, a u isto toliko predmeta sud je, pored traženih mera, odredio i meru koju tužilja/tužilac nije tražila/tražio. U pet predmeta sud je odredio samo meru koju tužilja/tužilac nije tražila/tražio.
45. U pogledu mera zaštite koje je sud odredio, u ispitivanom uzorku najčešće određivana mera je zabrana daljeg uznemiravanja (u 119 predmeta), manje je zastupljena zabrana približavanja tužilji/tužiocu koja je određena je u 65 predmeta, zatim mera zabrane pristupa u prostor oko mesta rada i mesta stanovanja koja je određena u 63 predmeta, dok je nalog za iseljenje tuženog iz zajedničkog stana/kuće izdat u 40 predmeta, a nalog za useljenje u samo 8 predmeta.
46. U analiziranim predmetima retko se javljala potreba za primenom odredbe čl. 198. st. 4. PZ, kojom je propisano da se vreme provedeno u pritvoru, kao i svako lišenje slobode u vezi sa krivičnim delom, odnosno prekršajem uračunava u vreme trajanja mere zaštite od nasilja u porodici. Samo u 7,8% slučajeva sud je uračunao vreme provedeno u pritvoru, odnosno zatvoru u vreme trajanje određene mere zaštite.
47. Visina troškova postupka koju je sud utvrdio veoma je različita i kreće se u rasponu od oko 2.500 dinara do čak 203.900 dinara.
48. U ukupnom istraživanom uzorku žalba je izjavljena protiv 35,2% odluka. Žalbu su najčešće izjavljivali tužioci (78,8%), tuženi

(13,6%) i tužilac i tuženi (7,6%). U većini žalbi žalioци su se pozivali na sva tri žalbena razloga: zbog bitne povrede odredaba parničnog postupka, zbog pogrešno ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja i zbog pogrešne primene materijalnog prava.

49. Prvo ročište u najvećem broju predmeta (92,2%) zakazivano je u roku od mesec dana od dana podizanja tužbe. Takođe, od podizanja tužbe do zaključenja rasprave, na kome je najčešće i doneta prvostepena presuda, proteklo je manje od mesec dana (20,37%). Najveći broj drugostepenih odluka (preko 70%) donet je u periodu od 3 do 9 meseci od podizanja tužbe.
50. Sud je većinu donetih odluka dostavio centru za socijalni rad odmah po donošenju (50%) ili nakon pravosnažnosti (7,8%). U pojedinim predmetima međutim, sudovi su propustili da dostave presudu centru za socijalni rad, iako je to njihova zakonska dužnost.

Predlozi:

- Potrebno je da sud u toku postupka sagleda celokupnu životnu situaciju stranaka, uključujući i okonosti vezane za njihovo zanimanje.
- Imajući u vidu zakonske odredbe, trebalo bi da sud po službenoj dužnosti određuje mere zaštite od nasilja prema deci makar i u vidu zabrane daljeg uznemiravanja u svim slučajevima kada utvrdi da su deca posredne žrtve nasilja.
- Prilikom utvrđivanja stanja stvari bilo bi neophodno da sudovi ispituju činjenicu da li stranke imaju maloletnu decu. Ovo posebno ako se ima u vidu zakonsko ovlašćenje i dužnost suda da u okviru postupka za zaštitu od nasilja u porodici pokrene i odgovarajuće adhezione postupke radi zaštite prava i interesa deteta i onda kada postupak nije pokrenut radi zaštite deteta, saglasno odredbama PZ. Sud, u skladu sa važećim propisima, ima zakonsku mogućnost da odredi adekvatne mere zaštite deteta od nasilja ako stanje stvari ukazuje da je nasilje izvršeno i prema detetu, da tuženog liši roditeljskog prava, ako za tim postoji potreba, da uredi način vršenja roditeljskog prava i dr. S druge strane, propuštanje suda da na adekvatan način uredi održavanje ličnih kontakata deteta i roditelja prema kome je mera zaštite izrečena otvara prostor za nastanak situacija koje pogoduju daljem vršenju nasilja.
- Sud bi trebalo da pokloni veću pažnju utvrđivanju okolnosti vezanih za ranije vođene krivične i prekršajne postupke, kao i o izrečenim merama zaštite u ranije vođenom parničnom postupku jer je to veoma značajno za izbor mera zaštite. Stoga je sud dužan da po službenoj dužnosti utvrdi ove činjenice koristeći svoja istražna ovlašćenja.

- Neophodno je preduzimati mere kako bi se broj formalno neurednih tužbi smanjio na najmanju moguću meru, radi povećanja efikasnosti sudskog postupka.
- Treba eliminisati praksu neodlučivanja o zahtevu za oslobođenje od plaćanja troškova postupka. Takvo postupanje, koje je bez uporišta u zakonu, višestruko je štetno jer stranka nije u mogućnosti da korišćenjem prava na žalbu u toku trajanja prvostepenog postupka ostvari svoje pravo na oslobođenje od plaćanja troškova postupka, s obzirom da nedostaje odluka suda kao objekat pobijanja.
- Neophodno je da sudovi poklone više pažnje pripremanju glavne rasprave kako bi se sprečilo odlaganje ročišta.
- Povlačenje tužbe je indikator da žrtve nasilja ne uživaju adekvatnu psiho-socijalnu podršku od strane centara za socijalni rad. Zbog toga je neophodno razvijati programe koordinisanog delovanja institucija nadležnih za suzbijanje porodičnog nasilja. Postojeće nekoordinisano i nesinhronizovano delovanje državnih institucija ne obezbeđuje adekvatnu i pravovremenu reakciju društva u slučajevima porodičnog nasilja. Stoga je potrebno inicirati stvaranje lokalnih mreža za borbu protiv nasilja u porodici, u okviru kojih bi, na bazi protokola o saradnji državnih organa i institucija i nevladinih organizacija, bio izrađen program preventivnog i represivnog delovanja protiv nasilja u porodici i pružanja pomoći žrtvama, uz definisanje konkretnih zadataka i oblika saradnje.
- Centri za socijalni rad bi trebalo da budu mnogo efikasniji prilikom dostavljanja mišljenja sudu o svrsishodnosti mera zaštite od nasilja u porodici, kao i da sa većom pažnjom formulišu svoja mišljenja, uz odgovarajuća obrazloženja.
- Prilikom zakazivanja prvog ročišta za glavnu raspravu neophodno je da sud striktno primenjuje odredbe PZ o roku za zakazivanje jer svako prekoračenje roka umanjuje efikasnost rada suda i pružanje blagovremene zaštite od nasilja u porodici.
- Sudske presude bi trebalo da sadrže detaljnija obrazloženja i navođenje razloga kojima se sud rukovodio prilikom izbora mere zaštite.
- Neophodno je da sudovi neizostavno dostavljaju sudske presude centrima za socijalni rad, kao bi centri bili upoznati sa sadržinom presude i preduzeli adekvatne mere socijalnog rada sa žrtvom i izvršiocima nasilja, u cilju osnaživanja žrtava nasilja, preveniranja nasilja, resocijalizacije izvršilaca nasilja i adekvatnog rada sa decom.
- U sklopu opštih mera na unapređenju porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici, neophodno je vršiti permanentnu edukaciju kadrova, uključujući sudije, advokate, pravnike u centrima za socijalni rad, zaposlene u zdravstvu i prosveti i dr. Takođe,

potrebno je projektovanje adekvatne strategije i programa pomoći i podrške žrtvama porodičnog nasilja, uključujući i formiranje posebnog državnog fonda za naknadu štete žrtvama porodičnog nasilja i dr. Kreiranje i realizaciju adekvatnih mera i akcija treba ostvariti uz punu saradnju državnih organa, institucija i nevladinih organizacija specijalizovanih za borbu protiv nasilja u porodici, uz korišćenje rezultata dosadašnjih naučnih istraživanja i uvažavanje iskustava ženskih nevladinih organizacija u radu sa žrtvama porodičnog nasilja.

Projekat „Nasilje u porodici – prepreka razvoju“

Istraživačica: _____

Datum: _____

Grad: _____

Upitnik za prikupljanje podataka iz sudskih predmeta:

Opštinski sud u _____

Broj predmeta: _____

Podaci o tužiocu/žrtvi: (iz presude)

Napomene: ako je tužilac organ starateljstva ili javni tužilac, uneti podatke o žrtvi. Ako ima više tužilaca/žrtava, uneti podatke o drugom tužiocu/žrtvi na posebnom papiru.

1) Pol: 1. muški 2. ženski

2) Starost:

1. 18-25

2. 25-32

3. 33-40

4. 41-48

5. 49-56

6. 57-65

7. preko 65

3) Bračno stanje:

1. oženjen/udata

2. živi u vanbračnoj zajednici

3. razveden-a

4. rastavljen-a

5. udovac/udovica

6. neoženjen/neudata

7. u toku je brakorazvodna parnica

8. nepoznato

4) Broj dece: _____

5) Zanimanje: _____

6) Obrazovanje:

1. bez obrazovanja

2. nezavršena osnovna škola

3. osnovna škola

4. srednja škola ili gimnazija

5. viša škola ili fakultet

6. magistratura ili doktorat

22) Broj dece: _____

23) Zanimanje: _____

24) Obrazovanje:

1. bez obrazovanja
2. nezavršena osnovna škola
3. osnovna škola
4. srednja škola
5. viša škola ili fakultet
6. magistratura ili doktorat

25) Zaposlenost:

1. zaposlen
2. nezaposlen, traži posao
3. na prinudnom odmoru, tehnološki višak
4. domaćica
5. penzioner
6. student
7. drugo (specifikovati) _____

26) Nacionalna pripadnost: _____

27) Državljanstvo: _____

28) Izbeglica/raseljeno lice

1. da
2. ne
3. nepoznato

29) U kakvom je odnosu sa tužiocem/žrtvom?

1. suprug/supruga (brak)
2. vanbračna zajednica
2. bivši supruzi (bračni ili vanbračni)
3. mladić/devojka
4. bivši mladić/devojka
5. otac/majka
6. sin/ćerka
7. brat/sestra
8. drugo (navesti šta) _____

30) Da li je tuženi tužioca/žrtvu i ranije fizički ili na drugi način maltretirao i, ako jeste, kako? (prema podacima iz tužbe, zapisnika sa ročišta i presude)

31) _____

32) Ako je tuženi ranije maltretirao tužioca/žrtvu, da li se ona/on obraćala/o za pomoć nekoj instituciji (na primer centru za socijalni rad), nevladinoj organizaciji (SOS telefon i sl.) ili pojedincu (psiholog, psihijatar, lekar)? (**ako ima podataka u spisima predmeta**)

33) Ako je tuženi ranije maltretirao tužioca/žrtvu, da li je ona/on to prijavljivala/o i, ako jeste, da li je vođen krivični postupak, za koje krivično delo (naziv krivičnog dela, član, stav, zakon) i kako je okončan? (**ako ima podataka u spisima predmeta**)

34) Postojanje oružja/oruđa kod tuženog:

1. da 2. ne 3. nepoznato

35) Ako je tuženi imao oružje/oruđe, da li ga je upotrebio?

1. da
2. ne
3. imao ga je, ali ga nije upotrebio
4. nepoznato

36) Da li je tuženi u vreme izvršenja nasilja bio u alkoholisanom stanju?

1. da 2. ne 3. nepoznato

37) Da li je tuženi u vreme izvršenja nasilja bio pod uticajem narkotika?

1) da 2. ne 3. nepoznato

38) Da li je tuženi izrazio kajanje za izvršeno nasilje (**podaci iz zapisnika sa rasprave**)

1. da, stvarno žaljenje i kajanje
2. neodređeno
3. samo verbalno izražava kajanje
4. ne kaje se/smatra svoj postupak adekvatnim
5. osporava izvršenje nasilja
6. nepoznato

39) Odnos tuženog prema odgovornosti za događaj:

1. uglavnom prebacuje odgovornost na žrtvu
2. krivi i sebe i žrtvu
3. ne krivi ni sebe ni žrtvu/događaj smatra nesrećnim sticajem okolnosti
4. racionalizuje svoju odgovornost „bezizlaznošću situacije“ („nije bilo izbora“)
5. ne daje objašnjenje ili ga nema
6. uglavnom prihvata sopstvenu odgovornost
7. osporava izvršenje nasilja
8. nepoznato

Izvršeno nasilje:

40) Mesto izvršenja:

1. selo
2. grad
3. nepoznato

41) Mesto izvršenja:

1. isto kao i mesto stanovanja
2. van mesta stanovanja, a u istoj zemlji
3. van mesta i zemlje stanovanja
4. nepoznato

42) Konkretno mesto (prostor) izvršenja nasilja:

1. stan/kuća/dvorište tuženog
2. stan/kuća/dvorište žrtve
3. zajednički stan/kuća/dvorište žrtve i učinioca
4. kafana/restoran/diskoteka
5. park/ulica/otvoren prostor
6. radno mesto žrtve (apoteka, pošta, prodavnica, benzinska pumpa i slično)
7. drugo (specifikuj) _____
8. nepoznato

43) Vreme izvršenja (*tačan datum i čas iz obrazloženja presude*):

44) _____

45) Sredstvo izvršenja: _____

46) Da li je bilo posmatrača (neposrednih svedoka, očevidaca)?

1. da
2. ne
3. nepoznato

47) Da li je maloletno dete (deca) prisustvovalo nasilju?

1. da
2. ne
3. nepoznato

48) Motiv izvršenja nasilja (*ukoliko se vidi iz spisa predmeta*)

49) Detaljan opis izvršenog nasilja, uključujući način i sredstvo izvršenja
(prema obrazloženju iz presude, ako presuda nije doneta, dati kratak opis imajući u vidu spise predmeta)

[illegible]

50) Odnosi između tužioca/žrtve i tuženog pre izvršenja nasilja i druge okolnosti koje su prethodile nasilju (obrazloženje presude: iskaz žrtve i šta je sud utvrdio),

Napomena: posebno voditi računa o modelu ponašanja stranaka, uticaju ekonomskih faktora, otpuštanje s posla, razloge za pogoršanje ili promenu u odnosu, ponašanje svakog od njih i sl.

51) Da li tužilac i tuženi imaju zajedničku maloletnu decu:

1. da 2. ne 3. nepoznato

52) Mere zaštite koje je prvostepeni sud odredio (broj, vrsta) (*iz presude*)

53) Vreme na koje su mere određene _____

54) Da li je traženo izdavanje privremenih mera (podaci iz tužbe)?

a) da b) ne

55) Da li su određene privremene mere?

a) da b) ne

Postupak:

56) Da li je tužilac/žrtva imao advokata? a) da b) ne

57) Da li je tuženi imao advokata? a) da b) ne

58) Da li je tužilac/žrtva oslobođen prethodnog snošenja troškova postupka? a) da b) ne

59) Da li je tužiocu određen besplatni zakonski zastupnik?

a) da b) ne

60) Da li je tužba bila uredna ili je sud naložio da se ona uredi?

61) Trajanje postupka:

1. datum izvršenja nasilja koje je neposredni povod za tužbu (podaci iz tužbe) _____

2. datum podizanja tužbe: _____

3. datum dostavljanja tužbe tuženom: _____

4. datum podnošenja odgovora na tužbu _____

5. datum održavanja prvog ročišta: _____

6. datum održavanja drugog ročišta: _____

7. datum zaključenja glavne rasprave: _____

8. datum donošenja prvostepene presude: _____

9. datum podnošenja žalbe: _____

10. datum podnošenja odgovora na žalbu: _____

11. datum donošenja drugostepene odluke: _____
12. datum nastupanja pravnosnažnosti: _____
- 62) Broj održanih ročišta _____
- 63) Broj odloženih ročišta _____
- 64) Razlozi za odlaganje ročišta _____

- 65) Da li je tužba povučena? a) da b) ne
- 66) Da li je tužba preinačena a) da b) ne
- 67) Koji su dokazi izvedeni _____

- 68) Da li je tuženi priznao tužbeni zahtev? 1. da 2. ne
- 69) Da li je tuženi priznao neke činjenice 1. da 2. ne
- 70) Ako je odgovor na prethodno pitanje „da“, navesti koje je činjenice priznao. _____

- 71) Da li je sud tražio od organa starateljstva da dâ mišljenje o svrsishodnosti mere zaštite
1. da 2. ne
- 72) Ako je odgovor na prethodno pitanje „da“, kakvo je mišljenje organa starateljstva?

- 73) Ako je odgovor na prethodno pitanje „da“, koliko je vremena proteklo od upućivanja zahteva od strane suda do dostavljanja mišljenja

- 74) Da li je sud angažovao organ starateljstva da pruži pomoć u pribavljanju potrebnih dokaza?
1. da 2. ne
- 75) Ako je odgovor na prethodno pitanje „da“, koju je konkretnu pomoć organ starateljstva pružio _____

- 81) Koliki su troškovi postupka (*navesti iznos*) _____
- 82) Kakvu je odluku sud doneo u pogledu konačnog plaćanja troškova postupka?

- 83) Ako stranke imaju zajedničko maloletno dete/decu, a sud je naložio tuženom iseljenje iz porodičnog stana odnosno kuće, da li je presudom uredio način održavanja ličnog kontakta deteta i roditelja/tuženog kome je naloženo iseljenje.
1. da 2. ne
- 84) Ako je presudom naloženo tuženom iseljenje iz porodičnog stana odnosno kuće, navesti čiji je stan odnosno kuća (prema podacima iz spisa predmeta)

- 85) Ako je određena mera zabrane približavanja, da li je i kako sud obrazložio udaljenost?

- 86) Ako je sud odbio tužbeni zahtev, čime je obrazložio odbijanje zahteva?

- 87) Da li je sud uračunavao vreme provedeno u pritvoru odnosno drugo lišenje slobode u vreme trajanja mere zaštite
a) da b) ne
- 88) Da li je izjavljena žalba?
a) da b) ne
- 89) Ko je izjavio žalbu? _____
- 90) Koji su razlozi navedeni u žalbi?

91) Da li je drugostepeni sud održao usmenu raspravu? (podaci iz obrazloženja drugostepene presude)

a) da) b) ne

92) Kakva je odluka doneta po žalbi?

93) Da li je presudu kojom je usvojen tužbeni zahtev sud dostavio centru za socijalni rad?

1) jeste, odmah po donošenju

2) jeste, po pravnosnažnosti presude

3) nije

4) nepoznato

Širi spisak literature:

1. Ajduković, M.: *Mitovi i činjenice o nasilju nad ženom*, Nasilje nad ženom u obitelji, Društvo za psihološku pomoć, Zagreb, 2000.
2. Armatta, J.: *Osvrt na pravnu strategiju koja se bavi nasiljem u porodici*, Temida, 1/1998.
3. Banjanin, P., Stakić, Đ.: *Udarac po duši*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Jugoslovenski centar za prava deteta, Beograd 1998.
4. Casey, M.: *Domestic violence against women*, Social and Organisational Psychology Research Unit UCD, Dublin, 1987.
5. Gillespie K., C.: *Justifiable Homicide: Battered Women, Self-Defense, and the Law*, Women & Criminal Justice, Vol.2, No.1, 1990., s.116.
6. Changing the Landscape: *Ending Violence - Achieving Equality, Final report of Canadian Panel on Violence Against Women*, Minister of Supply and Services Canada, Ottawa, 1993.
7. Hoyle, C.: *Negotiating Domestic Violence*, Police, Criminal Justice and Victims, Oxford University Press, 2000.
8. Ewing PCharles: *Battered Women Who Kill: Psychological Self-defense as Legal Justification*, Women & Criminal Justice, Vol.2, No.1, 1990.
9. Ćopić, S.: *Institucije i nevladine organizacije u odgovoru na porodično nasilje u Srbiji*, Zbornik radova "Pravom protiv nasilja u porodici", Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 1999.
10. Čečeva. V., Čoneva, Lj.: *Semejno nasilstvo*, Skopje, ESE, 2000.
11. Draškić, M.: *Porodično pravo i prava deteta*, Čigoja štampa, autorka, Beograd, 2005.
12. Deutch, H.: *La psychologie des femmes*, Presses Universitaire de France, Paris, 1959.
13. Dobash, R. E., Dobash, R. P.: *Women, Violence and Social Change*, Routledge: London-New York, 1992.
14. *Domestic violence: A Guide to your Right*, The Pro Bono Committee of the Multnomah Bar Association, 2000.
15. Đurđić, V.: *Uloga policije u borbi protiv nasilja u porodici*, Zbornik radova "Pravom protiv nasilja u porodici", Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 2002.
16. Frieze IH, Browne A.: *Violence in Marriage*, inc. Ohlin I., Tonzy

- M.,eds.: *Family Violence: Crime and Justice – A Review of Research*, Chicago, University of Chicago Press, 1989, cit. prema članku "Nasilje nad ženama - Violence Against Women", Odbor za naučnu delatnost, Američko lekarsko društvo, JAMA, The Journal of the American Medical Association, 1992, godište 8, br. 6.
17. Goudolf, E., Fisher, E.: *Battered Women as Survivors*, Lexington Books, Toronto, 1988.
 18. *Inter-Balkan Conference on Legal Strategies to Combat Domestic Violence*, Sofia, Bulgaria, 4-7, 1997.
 19. *Izveštaj Kedž metode za procenu – Srbija*, Američko udruženje pravnika – Pravna inicijativa za Centralnu Evropu i Evroaziju (ABA-CEELI), 2003.
 20. Lent, B.: *Obstetrical Issues in Wife Abuse*, The Canadian Journal of Obstetrics/Gynaecology and Women's Health Care, 4-5, 1992.
 21. Lukić, M., Jovanović S.: *Drugo je porodica*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2001.
 22. Lukić, M., Jovanović S.: *Nasilje u porodici: nova inkriminacija*, (ur. Ignjatović, T.), Autonomni ženski centar, Beograd, 2003.
 23. Lukić M.: *Kriminološka analiza nasilja u porodici*, magistarska teza, Niš, 2003.
 24. Lukić, M.: *Pružanje pravne pomoći zlostavljanim ženama u porodici*, Zbornik radova, „Pravom protiv nasilja u porodici”, Ženski istraživački centar, Niš, 2002.
 25. Kelly, L.: *Recognition, Restitution and Revolution: Creating Justice for Women and Children Who Have Been Abused*, saopštenje prezentovano na Democracy and Justice: Re-viewing Crime in Theory and Practice – An International Conference, London, 1995.
 26. Kelly, L.: *VIP vodič, Vizija, inovacija i profesionalizam u radu policije u vezi sa nasiljem u porodici*, Savet Evrope, (bez godine izdanja).
 27. Konstantinović Vilić, S., Nikolić Ristanović, V.: *Kriminologija*, SKC, 1998.
 28. Konstantinović Vilić, S. , Nikolić Ristanović, V.: *Kriminologija*, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, Niš, 2004.
 29. Konstantinović Vilić S.: *Pravna zaštita od nasilja*, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 1999.
 30. Konstantinović Vilić, S., Petrušić, N., Žunić, N.: *Evropski*

standardi o eliminaciji nasilja nad ženama, Zbornik radova "Usklađivanje prava SR Jugoslavije sa pravom Evropske unije", Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, Niš, 1999.

31. Konstantinović Vilić, S.: **Predrasude i stereotipi o nasilju u porodici**, Zbornik radova "Pravom protiv nasilja u porodici", Ženski istraživački centar, Niš, 2002.
32. Konstantinović, Vilić, S.: **Pravo žena na zaštitu od nasilja u porodici**, u knjizi "Ljudska prava za žene", Odbor za građansku inicijativu, Niš, 2004.
33. Konstantinović, Vilić, S., Petrušić, N.: **Krivično delo nasilja u porodici – pravna praksa na teritoriji Niša**, Temida, časopis o viktimizaciji, ljudskim pravima i rodu, 2/2003.
34. Konstantinović, Vilić, S., Petrušić, N.: **Krivično delo nasilja u porodici – pravna praksa u Republici Srbiji**, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 2004.
35. **Mapiranje mizoginije u Srbiji - diskursi i prakse**, (pr. Blagojević, M.), Ažin, 2000.
36. **Mapiranje mizoginije u Srbiji - diskursi i prakse**, II tom, (pr. Blagojević, M.), Ažin, 2004.
37. Mertus, J., Mršević, Z., Dutt, M., Flowers, N.: **Ženska ljudska prava, praktična primena**, Devedesetčetvrta, 1995.
38. Mladenović, L.: **Feministički principi SOS-a, feministički principi rada sa ženama iz marginalizovanih grupa**, Žene za život bez nasilja, S.O.S. telefon za žene i decu žrtve nasilja u Beogradu, II dopunjeno izdanje, Beograd, 1999.
39. Mladenović, L.: **Uvod o predrasudama**, Žene za život bez nasilja, Priručnik za volonterke S.O.S. telefona, Beograd, 1999.
40. Mršević, Z.: **Ženska prava u međunarodnom pravu**, III izmenjeno i dopunjeno izdanje, Helsinški parlament građana, Udružene žene, Banja Luka, 2000.
41. Mršević, Z., Wagner, M.: **Ženska prava: pravna vodičica za zlostavljanu ženu**, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 1996.
42. Mršević, Z.: **Pravni aspekti strukturalnih uzroka nasilja**, Pravom protiv nasilja u porodici, Ženski istraživački centar, Niš, 2002.
43. Mrvić Petrović, N.: **Ostvarivanje prava na naknadu štete prouzrokovane porodičnim nasiljem**, Zbornik radova "Pravom protiv nasilja u porodici", Ženski istraživački centar, Niš, 2002.
44. (Ne)živjeti s nasiljem, **Drugi pogled 2**, Medica Zenica, Infoteka, april 1999.

45. ***Nasilje nad ženom u obitelji:*** (pr. Marina Ajduković i Gordana Pavleković, Društvo za psihološku pomoć, Zagreb, 2000.
46. ***Nasilje nad ženama -Violence Against Women***, Odbor za naučnu delatnost, Američko lekarsko društvo, JAMA, The Journal of the American Medical Association, 1992, godište 8, br. 6.
47. ***Nasilje nad decom***, redaktor Milosav Milosavljević, Biblioteka priručnici, Fakultet političkih nauka, Beograd, 1998.
48. Nikolić Ristanović,V.: ***Nasilje u braku: teorijski okvir i rezultati dosadašnjih istraživanja***, Sociološki pregled, 1-4/1993.
49. Nikolić-Ristanović, V.: ***Od žrtve do zatvorenice***, Viktimološko društvo Srbije, Beograd, 2000.
50. Nikolić Ristanović, V.: ***Nasilje nad ženama u uslovima rata i ekonomske krize***, Sociološki pregled, 3/2000.
51. Nikolić Ristanović V.: ***Ka objašnjenju i prevenciji nasilja u porodici u Srbiji: multivarijantni pristup***, Zbornik radova "Pravom protiv nasilja u porodici", Ženski istraživački centar, Niš, 2002.
52. Nikolić Ristanović, V.: ***Zašto žene ne napuštaju nasilnike?***, Porodično nasilje u Srbiji (ur. Nikolić Ristanović V.), Viktimološko društvo Srbije, Beograd, 2002.
53. Nikolić Ristanović, V., Milivojević, S.: ***Viktimizacija žena nasiljem u porodici: uticaj socijalnih faktora vezanih za društvene promene i životnu dob***, Temida, 1/2000.
54. ***Ocenjivanje položaja žene, Uputstvo za pisanje izveštaja prema Konvenciji o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena***, Ujedinjene nacije, Visoki komesar za ljudska prava, Misija u Srbiji i Crnoj Gori, Beograd, 2003.
55. Petrušić, N.: ***Model preventivne porodično-pravne zaštite od nasilja u porodici***, Zbornik saopštenja i diskusije "Nacrt Krivičnog zakonika SR Jugoslavije i zaštita od kriminaliteta nasilja", Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, Niš, 1999.
56. Petrušić, N.: ***Procesni položaj deteta u postupku porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici***, Zbornik radova "Pravom protiv nasilja u porodici, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 2002.
57. Petrušić, N.: ***Zaštita od nasilja u porodici, porodičnopravni i procesnopravni aspekt***, Zbornik radova, "Dvadeset godina Zakona o vanparničnom postupku", Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, Niš, 2003.
58. Petrušić, N.: ***Prava žena u porodici***, u knjizi "Ljudska prava za žene", Odbor za građansku inicijativu, Niš, 2004.

59. Petrušić, N., Konstantinović Vilić S.: **Vodič kroz sistem porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici**, Autonomni ženski centar, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Beograd, 2006.
60. **Porodično nasilje u Srbiji** (ur. Nikolić Ristanović V.), Viktimološko društvo Srbije, Beograd, 2002.
61. Ponjavić, Z.: **Porodično pravo**, Pravni fakultet u Kragujevcu, Kragujevac, 2005.
62. **Razumevanje nasilja prema ženama, istraživanja, programi delovanja i uloga institucija**, (ur. Ignjatović, T.), Autonomni ženski centar, Beograd, 2002.
63. Rot, N.: **Osnovi socijalne psihologije**, osmo izdanje, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1989.
64. Sagatun, J. I.: **Gender Discrimination in Criminal Justice: Relevant Law and Future Trends**, Women & Criminal Justice, Vol.2, No.1, 1990.
65. Szikla C.: **Blaming the Victims of Domestic Violence**, Patriachal contributions to the construction of male violence, Corpyright Christine Szela, 1994.
66. Smith, L.: **Domestic Violence: An Overview of the Literature**, Home office research and planning unit report, London, 1989.
67. Stanković, G., Petručić, N.: **Novine u građanskom procesnom pravu**, Udruženje za građansko procesno i arbitražno pravo, Sven, Niš, 2005.
68. Stevanović, I.: **Deca kao žrtve porodičnog nasilja**, Pravom protiv nasilja u porodici, zbornik radova, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 2002.
69. Straus, M.: **Wife Beating: How Common and Why**, Victimology, 3-4, 1978-79.
70. **Za život bez straha**: (ur. Ignjatović, T) Autonomni ženski centar, Beograd, 2002.
71. Žegarac, N., Brkić, M.: **Nasilje u porodici - mogućnosti zaštite i prevencija**, Nasilje nad decom, Fakultet političkih nauka, Beograd, 1998.
72. Žegarac, M., Mijanović, Lj., Obretković, M., Pejaković, Lj., Simović, I., Stevanović, I.: **Zaštita deteta od ulostavljanja**, Jugoslovenski centar za prava deteta, Save the Children, Beograd, 2004.
73. **Žene za život bez nasilja**, Priručnik za volonterke S.O.S. telefona, II dopunjeno izdanje, Beograd, 1999.

74. Žunić, N.: *Ideologija polnih uloga*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, Niš, 1995.
75. Žunić, N.: *Savremeni ženski pokret i teorije o oslobođenju žene*, magistarski rad, Filozofski fakultet u Nišu, Niš, 1993.
76. Žunić, N.: *Priča o feminizmu*, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 1999.
77. Žunić, N.: *Zašto patrijarhat*, Zbornik radova »Pravom protiv nasilja u porodici«, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 2002.
78. Žunić, N.: *Žene, politika i ženska prava – činjenice i mogućnosti*, u knjizi »Ljudska prava za žene«, Odbor za građansku inicijativu, Niš, 2004.
79. Vujović, R.: *Uloga centra za socijalni rad u sprečavanju porodičnog nasilja*, Zbornik radova »Pravom protiv nasilja u porodici«, Ženski istraživački centar za edukaciju i kominikaciju, Niš, 2002.
80. Walker, L.: *Battered Women and Learned Helplessness*, Victimology, 3-4, 1977-78.
81. *Women and Domestic Violence: An Interdisciplinary Approach*, Women & Criminal Justice, Vol. 10, No. 2, 1999.

